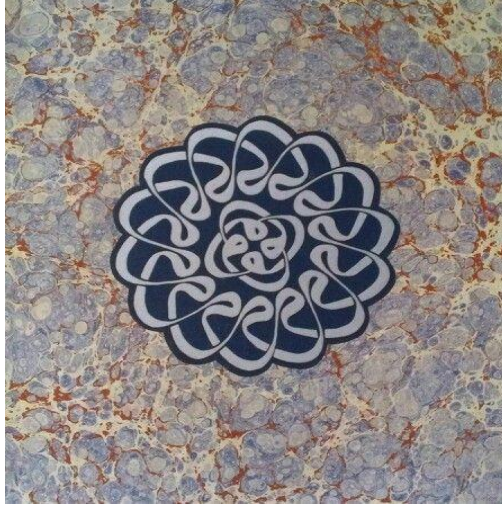

TASAVVUF SOHBETLERİ

Bölüm 1

Prof. Dr. Mehmet Halil Oryan

www.ilimvetasavvuf.com

Önsöz

Web sitemizde İlim ve Tasavvuf ile ilgili makale ve yorumlar yayınlanırken, tasavvufu daha yakından tanımak için Tasavvuf Sohbetleri adıyla yeni bir yazı serisi yayınlamaya çalışıyoruz. Bu sohbetlerde tasavvufun gerçek yüzünü görmeyi amaçlıyoruz.

Tasavvuf **Dilallah**'tır. Yani Allah Teâlâ'nın Gönül Bahçesidir. Bu nedenle diğer bütün ilimlerden üstündür. Tasavvufu anlamak ve yaşamak için özel ve zor bir eğitim süreci gerekir. Seyr-i sülûk dediğimiz bu eğitim süreci ancak kâmil bir müridin yönetiminde mümkündür. Bu nedenle bugün için gerçek bir tasavvuf eğitimi almak kolaylıkla elde edilebilecek bir şey değildir. Çünkü zamanımızda birçok sahte müridler ortalıktır.

Web sitemizin sloganı: **Üç güzellik: İman, İlim, Tasavvuf**. Burada tasavvuf üçüncü aşamadır. Kişi önce sağlam bir İslam inancına sahip olması gerekir. Bu inanca sahip olduktan sonra, kendisini İslami ilimler konusunda yetiştirmesi gerekir. İslami ilimler içinde evreni tanımak da vardır. Bu sebeple Allah'ın varlığını ve İslam dininin temellerini inkar etmeyen müsbet bilimler de bu kapsamın içindedir. Ancak Allah'ı ve onun dinini inkar eden bilim anlayışları Müslümanlar için faydasızdır. Bunlar bizim ilim adı altında anladığımız hususlar dışındadır. Sağlam bir iman ve yeterli bir ilim bilgisine sahip olan kişiler artık tasavvufu öğrenmek ve uygulamak için kâmil bir mürid arayışına başlayabilirler. Eğer kâmil bir mürid yönetiminde seyr-i sülûklerini tamamlarlarsa gerçek bir tasavvuf ehli, gerçek bir sufi olurlar. Bu sonuç insanı mükemmelleştirir. İnsan böylece kemâle erer ve Allah Teâlâ'nın rızasına kavuşmuş olur. Bu ise bütün dünya ve ahiretteki nimetlerden daha üstündür.

“Allah hikmeti kime dilerse ona verir. Kime de hikmet verilirse, ona büyük bir hayır verilmiş demektir. İşte bunu ancak üstün akıl sahibi olan kimseler anlar.” (Bakara, 2/269)

Web sitemizde yayınladığımız Tasavvuf Sohbetlerinin bir kısmını “Tasavvuf Sohbetleri, Bölüm 1” adıyla e-kitap olarak yayınlıyoruz. Bundan sonraki diğer bölümleri de yayınlamaya çalışacağız. Başarı Allah'tandır.

Prof. Dr. Mehmet Halil Oryan

İstanbul, Eylül 2022

Özgeçmiş

Prof. Dr. Mehmet Halil Oryan, 1947 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. 1964-1968 yıllarında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Fizik Bölümünde lisans eğitimi gördü. 1968-1973 yıllarında Almanya'daki Göttingen Üniversitesi'nde matematik lisans eğitimi aldı. 1977 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Bölümü'ne asistan olarak girdi. 1979 yılında burada doktorasını yaptı. 1985 yılında aynı bölümün Cebir ve Sayılar Teorisi Kürsüsüne doçent olarak atandı. Aynı kürsüde 1996 da Profesör oldu. Buradan 2004 yılında emekli oldu. Profesör Oryan ulusal ve uluslararası dergilerde makaleler yayınlamıştır. Yüksek lisans ve doktora tezleri yönetmiştir. İÜFF Mecmuası'nın yayın kurulu ve İMKB Dergisi'nin hakem heyetinde görev yapmıştır. 1998-2000 yılları arasında İÜ Matematik Araştırma Merkezi Müdürlüğü görevinde bulunmuştur.

Mehmet Halil Oryan Sufidir. Küçük yaştan beri tasavvufu ilgilidir. Hacı Bayram Veli (ks) ın müridi olan Hakkı Şiştari (ks) ın talebesidir. Tasavvuf ile ilgili makalelerini www.ilimvetasavvuf.com ve www.scienceandsufism.com adlı web sitelerinde yayınlamaktadır.

İçindekiler

Önsöz

Özgeçmiş

Tasavvufî İlgili Güzel Sözler

Hayat ve Ölüm

Ruh Nedir?

Nefs Nedir?

Kalbin Hikmeti ve Sırları

Akıl Cevheri

Sevgi ve Muhabbet

Besmelenin Sırları

Fatiha'nın Sırları

Tecellilerin Hakikati

Allah Teâlâ'nın Zat ve Sıfatlarının Tecellileri

Esmâ-i Hüsnâ

Nur Tecellileri

İnsanın Halife Olmasının Hikmeti

Arif Kimdir?

İnsanın Kendisini Bilmesi

Marifetullah ve Muhabbetullah

Kaynaklar

Tasavvufî İlgili Güzel Sözler

“Ey Allah'ın rızasını kazanmak ve O'na vasil olmak için Şerîattan Tarîkate, oradan Hakîkate, oradan da Marifete doğru yol almak isteyen kişi! Bir kimseyi gökte uçarken, deniz üzerinde yürürken, ateş yerken ve bunlardan daha inanılmaz şeyleri yaparken görsen de, bu kimsenin Allah'ın emirlerinden ve Resulallah'ın sünnetlerinden bilerek birisini terk ettiğine şahit olsun; iyi bil ki, bu kimse keramet ve velîlik davası güden bir yalancıdan başkası değildir. Gösterdikleri de keramet değil, istidracdır!”

İbn Arabî (ks)

“Şerîat, vapur gibidir. Tarîkat, kutup yıldızı gibi, Hakîkat ise (deniz dibindeki) inci gibidir. Kim o inciye sahip olmak isterse mutlaka vapura binmeli bir kutup yıldızının yardımı ile denize açılmalıdır. İncinin yeri ancak böyle bir vasıta ve böyle bir işaretle bulunabilir. Kim böyle yapmazsa gerçek maksad olan hakikat incisine sahip olamaz.”

Necmeddîn-i Kübra (ks)

“Bir Şah ki, ne aşağıdadır ne yukarıdadır, nerededir?
Bir hazine ki, ne bizimledir ne bizden ayrıdır, nerededir?
Orada burada deme de, doğru söyle nerededir?
Alem tamamen O'dur, bu hakikati gören nerede?”

Sultan Veled (ks)

“Ey Âdem! Nâme-i ilâhînin nüshası sensin,
Ve cemâl pâdişâhının âyinesi sensin.
Âlemde her ne varsa senden hâriç değildir.
Her ne istersen kendinden iste ki hep sensin.”

Necmeddîn-i Dâye (ks)

“Aziz kardeş, zaman çalışma zamanıdır, konuşma zamanı değil. Zâhir ve Bâtın ile gönlü Cenâb-ı Hakk'a bağlamak gerekir. Allah'ın izni olmadan O'ndan başkasına bakmamak gerekir. Mısra: Budur, bunun dışındaki her şey hiçtir!”

İmâm Rabbânî (ks)

“Umdugum oldur ki mahrûm olmayam didârdan
Çeşme-i vaslun vire men teşne-i dîdâre su”

Fuzûlî (ks)

Hayat ve Ölüm

Hayat ve ölüm insanın dünya üzerindeki durumunu açıklayan en önemli iki kavramdır. Çünkü hayat bedenin canlı olmasını, ölüm ise bedenin cansız olmasını gösterir. İnsanın bedeni canlı olarak dünyaya gelir, ömrü bitince canlılığını kaybederek ölür. Dolayısıyla hayat ve ölüm kavramları yalnız insanın bedeni ile ilgili olup insanın dünyadaki iki durumunu gösterir.

İnsan anne karnında kırk günlük olunca, ona üflenen ruh ile canlılık kazanır. Buna göre canlılık ruhun bedende bulunmasıdır. Ölüm ise ruhun bedeni terk etmesidir. İnsan bedeni için canlı ve ölü kavramları söz konusu iken, ruh için böyle bir şey söz konusu olmaz. Çünkü ruh yaratıldığından beri canlıdır.

İnsan ruhu bedendeki bütün organları idare eder. Ruh bedenden ayrıdır. Beden aldığı gıdalar ve çevre şartları nedeniyle daima bir değişme halindedir. Ancak ruh hiçbir surette değişmez. İnsan ruhu külli aklın bir parçasıdır. Kendini idrak eder, eşyaya tasarruf eder, vücudu koruyacak bütün tedbirleri alır. Bedeni pisliklerden temizlenmiş yüksek ruhlar, ilahi sırları bilir ve arif'i billah (Allah'ı bilen) olurlar. Beden ile ruh arasındaki ilgi geçicidir. Beden ölünce ruh yaşamaya devam eder. Bedene bağlı olmayan ruh, hakikatleri idrak etmede ilerledikçe Cenab-ı Hakk'a yaklaşmış ve marifet nuru ile dolan kalbi haz içinde olur. Eğer ruh nefsin arzu ve heveslerini yerine getirmekle meşgul olursa, bu manevi zevklerden mahrum olur. Eğer ruh nefse uymazsa, ilahi nuru müşahade eder ve manevi zenginliklere haşrolur. Böylece sonsuz mutluluğa kavuşur. Bu mutluluğa giden yol dünyada az yemek, az uyumak ile nefsin kötü isteklerini susturmakla elde edilir. Ancak bu şekilde perdeler kalkar ve ilahi sırlar kendisine açılır. Bu onun, Allah'ın güzel ahlakı ile bezenmiş olması demektir.

İnsan kalbi, Allah'ı bilmenin ve sevmenin esası ve yeridir. Allah'ı bilen arif kamil insandır. Şeriat, tarikat ve hakikat onda kemal derecesinde bulunmuştur. Allah'a teslim olmuş, her türlü korku ve kederden uzak, dünya ve ahiret saadetine ulaşmıştır.

Ölümün hakikati ruhun bedeni tamamen terk etmesidir. Artık bedenin organlarını kullanmaz, onda tasarruf etmez ve onunla ilgisi kesilir. Ölüm aslında ruhun gerçek ve ebedi hayatına geri dönmesidir. Eğer insanın hayvani ruhu (nefsi) kalbine hakim ve galip gelirse, insan ölümden korkar ve kaçır. Çünkü nefesine bağlı olan insan dünya hayatını sever, mal ve servet toplar,

bunlardan ayrılmak onun için çok zordur. Bu nedenle ölmek istemez ve ondan kaçmak ister. Bu kişilerde ölüm anında nefeste boğulmalar, dudaklarda siyahlaşmalar, çene ve boynunda terlemeler görülür. Bunlar şakiliğin (mutlu olmamanın) belirtileridir.

Eğer insanın ruhu hayvani ruhuna (nefsine) galip gelirse ölümden korkmaz, seve seve onu karşılar. Çünkü insan ruhu melekler alemindendir. Asli vatanına meyillidir. Böyle bir insanda ölüm anında alın terlemesi, gözden yaş gelmesi ve burun deliklerinin genişlemesi görülür. Bunlar mutluluğun alametleridir.

Ölüm hakkında Peygamberimiz (sav)'in şu sözleri mevcuttur:

- Ölüm ruhun hapis olduğu kafesten kurtulmasıdır.
- Müminin ruhu hamurdan bir kıl çeker gibi bedenden çıkar. Azrail o ruhu şefkatle alır gider.
- Ölüm esnasında müminin ruhu gelen meleğin güzelliği ile meşgul olduğu için elem duymaz.
- Ölüm müminin mutlu bayramıdır ve Allah'a kavuşmasıdır.

Yukarıdaki açıklamalar hayat ve ölümün nasıl olduğunun anlatılmasıdır. Ancak insan nasıl sorusunun cevabını aldıktan sonra, niçin sorusunu da sormak ihtiyacını duyar. Niçin sorusunun cevabı müspet bilimlerle cevaplanamaz. Bu cevap metafizik ile ilgilidir. Yani dünyadaki beş duyularla gözlenen ve deneyi yapılabilecek bir şey değildir. Bunun cevabı ancak iman ve manevi ilim yoluyla anlaşılabilir. Bunun içinde Kur'an ve sünnetteki bu konuyla ilgili ayet ve hadisleri incelemek gerekir.

“O, hanginizin daha iyi amel işleyeceğini denemek için ölüm ve hayatı yarattı. O güçlüdür ve bağışlayıcıdır.” (Mülk, 67/2)

Allah Teâlâ'nın bütün fiilleri kullarının maslahat ve menfaatine yöneliktir. Hayat ve ölümün amacının ne olduğunu yukarıdaki ayet ifade etmektedir. Buna göre ölüm ve hayatın amacı, insanların hangisinin daha iyi amel yapacaklarının denenmesidir. İnsan dünyadaki yaşamı ve sonunda ölmesi bir imtihanın ifadesidir. Bu ayeti Hazreti Peygamber (sav)'in bir hadisi şöyle tefsir etmektedir: *“Hanginizin akli daha iyi, Allah'ın yasaklarından hanginiz daha uzak ve Allah'ın tâatine hanginiz daha çok koşuyor.”*

Amellerin en iyisi sadece Allah rızası için olan, sünnete uygun olması suretiyle en doğru olanıdır. Yani Şari'den, yani kanun koyucu Allah'tan geldiği şekilde yapılandır. Bir amel Allah için olsa ama doğru olmasa makbul değildir. Aynı şekilde amel doğru olsa ama Allah için olmasa yine makbul değildir. Bu nedenle Allah Teâlâ riyakarların ve münafıkların amellerini heba etmiş ve makbul saymamıştır.

Bir hadiste Peygamberimiz *“Ölümden önce hayatın kıymetini bil”* buyurmuştur. Başka bir hadiste de *“Müminlerin en akıllısı ölümü en çok hatırlayan ve ona en iyi şekilde hazırlanandır.”* buyurmaktadır. Dünya hayatı ahiret hayatının tarlasıdır. Bunun için dünyada ihlaslı ameller yaparak ahirete hazırlanmalıdır. Bu ihlaslı ameller namaz, oruç, zekat, hac gibi farz ibadetlerin yanı sıra riyadan uzak çokça ve devamlı yapılan nafile ibadetlerdir. Müminlerin bu amellerde yarışmaları ve koşmaları gerekir. Nefis bir binektir. Önde gidenler var ya, işte onlar Allah'a yakın olanlardır.

“Öldüren de dirilten de O'dur.” (Necm, 53/44)

Ölüm ve hayatın gerçek faili ve yaratıcısı Allah Teâlâ'dır. O'ndan başka kimsenin buna gücü yetmez. Bu ayette öldürülmek diriltmekten önce zikredildi. Bu bazı hakikatleri işaret

etmektedir. Örneğin nutfe canlıdan, kalbin ölümü hayatından öncedir, beden ölümü kabirdeki hayatından öncedir, aynı şekilde yokluk varlıktan öncedir, varlığın sonucu ve dönüşü yokluktur. Dolayısıyla iki ölüm arasındaki hayata ve iki yokluk arasındaki varlığa aldanmamak gerekir.

Dünya Hayatı Dairesel Hareketir

Alemde her şey hareket halindedir ve bu hareketini dairesel olarak yapar. Bunun için “Varlıkların Dairesel Yapısı” adlı makalemizi okuyabilirsiniz. Bu bağlamda yaşamak ta bir çeşit harekettir. Bu hareketin dairesellik karakterini şöyle anlayabiliriz: Hayat ruhun emir aleminden gelip insanın bedenine girmesi ile başlar. Ölüm ile bedeni terk eden ruh tekrar emir alemine geri döner. Böylece dairesel bir hareketi tamamlamış olur. Çünkü ilk ve son aynı noktada buluşmuştur. Bu dairesel hareketin merkezinde Hakk Teâlâ vardır. Dairenin çevresi ise ruhun hareket ettiği yörüngedir. Dairenin çevresi üzerindeki bir noktada ruh hayatla hareketine başlar ve daire üzerindeki hareketini ölümle bitirir. Böylece yaşam tamamlanmış olur. Bu dairenin merkezindeki noktada Hakk vardır. Çevresinde ve daire içinde ise bütün mümkünler yer almıştır. Dairenin çevresinin dışı ise yokluktur. Dünyadaki yaşam da bir mümkündür. Dolayısıyla bu dairenin içindedir. Merkez çevrenin varlık sebebidir. Çevre de noktanın bilinme sebebidir. Çünkü dairenin çevresi bilinirse, dairenin merkezi olan noktada bilinmiş olur. Buna göre nokta/merkez çevrenin varlık sebebi iken, çevre de noktanın/merkezin bilinme sebebidir.

Bu tasavvufi yorumun ışığı altında şunları söyleyebiliriz: İnsanın dünyadaki yaşamının sebebi merkez/nokta, yani Allah Teâlâ'dır. İnsanın dünyadaki yaşamı noktanın (merkezin) yani Allah Teâlâ'nın bilinme sebebidir. Gerçekten bir kutsi hadiste Allah Teâlâ'nın gizli bir hazine olduğu, bilinmeyi istediği ifade edilmektedir. Bu dairesel model bu kutsi hadisi doğrulamaktadır. Buna göre insanın dünyadaki yaşamının amacı Allah Teâlâ'yı bilmektir. Buna marifet ilmi denir. Tasavvufun amacı insanın bu marifet ilmine sahip olmasını temin etmektir. Çünkü bir keşif bilgisine göre, insan dünyada iken ne kadar çok marifet bilgisine sahip olursa, yarın ahirette o kadar fazla mutluluk duyacaktır.

Manevi Hayat

İnsan dünyada bedeniyle bir maddesel hayat yaşarken, ruhu ve kalbi ile de manevi hayat yaşar. Bu iki hayat birbiri ile ilgilidir. Kamil bir manevi hayat yaşayabilmek için, maddi hayatın da belli kurallara ve ilkelere göre sürdürülmesi gerekir.

“Bu (Kur'an), diri (hayy) olanları uyarmak ve kafirlere de azap sözünün hak olması içindir.” (Yasin, 36/70)

Diri (hayy) olan, iyiyi kötüden ayırabilen, kalbini yaratılmış olduğu gayeye uygun olarak istihdam eden ve ilgisiz şeylerle zayi etmeyen, akıllı ve anlayışlı kimsedir. Gaflet içinde bulunan kimse de ölü gibidir.

Burada inkârcılar, diri (canlı) olan kimsenin karşıtı olarak dile getirilmesi, onların marifet olarak bilinen yaşamın kaide ve kurallarından uzak olduklarından dolayı, gerçekten cenin gibi hareketsiz olduklarını belirtmeye yöneliktir.

İbni Arabi (ks) Hazretleri “Fusûsül-Hikem” adlı kitabında şunları ifade etmektedir:

“Hayat Allah'ın zatına, ilmine ve nuruna mensup olan hayattır ki Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: *“O kimse ölü müdür ki, biz onu diri kıldık ve ona bir nur verdik ki halk arasında onun ışığı ile yürür.”* Şu halde ölü bir kimseyi Allah bilgisi ile hususi bir meselede ilmi hayat ile diri kılan her arif onu ilmi ile diriltmiş olur ve ona öyle bir meşale verir ki onunla halk içinde yani surette kendine benzeyenler arasında yürür.

Buna göre asıl ölüyü diriltmek, ölen gönülleri ilim nuruyla canlandırmaktadır. Yoksa bir cesedin dirilmesi, hayvani bir hayata kavuşması demektir. Bir hadiste *“İlimle diri olan asla ölmez”* buyurulmuştur.

“O, ölüden diri çıkarır, diriden de ölü çıkarır ve toprağa ölümün ardından hayat verir. Sizler de böyle çıkarılacaksınız.” (Rum, 30/19)

Ölüden diriye çıkarmak, cansız olanlara hayat verip diriltmektir. Örneğin meniden insanı, yumurtadan kuşu, kafirden mümini, bozguncudan ıslah edeni ve cahilden alim çıkarma böyledir. Diriden ölüyü çıkarmak, canlı olandan cansız şeyler çıkarmaktır. Örneğin insandan meniye, hayvandan yumurtayı, müminden kafiri, ıslah edenden bozguncu ve alimden cahili çıkarmak böyledir.

İnsanların kıyametten sonra tekrar dirilmeleri şöyle anlatılır: Allah kıyamet günü iki nefha (üfleme) arasında gökten hayat suyunu indirir ve ölülerin kemiklerine hayat verir. Bu Allah Teâlâ'nın *“İşte böyle çıkarılacaksınız”* ifadesidir. Yerden bitkilerin yağmurla bittiği gibi, insanlar da aynı şekilde kabirlerinden tıpkı meni gibi yağmur sayesinde canlanır ve hayat bulur.

Ölümün Gelişi ve Halleri

“Her nefis (canlı) ölümü tadacaktır.” (Ali İmran, 3/185)

Yukarıdaki ayetin hükmü gereği bütün canlılar, dolayısıyla insanlar da belli bir sürenin sonunda öleceklerdir. Ancak insanın ölüm halini yaşaması, mümin veya kafir oluşuna göre farklı olacaktır. Bu durum aşağıdaki hadislerde açık olarak anlatılmaktadır.

Ebu Hureyre (ra)'ın rivayet ettiğine göre, Allah Resülü (sav) şöyle buyurmuştur: *“Mümin can çekişirken rahmet melekleri beyaz bir ipekle gelip ‘Haydi sen Allah'tan, Allah da senden hoşnut olarak, doğru Allah'ın rahmetine ve reyhanına, öfkeli olmayan Rabbe doğru çıkıp gidiver.’ Bunun üzerine ruh mis gibi güzel bir koku saçarak çıkar, hatta melekler onu birbirlerine verirler. Gök kapılarına el üstünde getirirler ve derler ki ‘Yerden size gelen bu koku ne kadar iç açıcı ve ferahlatıcı.’ Sonra onu ruhların yanına götürürler. Sizden birinizin gurbette olan yakınına kavuştuğu zaman duyduğu sevinci duyarlar. Yanına gelip (ruhlar) sorarlar: ‘Fılan ne yaptı, filan ne alemde?’ Başka ruhlar cevap verirler: ‘Bırakın onu, o dünya zevkini dalmıştı.’ Bunun üzerine gelen (ruh), ‘O öldü. Size hala gelmedi mi?’ der. ‘Öyle ise o Hâviye cehennemine götürüldü’ derler.*

Kafir can çekişirken ise, azap melekleri ellerinde bir kamçı ile gelirler ve derler ki: ‘Haydi sen Rabbine karşı öfkeli, Rabbin de sana karşı öfkeli olarak Allah'ın azabına doğru çıkıver.’ O da, leş kokusundan daha kötü bir koku içinde Allah'ın azabına doğru çıkar. Nihayet yeryüzünün kapısına iletirler. ‘Ne kötü bir koku!’ diyerek onu, kafirlerin ruhlarının bulunduğu yere götürürler.”

Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr'de İbn Amr b. El-Âs (ra)'dan şu ilave ile nakletti:

“Emredilir ve müminin kabri yetmiş arşın boydan, yetmiş arşın da eninden olmak üzere genişletilir. Döşekler ve güzel kokularla kokulandırılır. Orada cennete açılan bir kapı bulunur.

Kafire gelince, kabri daraltılır. Deve boyunları gibi kalın ve büyük yılanlarla doldurulur. Üzerlerine sağır ve kör melekler indirilir. Ellerinde demir kamçıları bulunur. Kendilerini görmezler ki merhamet etsinler, sesini duymazlar ki acısınlar. Orada cehenneme açılan bir kapı vardır. Oradaki yerini görünce Allah'tan bunu (kabirdeki azabını) devam ettirmesini diler ki, onun ardına ulaşmasın.”

Dünya Hayatı Nasıl Değerlendirilmeli?

Dünya hayatının ne olduğu ve nasıl değerlendirilmesi gerektiği Kur'an ayetlerinde, hadislerde ve İslam alimlerinin ifadelerinde anlatılmıştır. Müslümanların bunları dikkatli bir şekilde öğrenmeleri ve hayatlarına bunlara uygun olarak yön vermeleri gereklidir.

Kur'an'daki ayetler

- Dünya oyun ve eğlenceden ibarettir, ahiret hayatı ise inananlar için daha hayırlıdır.
- Mallar ve evlatlar dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak olanlar ise iyi amellerinizdir. Bunlar Allah yanında daha hayırlıdır.
- Dünya hayatına bağlanıp ahirete karşı gafil davranmayınız.
- Dünya hayatına kendilerini kaptıranların yeri cehennemdir. Allah'tan korkup nefsinin heva ve heveslerden koruyanlar ise cennettedir.

Hadisler

- Ey Ademoğlu! Her kim ki geçici bir nimeti, kısa bir hayatı, fani şöhretleri benimserse nefsinin zulmetmiş, Allah'ı unutmuş ve dünya hayatı ona aldatmıştır.
- Ey Ademoğlu! Kalbini dünya sevgisi ile öldürme. Çünkü o yakın zamanda yok olur. Her şey yok olacak yalnız O bakidir. Eğer dünyaya bağlandığın kadar Allah'a bağlansan her iki dünyada da mesut olursun.
- Ey Ademoğlu! Eğer beni sevmek istersen, dünya sevgisini kalbinden çıkart. Çünkü benim sevgim ile dünya sevgisi aynı kalpte birleşmez.
- Dünya sevgisi, bütün hata ve günahların sebebidir.
- Gafil olan, dünyaya bağlanır, Allah'a dönüşü ve itaati eksik olur.
- İnsanlar gaflet uykusundadır. Ancak öldükleri zaman uyanırlar. Fakat heyhat, iş işten geçmiş olur.

İslam alimleri demişlerdir ki:

- Dünya mihnet ve üzüntü yeridir. Onu terk eden mutludur. Dünyaya hırsla bağlanmak, mal ve mülke, süse değer vermek ebedi mutluluğu engeller. Allah'a hizmet edene dünya hizmet eder. Dünyaya hizmet edeni, dünya kendisine mahkum eder.
- Dünyada makbul olan, Allah'ı zikretmek, Kur'an okumak ve Allah yolunda başarılı, konuşulan her söz ve yapılan her iştir. Dünyanın, ahiretin tarlası olmasının sebebi de budur.

- Dünyaya bağlanmayıp, yüzünü Mevlasına çevirene Allah bilgi ve sevgi verir. Ondandır razı olur ve ona cennet ihsan eder. Kim ki dünyayı sever, Mevlasından yüz çevirirse Allah onu kahreder ve cehenneme sokar.

- Dünya, öyle alçak bir nesnedir ki, onun ehli, zahmetle toplar, kıskançlıkla saklar, hasretle bırakır, gider. Bilmelisin ki, dünyanın bekası yok, faydasından kalbe dert ve vücuda zarardan başka bir şey gelmez. Bu sebepten dünyanın süsünden kaçın, ibadetine ve hayrına yarayacak kadar ondan faydalan ki, temiz bir kalp ile Allah'ın huzuruna gidersin. Halkın iyiliklerinden faydalan, şerlerinden korun. Halktan uzak olduğun kadar Hakka yakın olursun. O, senin yardımcın dünya ve ahiret mutluluğuna erdiricidir.

Bu konuda Erzurumlu İbrahim Hakki (ks) Hazretleri "Marifetname" adlı kitabında şunları yazmaktadır:

"Bilmelisin ki nefis, şerle dolu, Allah'a asi, ahiret ehline düşmandır. Onu ancak az yemek, az uyumak ve az konuşmakla itaate alabilirsin (uslandırabilirsin) ve onun şerrinden, düşmanlığından kurtulup, ibadetle uğraşıp, Allah'a yakınlaşırsın. Bir kamil, saadetimizin sermayesi açıktır der. Yani kalp rahatı, sabır ve selamet, ilim ve marifet, kemal ve saadet, ilham ve hidayet, kısaca Allah'a kavuşmanın yolu açıktır."

Ey Müslüman Kardeş! Kendini Allah'a ver, O'nun yardım ve inayeti, lütuf ve merhameti çaktır. Temiz bir kalple Allah'ın rızasını kazan ki, sevgi ve nimeti üzerinden eksik olmasın. Daima seni korusun. Bu hale gelebilmek için dünyaya ve halkına değil Allah'a bağlanman, O'nu bir an bile gönlünden çıkarmaman gereklidir.

Dünyayı amaç edinmeyen, ahireti ve Allah rızasını amaç edinenler, ölmeden önce nefislerini öldürmüş demektir. Çünkü onun için dünya sevgisi bitmiştir. Dünya'ya önem vermez, varlığına sevinmeyip yokluğuna üzülmez, Allah'ın rahmetine dünyada iken iltica eder, nefsin arzularına esir olmazlar. Allah'ın külli iradesine tabi olurlar. Böylece ölüme hayatta iken geçmiş, mahşere bu dünyada çıkmış, hesapları bu dünyada vermiş ve selim bir kalp ile Hakk'a rücu etmiştir. Artık onda benlik duygusu kalmamış, dünyanın bütün pranga ve zincirlerinden daha dünyada iken kurtulmuştur. İşte dünya hayatından istenen budur. Bunu başarmış olanlara ne mutlu!

Yayınlanma Tarihi : 10.01.2021

Ruh Nedir?

İnsanlık tarihi boyunca ruh kavramı insanlar tarafından düşünülmüş ve tartışılmıştır. Ancak bu tartışmaların büyük bir kısmı gerçek dışı bilgilerden oluşmaktadır. Çünkü ruh konusunda, Allah Teâlâ'nın gönderdiği peygamberler fazla açıklama yapmamışlardır. Kur'an-ı Kerim'de İsra suresinin 85. ayetinin de belirtildiği gibi bu konuda insanlara az bir bilgi verilmiştir.

"Sana ruhtan soruyorlar. De ki: Ruh Rabbimin emridir (O'nun bildiği bir iştir) ve size ilimden ancak az bir şey verilmiştir."(İsra, 17/85)

Bu nedenle İslam alimleri ruh hakkında fazla bilgi vermemişlerdir. Böylece ruh konusu büyük çapta gizemli kalmıştır. Ruh diğer manevi olgular, örneğin vahiy, melek, cin gibi, hakiki delaletlerinin kapalı oluşundan dolayı müteşabih olarak değerlendirilmiştir. Çünkü bu manevi olgular hislerle ve duyularla bilinen ve tanınan şeyler değildir. Bu nedenle bu konuda fikir ileri sürmek herkesin harcı değildir.

Bununla beraber İslam mutasavvıfları ruh konusunda bazı bilgilere kitaplarında yer vermiştir. Biz de aşağıda bu bilgilerden bazılarını ifade edeceğiz. Bu konuda kitaplarını kullandığımız mutasavvıflar şunlardır: İbn Arabi, İmam Rabbânî, Mevlânâ, Necmeddîn-i Dâye, Erzurumlu İbrahim Hakkı.

Ruhun Yaratılışı

Allah Teâlâ, ehadiyet (birlik) mertebesinde bir gizli hazine iken bilinmesini istemiş ve sevmiştir. Bu nedenle ruhlar ve cisimler alemini yaratmıştır. Böylece O Yüce Rabbimiz ilminin mükemmelliğini, merhametinin cemalini, kudretinin kemalini, büyüklüğünün celalini, nimetlerinin bolluğunu, sanatının çeşitlerini, hikmetlerinin sırlarını göstermek dilemiştir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Biz insanı en güzel şekilde yarattık, sonra da onu aşağıların en aşağısına gönderdik."* (Tin, 95/4-5) Hazreti Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah ruhları cesetlerden kırk bin sene önce",* başka bir rivayette *"bin sene önce yaratmıştır."* Bu hadis ayeti tefsir etmektedir. Buna göre önce insan ruhları daha sonra cisimler ve bedenler yaratılmıştır. Bütün varlıkların ve yaratılmışların başlangıcı insan ruhlarıdır. İnsan ruhunun başlangıcı

(mebde) ise Hz. Peygamberin tertemiz ruhudur. Bu nedenle Peygamberimiz *“Allah Teâlâ'nın yarattığı ilk şey ruhumdur, (başka bir rivayette) nurumdur.”* buyurmuştur.

Hz. Peygamber (sav)'in varlığının zübde (öz) ve hulasası (özet), *“Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım”* sırrıyla kainat ağacının semeresidir. Bu sebeple de bütün varlığın başlangıcı olmuştur. Zaten bundan farklı olamazdı. Çünkü yaratılış bir ağaç, Peygamberimiz ise o ağacın meyvesi gibidir. Hakikatte ağaç meyvenin tohumundan ortaya çıkar.

Hak Teâlâ mevcudatı yaratmak istediğinde, önce kendi ehadiyet güneşinin nurundan Nur-i Ruh-i Muhammediyi yarattı. Bu manada Peygamberimiz şöyle haber vermiştir: *“Ben Allah'tanım, müminler de bendendir.”* Rivayetlere göre, Hak Teâlâ Nur-i Muhammediye'ye muhabbet nazarıyla bakınca onda haya meydana geldi ve ter damlaları halinde aktı. Allah peygamber ruhlarını Nur-i Muhammed'in bu damlalarından yarattı. Sonra sırasıyla enbiya ruhlarının nurlarından evliya ruhlarını, evliya ruhlarının nurlarından müminlerin ruhlarını yarattı. Müminlerin ruhlarından asilerin ruhlarını, asilerin ruhlarından sırasıyla münafık ve kafirlerin ruhlarını yarattı. İnsan ruhlarının nurlarından meleklerin ruhlarını, meleklerin ruhlarından cinlerin ruhlarını, onların ruhlarından da kendi hal ve mertebelerine göre şeytanların, asi ruhların ve iblislerin ruhlarını yarattı. Bu ruhlardan kalan tortudan ise çeşitli hayvanların ruhlarını var etti. Bundan sonra melekût çeşitleri nefisler, bitkiler, madenler, birleşik olanlar, basit olanlar ve unsurlar ortaya çıktı.

Bütün bunlar melekût alemini oluşturmaktadır. Melekût aleminin en yükseğine, en latifine Gayb alemi, Lahût alemi veya Ceberrut alemi denir. Bu alemin ortancasına Ruhlar alemi, Mana alemi veya Emir alemi adı verilir. Bu alemin aşağısında yoğun ve cisimlere yakın olana Mücerret alem, Berzah alemi veya Misal alemi denir.

Bundan sonra Cenab-ı Hak ezeli iradesi ile yüce adının ve şanının belli olması için cisimler alemini yaratmıştır. Bunun için ilk yarattığı cevhere tekrar nazar etmiş ve cevher utancından eriyip su gibi akmıştır. Bu akan suyun özünden Arş-ı Azamı yaratmıştır. Daha sonra bu cevherin akan suyundan Kürsiyi, Cennet ve Cehennemi, Yedi kat göğü ve dört temel unsuru (toprak, su, ateş, hava) yaratmıştır. Arş-ı aladan esfel-i safiline (en aşağı tabakaya) kadar bütün alem belirlenen bir tertip ve sıraya göre yaratılmıştır. Böylece mülk aleminin yaratılışı tamamlanmıştır. Mülk aleminin yüksek kısmına Ulvi alem, Beka alemi denir. Ortancasına Yıldızlar alemi, Felekler alemi veya Gökler alemi adı verilir. Aşağısına da Süfli alem, Cisimler alemi, Unsurlar alemi, Kevn ve fesat alemi veya Dünya alemi denir.

Melekût aleminde 14 kısım, mülk aleminde ise 15 kısım vardır. İkisinin toplamı 29 kısım olur. 29 sayısı harflerin sayısını gösterir. Bu harflerin bir araya gelmesiyle heceler, isimler ve fiillerle bir lisan oluşmuştur. Bu lisandaki kelimeler Cihan kitabını oluşturur. Bunlar Allah'ın kelimeleri olup bu kelimelerde birçok hikmetler ve hakikatler gizlidir. Bu kelimelerdeki sırları ancak Allah ehli olanlar anlayabilir. Böylece Allah Teâlâ'nın yaratma sırlarını idrak ederler ve içindeki derin anlamları anlayarak, O'nun sonsuz ilminden bir miktar sahip olmaya çalışırlar. İşte tasavvufun amacı insanları bu marifetullahı (Allah'ı bilmeye) yönleltmektir.

Allah Teâlâ'nın mülk aleminin yaratılışını altı günde tamamladığı Kur'an-ı Kerim'de bildirilmektedir. Kainatın her yeri meleklerle doldurulmuştur. Yeryüzünde renksiz, dumansız bir ateşten cinler yaratılmıştır. Bir süre sonra cinler yeryüzüne sığmamış ve dünya semasına çıkmışlardır. Yeryüzünde kalan cinler zulüm yaptıkları için birçok belalara uğratılmışlardır.

Allah Teâlâ Hz. Adem (as)'ı yaratmak isteyince, Azrail (as)'ı yeryüzüne gönderip ona yedi iklimden toprak aldırması ve sonra Cebrail (as)'dan o toprağı yoğurup hamur haline getirmesini istemiştir. Bu hamur kırk gün bekletilmiş, daha sonra Cenab-ı Hak bu hamura en güzel sureti vermiş ve kendi ruhundan üfleyerek diriltmiştir. Melekler Hz. Adem'e secde etmişler. Yalnız iblis kibirlenerek secde etmemiş ve bu nedenle lanetlenmiştir.

Allah Teâlâ, Hz. Adem'i yaratılışından kırk yıl sonra göklere çıkarmış ve Firdevs cennetine sokarak her türlü nimeti ihsan etmiştir. Sonra onun sol kaburgasından Havva annemizi yaratmıştır. Beraberce bir yıl daha cennetde yaşamışlardır. Fakat iblisin aldatması ile cennetten çıkarılmışlar ve yeryüzüne indirilmişlerdir. Her ikisinden olan zürriyet yeryüzündeki insanları oluşturmuştur.

Ruhun Özellikleri

Allah dostları şöyle demişlerdir: Ruhun Berzah alemine açılmış olan iki penceresi vardır: Uyku ve İlham. Eğer insan, duyu organlarını dış aleme kapalı tutar ve gönül aynasını her türlü kötülüklerden temizlenmiş ve cilalanmış durumda bulundurursa, Levh-i mahfuz' daki manevi suretler ve bilinmeyen işler gönül aynasında yansır ve böylece idrak eder. Bunların sonucu olarak ruh, ileride başına gelecek halleri aynen veya sembolik olarak görür. Bunlar doğru tabire muhtaçtır. Eğer duyu organları dış alemle meşgul, gönül aynası kirli ve paslı ise, ruhu bu manevi aleme seyreder. İlham yolu ile de insan bilmediği ve işitmediği şeyleri öğrenebilir. Bunun için gene kalp temizliği gerekir. Eğer kişinin kalbi temiz değilse bu ilhamların nereden ve ne anlama geldiğini bilemez.

İnsan ruhu, ruhlar aleminde iken yaratıcısını görmüş ve niçin yaratıldığını öğrenmiştir. Dünya alemine inince girdiği beden arzu ve isteklerine alışmış, böylece bu fani aleme sevmiş ve onun devamlı olduğunu zannetmiştir. Fakat Allah'ın inayeti ve hidayetini erişenler, gözlerindeki gaflet perdesini atar ve gerçeği görür. Böylece dünyayı unutup gönülleri yaratıcılarına dönmüş olur. Bu kişi melekût alemine açılır, başkasının rüyada gördüğünü yakaza (uyku ile uyanıklık) halinde görür.

Bunun için devamlı Allah'ı zikir ve tefekkürle meşgul olmak gerekir. İnsan kalbini dünya suretlerinden temizlerse Allah'ın cemalini görebilir. Unutmamalı ki insan ruhunun izzet ve lezzeti Allah'ı bilmek, devlet ve saadeti onu sevmektir. Kalbi hasta olan, yani dünyanın fani olan lezzet ve şehvetlerine, kötülüklerine, nefsinin arzu ve tutkularına gönlünü kaptırıp Allah'ı unutursa, içinde bulunduğu gaflet ile helak olur ve ebedi saadeti kaybeder.

İnsan ruhu kötü huylardan arınmadıkça hayvan mertebesinde kalır, insan mertebesine yükselemez. Allah'ı bilip murat alamaz. İnsanda iki türlü ruh vardır: 1) Hayvani ruh, yeri yürektir, öfke ve şehvet ve bunlardan doğan kötü vasıflardır, 2) İnsani ruh, yeri yürekteki siyah noktadır. Eğer hayvani ruh insani ruhu yenerse, öfke ve şehvetin esiri olur. O kimsenin nefsi diri, kalbi ise ölmüştür. Eğer insani ruhu hayvani ruhunu yenerse, nefsi ölü, kalbi ise diridir. O ruhanidir.

İnsan hangi mertebede olduğunu kendisini incelemekle anlayabilir. Eğer yeme-içme, uyuma ve şehvetinin tatmininden başka bir şey yapmıyorsa hayvan, eğer bununla birlikte sövme, sayma, dövüşme ve dövme ile halkı incitiyorsa yılan, eğer yeme, uyuma ve şehvetini tatminle birlikte yalan söyler, hile ve düzenbazlıkla halkı aldatırsa şeytan mertebesinde. Eğer az yiyip içer, az uyur ve şehvet arzusundan uzaklaşırsa, kimseyi incitmez, hile yapmaz, aldatmaz ve

yalan söylemezse ve halkla olan muamelelerinde yumuşak, güler yüzlü ve doğru davranır ve onların rıza ve dualarını kazanırsa melekler mertebesinde.

Ruh beden kalıbına tevdi edilmiş bir ayandır (manevi bir cevherdir). Allah insan bedenindeki hayatı ruh ile devam ettirmektedir. Ruh bedende bulunduğu sürece insan hayattadır ve diridir. Ruhlar beden kalıplarına emaneten konulmuşlardır. Uykuda halindeki ruhların yaşadığı bir terakki (yükseliş) söz konusudur. Ruh uykuda bedenden ayrılır, sonra ona geri döner.

İnsan ruh ve beden toplamından müteşekkildir. Yüce Allah bedeni ve ruhu birbirine amade kılmıştır. Yani her biri diğerine bağlıdır. Ahirette ruh ve beden birlikte kabirden çıkacak, sevabı ve cezayı birlikte görecektir. Ruhlar ezeli değildir. Sonradan yaratılmışlardır. Onlar latif birer manevi cevherlerdir.

Feraset sahipleri feraseti ilahi nurdan elde ederler. Bu ilahi nur Yüce Allah'ın *“Ben ona ruhumdan üfledim”* (Sad, 38/72) ayetinde ifade ettiği şeydir. İnsanın bu ilahi nurdan nasibi ne kadar çok olursa, feraseti de o kadar çok olur. Allah kamil müminlere, diğer insanlara vermediği bir özellik olarak, basiret ve feraset nurunu vermiştir. Aslında bunlar ilahi marifetlerdir. Nitekim Hazreti Peygamber (sav)'in *“Mümin Allah'ın nuru ile bakar”* sözü bu anlamdadır. Yani Allah mümin kuluna diğer kullarına vermediği bir basiret ve ilim bahşetmiştir. Mümin kul da, bu basiret ve ilim sayesinde her işin aslını, hakikatini görür. Hallac-ı Mansur şöyle der: *“Feraset sahibi olan kimse, hedefi ilk atışta isabet ettirir. Tahmin, zan veya yoruma ihtiyaç duymaz.”* Bu nedenle şöyle denilmiştir: *“Müritlerin feraseti zan şeklinde olup hakiki bilgiyi ifade eder; ariflerin feraseti ise bizzat tahkik olup hakikati ifade eder.”*

Ruhun Mahiyeti

Ruh Rabbani bir şeref taşımaktadır. Bunu aşağıdaki ayetten biliyoruz.

“Ben onun yaratılışını tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim zaman siz hemen onun için secdeye kapanın” (Hicr, 15/29)

Bu nedenle ruh, Allah Teâlâ'nın bazı sıfatlarını taşıyan bir latifedir. Bu sıfatlar, nuraniyet, muhabbet, ilim, hilm, üns, beka ve hayat olmak üzere yedi tanedir. Diğer sıfatlar bunlardan oluşur. Nuraniyetten duymak (semi'), görmek (basar), konuşmak (mütekellim); muhabbetten şevk, talep ve sıdk; ilimden irade ve marifet; hilminden vakar, haya, tahammül ve sükun; ünsden şefkat ve rahmet; bekadan sebat ve devam; hayattan akıl, vehim, diğer idrak kuvvetleri ve diğer sıfatlar ortaya çıkar. Bu sıfatların bazıları ruh bedene indirilmeden önce, bazıları da sonradır.

Muhakkak ki muhabbet ruh için zikredilen her sıfattan öncedir. Çünkü muhabbet ruh için *“Allah onları sever”* (Maide, 5/54) ayetindeki şerefin neticesidir. Eğer ayette *“Allah onları sever”* önce gelmeseydi, *“onlar da Allah'ı severler”* sözünden ve muhabbetinden kimse söz edemezdi. Bu şeref yalnız insan ruhu için söz konusudur. Bütün mele-i a'lâ-i kerrûhî ve rûhâniler muhabbet emanetini taşıyamadıkları için muhabbetten söz açamazlar.

Aslında muhabbet ve mihnet aynı evdendir. Fakat muhabbet ve mutluluk birbirinden habersizdirler. Şeyh Abdullah Ensari (ra) buyurdu ki: *“Muhabbet kapısını çaldığında, mihnet ona şöyle cevap verdi: Kim kendini küçük görürse ben onun kölesiyim.”* Bu, Allah dostlarının neden en büyük çileleri çektiklerinin bir açıklamasıdır.

Ruhun Manevi Yükselişi

Ruh, mahiyeti (nasıl ve nice olduğu) bilinmeyen alemdendir. Bu sebeple onun özelliği mekansızlıktır. Gerçi ruhun bilinemezliği, Allah'a nispetle bilinirliğinin ta kendisidir. Yine ruhun mekansızlığı, Allah'ın mekansızlığına nispetle mekanlı oluşun ta kendisidir. Ruhlar alemi sanki bu alem ile mahiyeti bilinemezlik mertebesi arasında bir perdedir. Bu sebeple her ikisinin rengini ve karakterini taşır. Mecburen mahiyeti bilinen alem (sebepler alemi), ruhu, mahiyeti bilinmez olarak kabul eder. Mahiyeti bilinmeyen aleme bakmak, bizzat mahiyet ve nasıllıktır. Ruhun iki alem arasında perde gibi oluşu, onun asli yaratılış özelliğidir.

Ruh, bu maddi bedene girip bu zulmani heykel ile irtibat kurduktan sonra perde özelliğini kaybetmiş, tamamen mahiyeti ve niceliği bilinen aleme inmiştir. Mahiyeti, bilinmezlik yönü gizlenmiş ve örtülmüştür. Tıpkı Harut ve Marut gibi. Onlar bazı hikmetler ve melaikeler ruhlarının faydası için beşeriyet çukuruna inmişler, insan şekline girmişlerdir. Nitekim müfessirler bu konuyu Bakara suresi 102. ayetinin tefsirinde anlatmışlardır.

Eğer Allah lütfu ile yardım eder ve ruh için bu dünyaya/bedene yolculuktan geri dönüş vaki olursa, inişten sonra tekrar yükselişe başlarsa, zulmani nefis ve maddi beden de onunla birlikte yükselecekler ve mertebeler aşacaklardır. Bu sayede ruhun bedenle irtibat kurmasının ve dünyaya inmesinin gayesi anlaşılabilecektir. Kötülüğü emreden nefis, itminan ve huzura kavuşacak, zulmanî olan nurânîye dönüşecektir.

Ruh bu yolculuğu/yükselişini tamamlayıp inişinin maksadını tamamlayınca asli perde oluş özelliğini tekrar kazanır. Dönüşün son noktası, ruhun başlangıç noktasıdır. Kalp ruhlar aleminden olduğu için o da perde olma mertebesine yerleşecektir. Emir aleminden olan ve kalp ile beden arasında perde olarak bulunan nefis-i mutmainne de aynı yerde yerleşip ikamet edecektir. Dört unsurdan (toprak, su, ateş, hava) oluşan maddi beden, oluş ve mekan alanında istikrar bulacak, ibadet ve itaate yönelecektir. Bundan sonra bir miktar serkeşlik muhalefet vuku bulursa, bu durum dört unsurun karakterlerindendir. Mesela ateş unsuru bizzat serkeş ve muhalefeti talep eden olduğu için, lanetli şeytan gibi *“Ben ondan (Adem'den) daha hayırlıyım”* (Sad, 38/76) diye bağıracaktır. Serkeşliği bırakmış, Allah'tan razı olmuş, Allah'ın da kendisinden razı olduğu nefis-i mutmainnenin serkeşlik ve isyan etmesi düşünülemez. Eğer bir serkeşlik varsa, bu bedendendir.

Sufilerin Ruh Hakkında Anlattıkları

Sufiler ruhları bazen rüya alanında ve bazen de aşikar olarak dünya alanında müşahade ederler. Rüya görülenlerle dünyada göz ile uyanırken görülen ruhlar arasında bir fark yoktur.

Bir sufi şöyle anlatıyor: Çocukken tanıdığımız bir derviş evimize misafir gelmişti. Dervişin odasına, ne yaptığını merak ettiğim için girdiğimde ilginç şeyler gördüm. Dervişin yanı sıra üç kişiyi daha oturuyor gördüm. Bunlar eski kıyafetler giymiş olan insan ruhlarıydı. Benim tanıdığım derviş ise seccadesinde oturmuş tespih çekiyordu. Bu üç ruh orada oturuyordu. Her biri kendi ibadeti ile meşguldü. Kıyafetleri kendi yaşadığı devirlerdeki gibiydi. İki tanesi tespih çekiyordu, bir tanesi de kitap okuyup bir şeyler yazıyordu. Daha sonra bu durumu dervişe sorduğumda, bu kişilerin çevrede yatan üç Allah dostu olduğunu ve kendisini ziyarette geldiklerini söyledi.

Buna göre ruhlar giyinik olarak görünüyorlar, tıpkı yaşadıkları devirlerde olduğu gibi. Ancak kendileri gibi elbiseleri de nurdandır. Işık gibi parlalarlar. Nurdan yaratıldıkları için Allah dostlarının ruhlarında hiçbir karaltı ve bulanıklık olmaz. Çünkü onlar dünyada ruhlarını tekamül ettirerek aklamışlar, günah ve kirlerden arındırmışlardır.

Bir sufinin anlattığına göre, annesi tarikat ehli idi. Gece ibadet için kalkar ve sabaha kadar namaz kılar ve tespih çekerek zikir yapardı. Bu esnada birçok ruhlar gelir kendisini ziyaret eder, o da onlara Kur'an okuyup hediye ederdi. Evlerinde bir Allah dostunun kabri vardı. Bu zatın ruhu annesine görünürdü. Adının Hüseyin olduğunu, Bağdat'tan geldiğini, ölünce buraya gömüldüğünü anlatmış. Bu kişiyi biz Bağdatlı Hüseyin baba olarak bilirdik. Eve keşfi açık biri gelince hemen onu hissederci. O da bir karşılama olarak, eve güzel bir koku yayar ve böylece kendinin varlığından haberdar ederdi.

Büyük Veli Hakkı Şiştâr (ks) mezarlıkları ziyaret ederek oradaki ruhlarla konuşur ve onlarla bilgi alışverişinde bulunurdu. Kendisi, iyi kulların ruhlarının mezarlarının üstünde serbest olarak bulunduklarını söylerdi. Kötü kulların ruhlarının ise mezarlarında hapis ve azap içinde olduklarını belirtirdi. Bu nedenle Allah dostlarının kabirlerinin ziyaret edilmesini, onlara selam verilmesini ve Kur'an okuyup hediye edilmesini tavsiye ederdi. Çünkü biz onlara selam verdiğimizde, onlar selamımızı alıp mukabele ederler; Kur'an okuyup hediye ettiğimizde onlar da mukabele olarak bizlere hayır dua ettiklerini söylerdi.

Bir gün Hakkı Bey'in şöhretini duyan birisi, babasının kabrinin yerini bulması için onu kabristana götürdü. Babasının bu kabristanda yattığını biliyor, fakat kabrinin tam yerini bilmiyordu. Hakkı Bey babasının ve dedesinin ismini öğrendi ve kabristana girdi. Ruhlarla konuşarak babasını buldu. Oğluna babasının kabrinin yerini gösterdi ve babasını ona tarif etti. Oğlu bu açıklamaların tamamen doğru olduğunu tasdik etti.

Ruh dünyada içinde yaşadığı bedenın aynı şekli ile bedenden çıkar. Yüzü tamamen aynıdır. Yaş olarak ta 33 yaşındaki halindedir. Dünyada iken öğrendiklerini ve bildiklerini de aynen aklında mevcut olarak bulundurur. Hiçbir bilgi ölüm ile ondan kaybolmaz. Ancak ruhlarla yapılan konuşmalar tamamen kalptendir. Dışarıdan kimse bu konuşmaları duyamaz. Bu da ancak Allah'ın temiz kullarına nasip olan bir şeydir.

Anne ve babaların ruhları öldükten sonra, evlatlarını evlerinde ziyaret etmek için gelirler. Kalpleri temiz olanlar onların bu ziyaretlerini hissederler. Annesini veya babasını sanki yanındaymış gibi hissettiklerini söylerler. Hatta keşfi açık olanlar onların ruhlarını görürler. Böylece anne ve baba evlatlarını ziyaret ederek onlara hayır dua ederler. Evlatları da onlara Kur'an okuyarak ve hayır hasenat yapıp sevaplarını göndererek onları memnun etmeleri gerekir. Bütün bunlar Allah Teâlâ'nın kulları üzerindeki rahmetidir.

**Men arefe nefsehu fekad arefe Rabbehu
(Nefsini bilen Rabbini bilir)**

Nefs Nedir?

Nefs, tasavvufun en temel ve en önce anlaşılması gereken kavramlardan biridir. Bu nedenle her mutasavvıf bu konu hakkında görüş ileri sürmüştür. Bu görüşler temelde birbirinin aynıdır. Ancak ifade edilişleri birbirinden farklıdır. Hepsinde hakim olan ortak görüşü şöyle ifade edebiliriz: Nefs edep aykırılığına mahkum ve kul da edepli olmaya memurdur. Nefsin yaratılışı gereği, sürekli sahibini isyan ve muhalefet meydanına çekme isteğine karşı, o kul da onu kötü isteklerden döndürmeye ve yıldırmaya çalışır. Onun için nefsinin ipini serbest bırakan kimse, onun kötülüklerine hem sebep hem de ortak olmuş olur.

Kuşeyri (ks), tasavvuf ilmine dair Risalesinde, nefis için şunları söylemektedir:

Sözlükte bir şeyin nefsi onun varlığı demektir. Sufilere göre nefis vücut, kalıp (cisim) anlamlarına değil, kulun kötü özellikleri ve yerilecek huy ve fiilleri anlamına gelir.

Kulun kötü özellikleri iki türlüdür:

- 1) Kendi iradesi ile kazandığı günahlar. Bunlar nefse ait hükümlerdir. Bunlar ya haram veya mekruh olan şeylerdir.
- 2) Yerilecek huylar. Bu kötü huyları sürekli terbiye ile yok etmek, temizlemek mümkündür. Bunlar nefsin kibir, gazap, kin, haset, kötü huy, tahammülsüzlük vs. gibi kötü huylardır. Bunlar yerilen ve kötülen huylardır.

Nefsin kötü huylarının en çetini, bu gibi kötü özelliklerin güzel olduğunu düşünmesi, kendisini değerli görmesi, başkaları tarafından takdir beklemesidir. Nefsin bu düşüncesi gizli şirk olarak telakki edilmiştir.

Nefsi terbiye ederken, onun arzularını terk etmek, isteklerinin aksine hareket etmek gibi yöntemler, açlık, susuzluk ve uykusuzluk gibi nefsi güçsüz hale getirecek yöntemlerden daha tesirlidir.

Nefs, insanın bedenine kötü huyların yerleşeceği bir yer olarak konulmuş bir manevi varlıktır. Ruhu bedende güzel ahlakları taşıyan bir manevi varlık olduğunu düşünüyorsak, nefsinde bunun tam aksine kötü huyları taşıyıcısı olan bir manevi varlık olarak düşünebiliriz. Nefst ve

ruh tıpkı melekler ve şeytanlar gibi latif (görünmeyen) cisimlerdir. Nasıl ki bedenimizde görmenin mahalli göz, duymanın mahalli kulak, koklamanın mahalli burun ise batınımızda da iyi huyların mahalli ruh, kötü huyların mahalli ise nefstir.

Nefsin Mertebeleri

Erzurumlu İbrahim Hakkı (ks) Hazretleri Marifetname adlı eserinde nefs ve mertebeleri hakkında şunları söylemektedir:

İslam alimleri ne göre insanın iki çeşit ruhu vardır. Bunlardan birincisi hayvani, diğeri ise insani ruhudur. Hayvani ruh denen latif bir cevher, bir buhardır ki, bedendeki hayat, duygu, hareket ve iradeyi taşır. Bu ruha şehvani nefs veya hayvani nefis denir.

İnsan ruhu denilen cevherse Nefs-i Natika (Konuşan nefis) dir. Bu nefis Emmare, Levvame, Mülhime, Mutmainne ile Râziye ve Kâmile adlarıyla adlandırılmışdır. Eğer ruh şehvani nefsin her dediğini yapar ve ona itaatli olur, her haliyle ona uygun hareket ederse ve onun hükmü altında olursa buna nefis-i emmare denir. Eğer ruh şehvani nefsin verdiği emirleri sükunetle karşılar, Allah'a bağlı olur ve fakat kendisinde fani şehvetlere meyli varsa, ona da levvame nefis denir. Eğer bu meyil yok olup şehvani nefis ile mücadelede metanet gösterirse ve kendi iç alemine dönerek ilham almaya kabiliyet kazanırsa, buna da mülhime denir. Eğer şehvani nefsin hükmü altından çıkıp ubudiyet makamına erişirse ve ıztırapları dindiyse, bütün şehvetlerini tamamen susturmuş ise, buna da Mutmainne denir. Eğer bu makamdan da ilerleyip bütün makamları gözünden atmış ve bütün dileklerinden vazgeçip fani (yok) olmuş ise buna Râziye ismi verilir. Eğer bu hali kemal derecesini bulur, Allah yanında makbul (beyenilmiş) olur ve insanların yanında kalplerinin sevgilisi olmuşsa, Buna da Marziyye adı verilir. Eğer bütün kemal sıfatlarına sahip olur ve bütün insanlar için halkın içine dönerse, buna da Nefs-i Kâmile adı verilir.

Nefs bir latif varlık olup ruhun bedene indirilmesi ile meydana gelmiştir. Bazı alimler nefis ile ruhu kast ederler. Fakat nefis ruhtan bağımsız bir varlıktır. Ruh ve beden evlenmesinden doğan çocuklardan biri nefis iken diğeri kalptir. Övülmüş bütün Ruhani ve Ulvi sıfatlar kalpte bulunur. Yerilmiş bütün sıfatlar ise nefste bulunur. Ancak nefis, ruh ve beden ailesinin ferdi olduğundan kendisinde beka sıfatı ve ruhaniyet ile ilgili bazı övülmüş sıfatlar da bulunur.

Nefs, hile ve tuzaklarının sonu olmayan dost yüzlü bir düşmandır. Şerrini def etmek ve onu yenmek büyük bir iştir. İnsanın etrafındaki kafirler ve şeytanlar gibi düşmanlardan nefis daha tehlikelidir. Bu nedenle bir hadiste “Senin en büyük düşmanın iki tarafının arasında bulunan nefisindir” buyurulmuştur.

Nefsini Bilen Allah'ı Bilir

Nefsini bilen muhakkak Allah'ı da bilir. Nefsini bilen Allah'a yakın ve mutlu, bilmeyen ise O'ndan uzak olur. Nefsini bilen alemin gizliliklerini de bilir. Bu fani aleme önem vermez ve sonsuz kurtuluşa erişir. Nefsini bilen fâzıldır, bilmeyen ise Hakk'tan gafilidir.

Kutsi Hadis: *“Ey Ademoğlu! Nefsini bilen gerçekten beni bilir. Beni bilen de mutlaka beni ister. Beni isteyende bulur ve dileklerine erer. O zaman gönlünde benden başkası yaşamaz.”*

Nefsini bilen kanaatkar, iffetli ve doğru olması, kalbinden Allah'tan gayrısını atması gerekir. Cenab-ı Hak, Davud (as)'a *“Nefsini bil ki Beni bilesin”* diye buyurmuş. Davut (as) da *“Ya Rabbi! Nefsimi nasıl bileyim ve Seni nice tanıyayım?”* diye sormuş. Allah da ona *“Nefsinin aciz, zayıf ve fani olduğunu bil ki, Benim kuvvetli, kudretli ve bâki olduğumu bilesin ve ondan Beni Benimle bulasın”* diye cevap vermiş.

Nefsin Tezkiye Edilmesi

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Her bir nefse ve onu düzenleyene, ona hem kötülüğe, hem de ondan sakınma yoluna ilham edene yemin olsun ki nefsinin maddi ve manevi kirlerden arındıran felaha erer.”* (Şems, 91/7-10)

Nefsi terbiye etmek, onu salahâ ulaştırmak ve emmârelik (kötülüğü emreden) sıfatının mutmainnelik mertebesine ulaştırmak büyük bir iştir. Bu bakımdan insanın mutluluğunun kemâli nefsin tezkiyesindedir. Bahtsız olmanın zirvesi de nefsinden gafil olmaktır. Çünkü yukarıdaki ayette *“nefsini maddi ve manevi kirlerden arındıran felah bulur”* denilmiştir.

Nefsin terbiyesi ve tezkiye edilebilmesi için onu tanımak gerekir. Nefsi tanımak için de Hakk'ı tanımak gerekir ki, bir hadiste *“Nefsini bilen Rabbini de bilir”* buyurulmuştur. Bu anlamdaki marifet (bilme) her mutluluğun başıdır. Bunun içinde nefsin terbiyesinin kemale ulaşması gerekir. Bu kemale erişme olmadan Hakk'ı bilmeyi gerektiren gerçek bilgiye ulaşılmış olmaz.

Tarikat ehline göre, nefis, kaynağı olan kalbin bir sureti olup latif bir buharıdır. Buna hayvani ruh da denir. O bütün yerilmiş sıfatların kaynağıdır. Bu nedenle Hakk Teâlâ *“Çünkü nefis şiddetle kötülüğü emreder”* (Yusuf, 12/53) buyurmuştur.

Nefs, insanın bedeninin bütün bölüm ve organlarına yayılmıştır. Hayvanların da nefisleri vardır. Hayvanların nefislerinin tamamı onların beden ve suretleri ile ilgilidir. Fakat insan nefsinde diğer hayvan nefislerinde bulunmayan ayrı bir özellik vardır. Bu özellik beka özelliğidir. Bu insan nefsinde beka aleminde verilmiş olan bir tattır. Bu özellik nefis bedenden ayrıldıktan sonra, nefis ister cennette olsun isterse cehennemde bulunsun, hep baki kalır. Bu yüzden *“orada ebedi olarak kalırlar”* buyurulmuştur. Hayvanların nefisleri için böyle bir şey yoktur. Onlarda beka aleminden hiçbir tat bulunmaz. Bedenlerinden ayrılınca yok olurlar.

İnsan nefsinde bir tadı bulunan beka sıfatı iki çeşittir: Birincisi daima var olmuş ve var olacak olan Hakk Teâlâ'nın bekasıdır. İkincisi ise, daha önce olmayan fakat Hakk'ın bekası ile var olan ve bundan sonra var olmaya devam edecek olan ruhların, melekût ve ahiret alemlerin bekasıdır. Bu bekâ, önceden yok iken onu Allah yarattı ve ebediyen baki kalacaktır.

İnsan nefsi bu iki beka çeşidinden tat almıştır. İnsanın Hakk'tan aldığı bekâ, Adem'in hamurunun yorulma zamanında olmuştur. Hakk Teâlâ Adem'in yaratıldığı toprağı yerleştirdiği en güzel vasıflardan biri bu ebedi bekâdır. Ruhların tattığı bekâ ise *“ona ruhumdan üfledim”* (Hicr, 15/29) işlevi ile ruh ve bedenin birleşmesinden sonra ortaya çıkmıştır.

Dünyaya gelen çocuğun bedeninde ruhun yanı sıra nefis de oluşmuştur. Çocuk buluşa erişince onunla birlikte kendi kemaline ulaşır. Böylece nefis şeriatın gerekli gördüğü görevleri yerine getirme gücüne ulaşmış olur.

Nefsin iki zati sıfatı vardır. Diğer bütün yerilmiş sıfatlar bu iki asıldan ortaya çıkar. Bu iki sıfat hevâ ve gazaptır. Bu iki sıfat dört unsurun (toprak, su, hava, ateş) özelliğini taşır. Hevâ, *“inmekte olan yıldız ant olsun ki”* (Necm, 53/1) ayetinde zikredildiği gibi aşağı doğru

meyllidir. Bu aşağıya doğru olan meyil ve arzu, su ve toprağın özelliğidir. Gazap ise yükseklik, büyülenme ve zorbalık özelliğindedir. Bu da ateş ve havanın sıfatıdır. Cehennemnin temeli bu iki sıfattan oluşmuştur. Cehennemnin diğer mertebeleri bu iki sıfattan çoğalırlar. Hevâ ve gazap nefste zorunlu olarak bulunmaktadır. Bu sıfatların aslında faydalı tarafları da vardır. Hevâ sıfatı nefis için gerekli olan şeyleri alırken, gazap sıfatı zarar verecek şeylerden nefsi uzak tutar. Böylece nefis, kevn ü fesad aleminde (dünyada) varlığını sürdürerek terbiye edilir.

Ancak bu iki sıfatın dengeli olmasına dikkat etmelidir. Çünkü bu iki sıfatın eksikliği nefsin ve bedenin eksikliğine, fazlalığı ise akıl ve imanın eksikliğine neden olur. Nefsin terbiyesinde bu iki sıfat itidal ve denge üzerinde olması gerekir. Bunun da ölçüsü şeriat kanunlarına uymaktır. Şeriat kanunlarına uyulursa hem iman ve akıl terakki eder, hem de her biri şeriatın emrettiği şekilde kendi alanında kullanılmış olur. Bu durumda Hakk'a riayet etme konusunda ruhsat değil takva yolu tercih edilmiş olur. Şeriat ve takva bütün sıfatları dengede tutan bir terazidir. Böylece hayvani sıfatlar dengede tutulmuş olur.

Hevânın dengeli olması demek, kendi işine yarayacak faydalı şeyleri ihtiyaç zamanında zaruret miktarınca almasıdır. Eğer ihtiyaçtan fazlasına yönelirse açgözlülük, ihtiyaç zamanından önce ona meylederse hırs meydana gelir. Onun bu meyli hayatının sonraki dönemlerine yönelik olursa emel, eğer bu yöneliş değersiz şeylere doğru olursa alçaklık ve aşağılık olma durumunu ortaya çıkarır. Nefsin meyli, yüksek ve lezzetli şeylere olursa şehveti çoğalır, saklamak ve biriktirmek yönde olursa cimrilik meydana gelir. Bunlar bir çeşit israftır. İsrâf ise yanlıştır. *“Çünkü Allah israf edenleri sevmez”* (Enam, 6/141) buyrulmuştur. Fakirliğe düşmek korkusuyla infak etmekten kaçınmak da korkaklık demektir. Eğer hevâ sıfatının dengesi yaratıldığı özelliklerden eksiklik tarafına doğru yönelirse, onda dişilik özellikleriyle kaypaklık ortaya çıkar.

Gazap sıfatı orta dereceden fazla olursa kötü huy, kibir, düşmanlık, hiddet, öfke, bencilik, zorbalık, acelecilik, yalancılık, kendini beğenmişlik, övünme, büyülenme ve isyankarlık meydana gelir. Gazap bunlardan arındırılmazsa içinde kin meydana gelir. Gazap sıfatı olması gerekenden eksik olursa, bu sefer himmet ve gayret eksikliği, uyuşukluk, zillet ve acizlik meydana gelir.

Eğer hevâ ve gazap aynı zamanda her ikisi de fazla olursa haset ortaya çıkar. Çünkü hevâ sıfatı fazla olunca, bir kimsede gördüğü bir şeyin kendisinde de olmasını ister. Diğer taraftan gazap sıfatı fazla ise, o şeyin başkasında olmasını istemez. Bu da haset oluşun ifadesidir.

Bütün yerilmiş sıfatlar cehennemnin azap mertebelerinin kaynağıdır. Çünkü bu sıfatlar nefsi istila eder ve onu yenerlerse, nefis tabiatı gereği bozgunculuk, kötülük, öldürme, yağmalama ve eziyet gibi çeşitli kötülüklere sebep olur.

Melekler, Adem (as)'ın topraktan yaratıldığı bedenine baktıkları zaman, nefsin bu sıfatlarını görerek, *“Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?”* (Bakara, 2/30) dediler. Hakk Teâlâ da onlara *“Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim”* şeklinde cevap verdi. Gerçekten melekler nefsin kötü sıfatlarının şeriatın iksiri ile övülmüş, rahmani, ruhani ve meleki sıfatlara dönüştürüleceğini bilemediler.

Şeriat ve takva iksiri, hevâ ve gazap sıfatlarını nefste dengeli olarak tutarak onların şeriat dışında bir tasarrufta bulunmalarına engel olur. Böylece nefste hayâ, cömertlik, cesaret, tevazu ortaya çıkar. Böylece nefs-i emmarelikten mutmainnelik makamına yükselir ve ruh aydınlanmış olur.

Nefsin ve Ruhun Miracı

Necmeddîn-i Dâye (ks) Hazretleri, Mirsâdü'l – İbâd adlı eserinde nefsin miracı hakkında aşağıdaki ifadeleri yazmaktadır.

Nefs, ruh bineği ile ulvi ve sufli menzil ve mertebelerden geçerek Yüceler Yücesine miraç eder. *“O senden, Sen de O’ndan hoşnut olarak Rabbine dön!”* (Fecr, 89/28) hitabına hak kazanır.

Hevâ olmasaydı hiç kimse Allah'a gitmek için bir yol bulamazdı. Hevâ ve gazap nemrut sıfatlı nefsi kapan iki akbaba gibidir. Nemrut sıfatlı nefis ne zaman bu iki akbabaya binse akbabalar yüksekte beslendiklerinden yüzlerini yükseğe çevirirler. Böylece nemrut sıfatlı nefsi aşağılardan yüksek makamlara çıkarırlar. Benzer şekilde bu iki sıfat, yani hevâ ve gazap mutmainne olan nefse galip geldiklerinde, *“Dön”* hitabının lezzetini duydukları vakit, aşağılık şeyleri bırakıp yüzlerini yücelere çevirirler. Çünkü onların da asıl maksadı behimi ve hayvani zevk alemi değil, Hz. İzzet'e yakın olmaktır. Hevâ yücelere yöneldiği zaman bütünüyle aşk ve muhabbete dönüşür. Gazap yüzünü yücelere çevirdiğinde ise gayret ve himmet oluverir. Nefs aşk ve muhabbetle yüzünü Allah'a çevirse, gayret ve himmetle artık hiçbir makamda durmaz, O’ndan başka hiçbir şeye iltifat etmez. Bu iki alet ruh için Hz. İzzet'e ulaşmakta en iyi vesiledir.

Ruhun tek başına bu makama yükselmesi mümkün değildir. Fakat ruhun toprakla tanışıp ve unsurlarla olan evliliğinde (yani insan bedenine girmesi ile) nefis çocuğu dünyaya geldi. Nefsin de hevâ ve gazap olmak üzere iki özelliği vardır. Hevâ çok cahil, gazap ise çok zalimdir. Bu iki özelliğe, nefsi ve ruhu helak olmaktan kurtaran Allah'ın yardımı ve tevfiği ulaştı. *“Rabbimize dönün”* emrinin cezbisinin kemendi nefsi ulvi aleme ve Hz. İzzet'e celbetti. Ruh akıllı bir biniciydi. Bilinen makama ulaşınca dizginini çekip durmak istedi. Fakat çok cahil ve çok zalim olan hevâ ve gazap sahibi nefis, divane bir kelebek gibi kendini Ehadiyet Celalinin mumunun ateşine vurdu. Mecazi varlığını terk ederek kolunu visal kandilinin boynuna doladı. Böylece kandil onun kelebek olan mecazi varlığını kendi hakiki kandilliğine dönüştürdü. Kemale eren, divane kelebek gibi mumun nuruna erişir. Böylece *“Nefsini bilen Allah'ı da bilir”* hakikati ortaya çıkar. Yani kim nefisini kelebek (pervane) olarak tanırsa, onun kandilinin Hazreti Allah olduğunu bilir.

Nefsin Ayna Olması

Allah'ı bilme emanetinin yükünü yalnız insan yüklenmiştir. Bu nedenle varlıklar içinde ilahi uluhiyetin cemalini gösteren bir ayna, suret ve hakikat yönünden bütün sıfatlara mazhar olmayı sadece insan istemiştir. Zaten *“Allah Adem'i kendi suretinde yarattı”* hadisinde ifade edilen de bu manaya delalet eder. İnsan nefsinin hülâsası kalptir. Kalp bir ayna olup her iki alem onun kılıfıdır. Allah Teâlâ'nın Celal ve Cemal bütün sıfatları bu ayna vasıtasıyla zahir olur ki *“Biz onlara hem ufuklarda ve hem kendi nefislerinde delillerimizi göstereceğiz.”* (Fussilet, 41/53) buyurulmuştur. Bunu Necmeddîn-i Dâye Hazretleri bir şiirinde şöyle ifade etmektedir:

İns ü cânın vücûddan maksûdu âyinedir.

Her iki cihanda nazarın manzûru âyinedir.

Gönül, Şehinşâhın cemâlinin âyinesidir.

Her iki cihân bu aynanın perdesidir.

Ayna olmaya kabiliyeti bulunan insan nefsi terbiye edilerek, kemal mertebesine ulaşır. Bu durumda Allah'ın zati olan bütün sıfatlarını kendisinde müşahade eder. O zaman yaratılan her şeyin aslında kendi için olduğunu algılar. İşte o zaman *“Kendini bilen Rabbini de bilir.”* hakikatine erişir. Böylece hangi sırrın kendinde keramet ve üstünlük sağladığını iyice kavrar.

Dâye Hazretleri bunu aşağıdaki şiirinde ifade etmektedir:

Ey Adem! Nâme-i ilâhînin nüshası sensin,

Ve cemâl pâdişâhının âyinesi sensin.

Alemde her ne varsa senden hâriç değildir,

Her ne istersen kendinden iste ki hep sensin.

İnsan nefsinin saf bir ayna olması için uzun bir yoldan geçmesi gerekir. Bu da şeriat, tarikat ve hakikat üçlünün gerçekleştiği bir seyri sülûk ile mümkündür. Bu yolculuk tedricen ve adım adım olur. Bu yol birçok tehlikeleri barındırır. Bir hadiste *“İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibidir”* ifade edilmiştir. Bunun anlamı insan içindeki madeni güzel bir şekilde ortaya çıkararak ve ayna olma mertebesine ulaşınca kadar, adım adım terbiye edilerek istenilen hedefe ulaşılmalıdır.

İbn Arabi (ks)'ın Görüşleri

İbn Arabi Hazretleri Fütûhâtı Mekkiyye adlı eserinde bu konu hakkında aşağıdaki görüşleri ifade etmektedir.

İbn Arabi'ye göre Allah katında ancak bilinmiş olan şey zuhura gelir ve kul dileğine ancak istedikten sonra kavuşur.

Kudsi Hadis: *“Ey Ademoğlu! Eşyayı senin için, seni de kendim için yarattım.”*

Mademki insan hayat sahibidir, kendisi için halk olunan kemal sıfatlarını elde etmesi gerekir. Çünkü insanı Allah kemaliyle ruh, cisim ve nefis bakımından kendi sureti üzerinde yaratmıştır.

Allah Teâlâ “Tümel ruhu” herhangi bir şeyden olmaksızın yaratmıştır. Ona şöyle hitap etmiştir: *“Sen benim merbûbüm (Rabbinin kulu), Ben senin Rabbinim. Sana kendi isim ve sıfatlarımı verdim. Binaenaleyh seni gören kişi Beni görmüş, sana itaat eden Bana itaat etmiş, seni bilen Beni bilmiş, seni bilmeyen ise Beni de bilmemiştir. Senin aşağıda olan kimseler sana tabi olduğu gibi, sende Bana tabisin. Dolayısıyla sen elbisemsin, sen benim örtümsün, sen benim perdemsin.”*

Hakk Teâlâ ruh için nefsi kendisinden (ruhtan) ortaya çıkarmıştır. Nefs türeme yoluyla olan mefuldür. Ruh şöyle demiştir:

- Bu benim parçam, ben ise onun bütünüyüm. Tıpkı ben Senden (Hakk'tan) olduğum halde, Sen benden değilsin.

Ruh şöyle demiştir:

- Rabbim! Senin vasıtan ile konuştum. Kuşkusuz beni sen terbiye ettin, yardım ve terbiye sırrını benden gizledin ve onun bilgisini sadece kendini ayırdın. Benim yardımımı da sahip olduğum bu mülkten (nefs) perdele ki ben seni bilemediğim gibi o da beni bilemesin.

Bunun üzerine Hakk nefiste kabul edicilik ve muhtaçlık niteliğini yaratmış, akli ise mukaddes ruha vezir yapmıştır.

Sonra ruh nefse dönmüş ve ona şöyle demiştir:

- Ben kimim?

Nefs cevap vermiş:

- Rabbimsin! Hayatım sana bağlı olduğu gibi bekâm da sana bağlıdır.

Hakk, ruhun karşısında hevâyı (arzu gücü), aklın karşısında ise şehvet (arzu) gücünü yaratmış, şehveti, hevânın veziri yapmıştır. Nefste genel olarak kendisine gelen her şeyi kabul etme özelliği yaratmıştır. Böylece nefs, her birisinin azametli veziri olan iki güçlü rab (ruh ve hevâ) arasında bulunmuştur. Vezirleri şehvet ve akıldır. Söz konusu iki rab'den her biri, sürekli olarak nefsi kendisine çağırır. Gerçekte ise hepsi Allah katındandır, *"Hepsi Allah katındandır"* (Nisa, 4/78). Başka bir ayette ise *"Şunlara ve bunlara Rabbinin ihsanından yardım ederiz."* (İsra, 17/20) buyurulmuştur. Bu nedenle nefs, başkalaştırma ve temizlenme mahalli olmuştur. *"Allah ona (nefse) iyilik ve kötülüğü ilham etmiştir."* (Şems, 91/8) Bu ayetin öncesinde de *"Nefse ve onu düzenleyene yemin olsun ki"* (Şems, 91/7) buyurulmuştur. Nefs hevânın çağırısına karşılık verirse başkalaşma, ruhun davetçisine karşılık verirse din ve birleme itibarıyla temizlenme meydana gelir.

Ruh bağırdığı fakat kendisine kimsenin karşılık vermediğini görünce şöyle der:

- Mülkümü davetime icabetten kim engelliyor?

Vezir (akıl) şöyle der:

- Senin karşında, kendisine itaat edilen güçlü otorite sahibi hevâ adında bir hükümdar vardır. Onun lütufları peşindir. Bütün süsüyle ve ziynetiyle dünya ona aittir. Nefse kendi mertebesini açmış onu davet etmiş, nefs te bu davete karşılık vermiş ve icabet etmiştir.

Bunun üzerine ruh şikayetle Allah'a yönelir, böylelikle kulluğu sabit olmuştur. Allah Teâlâ'nın istediği de zaten buydu.

Kalbin Hikmeti ve Sırları

Bütün varlığın yaratılış sebebi insandır. İnsanın varlık sebebi ise marifettir. Marifet Allah'ı bilmektir. Allah Teâlâ'nın insanın yüklendiğine işaret ettiği emanet yine marifettir. Emanet yükünü taşıma gücü insana verilmiştir. İnsanın dinden nasibi ne kadar fazlaysa onda marifet de o kadar fazla olur. Dinden nasibi olmayanın da marifetten nasibi yoktur.

Ruh ve bedenin evliliğinden kalp ve nefis çocukları doğar. Kalp erkeği ruh babasıyla kalırken, nefis kızı beden annesi ile birlikte. Övülmüş bütün ruhani ve ulvi sıfatlar kalpte bulunurken, yerilmiş bütün sıfatlar nefistedir. Bir hadiste Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır: *“Şunu iyi bilin ki, insan vücudunda bir et parçası vardır. Eğer bu et parçası iyi olursa bütün vücut iyi olur. Eğer o bozulursa bütün vücut bozulur. İşte bu et parçası kalptir.”*

Hazreti Peygamber (sav) diğer peygamberlere göre insandaki kalp gibidir. Kalp insan varlığının özüdür. Çünkü insanda ruhun nurlarının ortaya çıktığı yer kalptir. Kalp insan vücudunda bir organdır. Ancak diğer insan organlarında olmayan bir özelliğe sahiptir. Bu da onun bir can taşımasıdır. Hayat diğer organlara kalpteki bu can ile ulaşır. Kan damarları kalpten çıkarak bu hayat iksirini bütün hücrelere taşır. Bu hayat iksirini tıbbi aletler belirleyemez ve göremez. Çünkü bu hayat iksiri melekût aleminde aittir. Kalbin sureti cisimler aleminin özünden yapılmıştır. Kalpteki can ise ruhlar aleminin özünden elde edilmiştir. Kalbin canı insan ruhunda bulunan bir letafetten (hoşluk, güzellik) yapılmıştır.

Böylece kalp cismani ve ruhani iki alemin hülâsası (özeti) olmuş ve marifet kalpte zuhura gelmiştir. Buna şu ayet işaret etmektedir: *“Allah imanı bunların kalplerine yazmış”* (Mücadele, 58/22). Marifet hususunda bütün organlar kalbe tabi olduğu gibi, peygamberler de nübüvvet konusunda Hz. Muhammed (sav)'e tabidirler. Bu nedenle Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *“Eğer Musa (as) ve İsa (as) hayatta olsaydı bana tabii olmaktan başka bir şey yapmazlardı.”* Bu nedenle dinin mükemmelliğe erişmesi Peygamberimiz zamanında olmuştur.

Dinin mükemmelliği muhabbetin mükemmelliği ile olur. *“Allah sevdiği ve kendisini seven bir toplum getirecektir.”* (Maide, 5/54) ayetindeki toplum bu ümmettir. Bu mükemmelliği, insandaki kalbi temsil eden Peygamberimiz tamama erdirdi. *“Habibullah/Allah'ın sevgilisi”* ve

peygamberlerin sonuncusu oldu. Bu nedenle dinini kemale erdirmek ve mahbûbluk (sevgili) mertebesine erişmek isteyen başını ona tabi olma yoluna koymalıdır. Bu durum şu ayette anlatılmaktadır: “(Resulüm) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin.” (Ali İmran, 3/31)

İslam, dinin mükemmelliğini temsil eden bir din olarak gelince, diğer dinler iptal oldu. Çünkü suyun bulunduğu yerde teyemmüm edilmez. Bu nedenle Hazreti Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur. “Adem ve diğer peygamberler kıyamet günü sancağımın altındadır. Fakat bunda fahir (övünme) yoktur.” Ancak dünyadaki bütün varlıkların nasipleri ondandır, “(Resûlüm!) Biz seni alemlere ancak rahmet olarak gönderdik” (Enbiya, 21/107). Ancak Peygamberimiz, “Benim varlığım yokluktur, zenginliğim ve övünmem ise fakirliktir.” buyurmuştur. Buna göre Peygamberimiz üstünlükle değil fakirliği ile övünmektedir. Bunun nedeni, Peygamberimizin ve ona tabi olanların yolu aşk ve muhabbet yolu olmasıdır. Bu yolda ancak yokluk ile yürünebilir. Oysa üstünlük, rehberlik, peygamberlik bütün bunlar varlıktır.

Bu konuda Necmeddîn-i Dâye (ks) Hazretleri bir şiirinde şöyle söylemektedir:

Bu öyle bir yoldur ki yükü hafiflerden başkası yürüyemez,

Eğer eksilmedinse o yola hiç girme.

Seni bu yolda yüz defa öldürseler de,

Orada dökülen kanın için kısas talebinde bulunma.

İnsanın Kalbi Arş Gibidir

İnsan kalbi cihana göre arş mertebesinde. Arş büyük alemde rahman sıfatının istivasının zuhur mahallidir. Kalp te küçük alemde ruhaniyet sıfatının istivasının zuhur mahallidir. Arş bu istivadan haberdar değildir ve terakki etme özelliğine sahip değildir. Fakat buna mukabil kalpte şuur vardır ve terakkiye elverişlidir.

Arşın bir yüzü melekût alemine, diğer yüzü ise cisimler alemine dönüktür. Allah Teâlâ'nın yardımı cisimler alemine Rahman sıfatı ile ulaşır. Rahman sıfatının feyzinin eseri cisimler alemine varmak istediğinde bunu kabul eden cisim arştır. Bu feyiz arştan, cisimlere istidatları miktarınca ulaşır. Kainat bu feyizlerin devam etmesi ve yardımların ulaşması ile varlığını sürdürür. Bu feyizler bir an bile dursa, hiçbir şey varlığına devam edemez.

Aynı durum insanda kalp için geçerlidir. Kalpte hem cismani ve hem de ruhani iki alem vardır. Ruhtan kalbe ulaşan feyz, burada bölünerek her uzva ulaşmaktadır. Her uzuv kendi miktarınca payını alır. Eğer kalpten gelen bu feyzin yardımı kesilecek olsa, beden iş göremez hale gelir ve hayatını kaybeder. Eğer feyzin organlara ulaştığı damarlardan birinde bir tıkanıklık olsa, feyiz akışında bir kesinti olacağından o organ hareket kabiliyetini kaybeder.

Buna göre anlaşılıyor ki küçük alemdeki kalp, büyük âlemdeki arş yerindedir. Ancak aralarında şöyle bir fark vardır. Kalp ruhtan kendisine gelen feyzleri kabul etmede bir şura sahiptir. Fakat arşta böyle bir şuur yoktur. Ruhun feyzi kalbe sıfatla ulaşır ve kalbe hayat, ilim ve akıl bağışlar. Böylece kalp bunlarla idrak eder. Ancak arşa ulaşan feyiz sıfatla değil kudret ve fiille olur. Arşta fiilin ve kudretin eseri olan şeyler varlıklara ulaşarak onların baki kalmalarını sağlar. Ancak burada Hakk'ın sıfatı olan hayat, ilim ve marifet gibi sıfatlar ortaya çıkmaz.

Kalbin Ayna Olması

Arif'in kalbi bir aynadır. Kalp ruh ve nefis arasında perdedir. Bu nedenle de kalp aynasının iki yönü vardır. Bu iki yönden maksat ruh ve nefis yönleridir. Alem-i kebir olan kainatta detaylı olarak bulunan her şey özet halde alem-i sagirde (insanda) da bulunmaktadır. Küçük alem olan insanın kalbi cilalanıp nur ile aydınlanınca evrene ayna olur. Böylece kainatta detaylı olarak bulunan her şey onda ortaya çıkar. Çünkü cila ve aydınlanma yoluyla kalbin taşıma hacmi ve gücü genişletilmiş olur. Böylece küçük olmasının hükmü ortadan kalkmış olur. Bu nedenle kalbin insana olan nispeti, detay ve özet olma bakımından insanın kainata nispeti gibidir. Daha küçük olan kalp cilalanınca ve ondaki karanlıklar giderilince, insanda görülen her şey, ayna olma itibarıyla kalpte de görülür.

Kalp hem dar hem geniştir, hem sade hem uçsuz bucaksızdır, hem az hem de çoktur. Bu özellikler kalpten başka hiçbir şeyde yoktur. Yaratıcısıyla bu kadar çok münasebeti olan başka bir şey yaratılmamıştır. Yaratıcısına dair, başka yaratılmışlarda görünmeyen ilginç alametler onda görülür. Bu nedenle bir kutsi hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Yerim ve göğüm Beni içine almaz, lakin mümin kulunun kalbi alır."*

Alem-i kebir olan kainat, Allah Teâlâ'nın sıfatlarının görüldüğü en büyük bir aynadır. Ancak içindekiler ne kadar çok ve teferruatlı olsa da kendisinde çokluk ve detaylılık olmayan Allah Teâlâ ile bir münasebetleri yoktur. Allah ile münasebete layık olan dar ve geniş, sade ve yaygın, az ve çok olan kalptir. Bu nedenle kamil bir arif zor ulaşılan bu makama varınca, bütün alemlerin ve zuhuratın kalbi olur. O Velayet-i Muhammediye ulaşmış ve Mustafa'nın davet makamı ile şereflenmiş olur. Bu zor nimetin elde edilmesi seyri sülûk ve cezbe yollarının tafsilatlı olarak ve mertebe mertebe tamamlanmasıyla elde edilir. Böylece fena ve beka makamları derece derece aşılmış olur. Bu da ancak Hz. Muhammed (sav)'in yoluna tam olarak uymakla mümkün olur. Allah Teâlâ'nın kulunu sevmesi ve seçmesi bir şarta ve sebebe bağlı değildir. Allah dilediğini yapar ve dilediği hükmü verir. *"Allah rahmeti ile dilediğini seçer (rahmetini dilediğine verir). Allah büyük lütuf sahibidir."* (Bakara, 2/105)

Kalbin Arınması

Kalbin diğer bir özelliği tarikat yoluyla arınma kabiliyetinin bulunmasıdır. Kalp terbiye edilerek arınır ve Hakk'a teveccüh etmek ile kemale ulaşır ve bütün ilahi sıfatların tecelli edildiği bir yer olur. Peygamberimize tâbi olarak kalplerini arındırıp ve terbiye edip kemale ulaşanlar sabah ve akşam defalarca Hakk'ın Celal ve Cemal nurlarına dalarlar ve bu nurlara tahammül edebilirler. Oysa büyük alem bu nurlara muhatap olduğunda yanıp parçalanmıştır.

Kalbin bir et parçası şeklinde sureti vardır. Bu et parçası diğer mahlukat ve hayvanlarda da bulunur. Ancak insandaki kalbin ayrı ruhani bir canı vardır ki bu hayvanların kalplerinde bulunmaz. Bu can muhabbet nurundan olan safa makamındandır. Bu can her insanda bulunmaz. Bu nedenle *"Doğrusu bunda kalbi olana ders vardır."* (Kaf, 50/37) buyurulmuştur. Kim de bu can varsa Allah ile dost olmuştur. Bu bizim kalbimizin canının canıdır. Her insanın kalbinde ona canlılık veren can olmasına karşın, onda Allah muhabbetini veren canının canı olmayabilir. İşte ayette kastedilen hakiki kalp budur.

Kalbin doğruluğu ve eğriliği vardır. Kalbin doğruluğu onun safa içinde olması, eğrili ise bulanıklık içinde bulunmasıdır. Kalbin safası hislerinin selamette olması, kalbin bulanıklığı ise hislerin hastalık ve sakatlıklar içinde kalmasıdır.

İnsan bedeninin beş duyusu olması gibi, kalbinde beş duyusu vardır. Kalp bütün gayb alemini, melekût ve ruhaniyeti bunlarla idrak eder. Kalp gözüyle gaybi alemdeki şeyleri görür. Kalp kulağı ile gayp ehlinin ve Hakk'ın sözlerini işitir. Kalp koklaması ile gayb kokularını alır. Kalbin tatması ile muhabbet zevki, iman lezzeti tadılır. İnsan bedenindeki dokunma duyusunun karşılığı kalpte akıldır. Kalp bu akılla bütün varlıkların faydalı şeylerini alır. Bazı ayetlerde “*kalbin akıl etmesi*”nden bahsedilir.

İnsanın kurtuluşu kalbin bu beş hissinin sağlam ve sağlıklı olmasına bağlıdır. Eğer bu hisler sağlam değilse, bu insanın kalbi bozulur ve bedeninin helâkine sebep olur. Kur'an-ı Kerim'de bu anlamda şu ayet buyurulmuştur: “*O gün insana fayda sağlayan tek şey Allah'a teslim ettiği arı duru bir gönül (kalb-i selim) olur.*” (Şuara, 26/89)

Kimin kalbinin hisleri hastalıklı ise, onun için azap vardır. Bu durum şu ayette ifade edilmektedir: “*Ant olsun biz cinleri ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar, gözleri vardır onlarla görmezler, kulakları vardır onlarla işitmezler.*” (Araf, 7/179) Ayrıca “*Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bu yüzden akıl edemezler.*” (Bakara, 2/171), “*Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz lakin göğüslerin içindeki kalpler kör olur.*” (Hac, 22/46) buyurulmuştur.

Felsefeciler peygamberlere uyumayı gerekli görmeyerek sırf akıllarıyla bazı kalbi hastalıkları tedavi edeceklerini zannettiler ve böylece yanlışla düştüler. Onlara göre akıl her şeydir. Bu nedenle peygambere uymak zorunluluğunu hissetmediler. Ancak onlar aklın ötesinde insan için akıldan binlerce defa daha şerefli hakiki kalp, sır, ruh ve hâfi gibi aletlerin olduğunu bilemediler. Akıl bu aletleri idrak edemez ve bunların terbiyesi akılla gerçekleştirilemez. Hatta akıl kendisini dahi idrak etmekten uzaktır. Kalplerinde hastalık olan insanları şeriat kanunları ile tedavi edecek ve doğruyu gösterecek şeriat ehli bir tabibe ihtiyaç vardır. Çünkü bu dalâlet ehlinin basiret gözleri şakâvet bağı ile bağlıdır. Bu nedenle şeriat özelliğinden ve peygamberlere gönderilmiş şeriattan mahrumdurlar. Peygambere alaycı ve küçümseyici bir gözle bakmaları bu nedenledir. Bu kişiler akıllarının görüşünü beğenerek avarelikleriyle mağrurdurlar.

Tarikat şeyhleri işe, insanın önce ahlakını değiştirmekle değil, kalbini tasfiye etmek ile başlarlar. Kalbin tasfiyesi gerçekleşince Hakk'ın feyizlerinin alınmasında kabiliyeti artar. Hakk'ın feyizlerinin alınması nefsin birçok kötü sıfatını değiştirir. Bu değişiklikleri ve iyileşmeleri ömür boyu yapılan mücadele ve yasakla elde etmek mümkün değildir. Kalbin tasfiyesinin ilk şartı dünyayı terk etmek, suretlerden tecrit olmak, halktan ayrılarak uzaklaşmak, tabiatı gereği arzu ettiği makam ve mal sevgisini terk etmektir. Bu, insanın, Hakk'ın dışındaki her şeyi ve sevgi duyduğu her şeyi içinden çıkarması demektir.

Kalp bu şekilde zikir ve ibadetlerle ve Hakk'a teveccühü ile gönlünü hakikate ulaştırır. Sağlık ve safiyetine ulaşmış olur. Bu makamda kalp, Hakk'ın bütün sıfatlarının zuhur mahalli olur. Hakk'ın sıfatları kahr ve lütuf olarak iki çeşittir. Kalp bu iki sıfatın mazharı olarak bu iki sıfatın zuhurundan meydana gelen tasarruflara ve değişimlere tâbi olur. Bu durum Peygamberimizin şu hadisinde ifade edilmektedir: “*Müminin kalbi Rahman'ın parmakları arasındadır, istediği tarafa çevirir.*” Burada rahmaniyete işaret edilmesinin nedeni, kalbin rahman sıfatının istiva mahalli olmasıdır. Kalp melekût ve cisimlerden oluşan iki aleme vasıta olduğundan, bir yüzü melekût diğer yüzü cisimler alemine bakar. Melekût alemine bakan yüzü akıl nurunun feyizlerini alırken, cisimler alemine bakan yüzüyle melekût ve ma'kûlattan neşet eden nurların eserlerini nefse ve bedene ulaştırır.

Erzurumlu İbrahim Hakkı (ks) Hazretleri “Marifetname” adlı kitabında şunları yazmaktadır:

“Ehlullah demişlerdir ki: Allah insanın kalbine bakar. Kalbi Allah'ın gayrısından temizlemek her türlü ibadetten üstündür. Kalp Allah'ın huzurunda durulacak yerdir. Kalp bedenın sultanı, Allah'ın evidir. Kalp ilahi marifetin yazıldığı yerdir. Kalp insan ruhunun kaynağı ve onun bir adıdır. Kalp imanın madeni, Allah'ı bilme ve anlamanın makamıdır. Gönül bir camidir ki onarmaya muhtaçtır. Müminin kalbi Allah'ı bilme ve sevmeye damarlarının toplandığı yerdir. Gönül rahat içinde ise duyular da sevinçli ve sıhhatlidir. Temiz kalbin kıblesi Allah, âdeti kazaya boyun eğmektir.

Üç çeşit kalp vardır: Biri verileni, biri Allah'ın rızasını, biri de O'nu görmeyi bekler. Kafirın gönlü dünyaya, arifinki Allah'a bağlıdır. Kalbin Hakk ile olsun, kalbın, vücudun halkta kalsın. Kalbini Allah sevgisi kaplayanın gözünden halk düşer. İnsanın kalbi Allah'ın sıfatlarını taşır: Merhamet, Adalet, İhsan... Müminin kalbi, her manayı, Allah'ın sıfat ve isimleriyle bakışını taşıdığı için onun sevgi hamurunun lezzeti, dünyanın her türlü maddi zevk ve nimetlerinden üstündür.

Ehlullah demişlerdir ki: Midenin orucu yeme ve içmeden, dilin orucu lüzumsuz konuşmaktan, kalbin orucu fikir, hayal ve kuruntulardan el çekmektir. Bir gönül ki, Allah'tan gayrısından arınmıştır, O'nun sevgisi ile dolmuştur. Hakkı bulan halkı bitirir. Beden duyu organları ile görüneni, kalp te görünmeyen alemini idrak eder. Kalbin gözü gaybi (görünmeyen) alemini görür, kulağı sözlerini duyar, burnu kokusunu koklar, tadı lezzetini tadar ve böylece ilahi sevginin lezzeti içine gömülür. Kalbin bu hale gelmesi beden organlarının kötü ve zararlı şeylerden kaçınmalarına bağlıdır. Allah'ın sevgisinden gayrısını taşımayan kalp, arş ve rahmandır. Cihan sultanıdır, arif ve kamil (ermiş-olgun) insanın kalbidir.”

Düşünceler ve hatırlamalar iki şekilde zihne gelir ve kalbe doğar:

1) Doğrudan doğruya Allah'tan vasıtasız olarak. Bunlar düşünme ve ibadet sonunda doğar. Hayra ve hidayete götürür.

2) Melek, şeytan, tabiat vasıtasıyla. Melek'le gelen de hayra götürür. Fakat şeytandan gelen vesveseli, tereddütlü ve şerlidir. Eğer tabiattan gelirse nefse ve şehvete meylettirir, şerre götürür. Ve bu hal ancak Allah'ın zikriyle zayıflar.

Kalbe gelen, zihne doğan düşünce ve hatırlamalar şeriata uygunsa hayırlıdır. Nefse arz edildiğinde eğer nefis hak korkusuyla ondan çekiniyorsa hayırlı, nefsin meyli şiddetli ise şerdir.

Kalbin Hastalıkları ve Korunması

Kalp kuruntunun, vesvesenin evi, akıl ile nefsin çarpıştığı yerdir. Kalpte Allah bilgisi ve sevgisinin barınması için, onu kuruntu ve nefsin heva ve heveslerinden korumak gerekir. Çünkü kalbe her an iyi ve kötü türden hatırlamalar akar. Kalbi korumak için iyi olanlarına açık, kötü olanlarına karşı kapalı olmalıdır. Bu yolla hidayet kazanılır ve ebedi huzura varılır.

Kalbin hastalıklarını dört çeşitte toplayabiliriz: Uzun emel, acelecilik, kıskançlık (haset) ve kibirdir. Bunlar akla keder ve kalbe zarar veren afetlerin anasıdır. Bu afetlerden kurtulmak için ruhun şu faziletler ile donanması gerekir: Emellerini kıs, işlerini acele etmeden düşünerek yap, kimseyi kıskanma, halka karşı alçak gönüllü ol ve onları doğru yola çağır.

Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatmıştır. O'nun rahmetinin bir yönü, kulunun kalbini rahmetle yaratması ve onu rahmetinden daha geniş yapmasıdır. Çünkü müminin kalbine Hakk sığmıştır. Nitekim bir kudsi hadiste şöyle buyrulur: *“Beni yerim ve göğüm sığdıramadı, mümin kulumun kalbi sığdırdı.”*

Allah Teâlâ kalpleri akıl edici olarak yaratmıştır, *“Onların kendileriyle akıl ettikleri kalpleri yok mu?”* (Hac, 22/46). Bunun nedeni kulun kalbi vasıtasıyla ilahi hitabı anlayabilmesidir. Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatırken, kulun kalbi O'nu kuşatır. Çünkü Allah bilinmeyi sevdiğini söylemiştir. Sevginin gereği ise tanınan olmaktır. Bu maksatla Allah alemini yaratmış, onlara tanınmış ve onlar da kendisini bilmiştir. Buna göre, yaratılmışlar O'nu kendi düşünceleri ile değil, O'nun kendisini tanıtmaları ile tanımışlardır. Bu durum *“Kalbi olan, kulak veren ve şahit olan kimse için işarettir”* (Kaf, 50/37).

Allah kulun kalbini evi edinmiştir. Çünkü orayı kendisi hakkındaki marifetin mahalli yapmıştır. Kalp - teorik bilgilerin değil - irfani bilgilerin yeridir. Allah kalbi koruyarak başkasının yerleştiği bir yer olmaktan korumuştur. Çünkü oraya Rabbinden başkasının gireceği bir yer olmasını kıskanır. Bu nedenle, kendisinin her şeyin sureti ve her şeyin aynı olduğunu öğretir. Böylece kulun kalbindeki her şeyi kuşatır, çünkü her şey Hakk'tır. Kalp bu durumda Hakkı sığdırmış demektir. Bu nedenle, her kim hakikati bakımından Hakkı bilirse her şeyi öğrenmiş demektir. Fakat herhangi bir şey bilen Hakkı bilmiş sayılmaz. Teorik/ nazari düşüncelerle Allah'ı bilemezsiniz. Allah'ı bilmek ancak onun bildirmesi ile gerçekleşir. Allah'ın bildirmesini ancak mümin kabul eder. Mümin olmayan kişi Allah'ın bildirmesini kabul etmez. Böyle bir insan Hakka dair verilen bir bilgiyi imkansız sayabilir. Bu nedenle de bunlar Peygamberimizi inkar ederler ve vahyi kabul etmezler. Bu kimseler Allah'ın hükmüne dayatmaktadırlar. Onlar ilahi hitabı duymayanlardır.

Arif, her şeyi Hakk'ta görür. Bu yönüyle Hakk her şeyi ihata eden bir zarftır. Çünkü, Allah dışındaki her şey Dehr'e dahil edilmiştir. Her kim bir şeyi görürse, onu Hakk'ta görmüştür. O şeyin Hakk'tan ortaya çıkışını görmüştür. Öyleyse Hakk, bütün varlıkların evidir, çünkü O, varlık demektir. Kulun kalbi ise Hakk'ın evidir. Çünkü kalp Hakkı içine sığdırmıştır. Ancak söz konusu olan müminin kalbidir, başkasının değil. Arifin kalbi Hakkı sığdırdığı için her şeyi de sığdırabilir. Çünkü Hakkın dışında hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla var olan her şeyin sureti arifin kalbinde, yani Hakkı sığdıran kulun kalbindedir.

Kalbin korunması en önemli problemdir. Allah kalbinizi görür ve içindekileri bilir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Allah yüzünüze, bedeninize değil, kalbinize ve niyetinize bakar.”* Bu nedenle dinin en önemli emri kalbi temizlemektir. Çünkü kalp bir reistir. Eğer o temiz olursa, ona bağlı olan bütün organlar da temiz olurlar. Kalp Allah'ı bilmenin, temiz iman, dünya ve ahiret saadetine, ilim ve hikmetin evidir. Bu evi cehaletten, vesveseden, fena düşüncelerden, kederlerden, şehvet tutkularından korumak ve temizlemek lazımdır. Ancak bu suretle afetlerden, elemelerden selamette olabilir, kerametlerle ve Allah sevgisi ile dolar.

Allah adı bir ateştir ki, onu tekrarlayanların kalplerindeki bütün kötülükleri yakar, siler süpürür. Allah İsm-i Azamdır. Bütün sıfatların toplamıdır. Bu isim kuruntuları yok eder, zihinleri söndürür, çağırının yardımcısı, O'na yaklaşma vasıtasıdır. Allah kulunu bilir. Ona kan damarından daha yakındır. Allah'ı seven Allah'tan gayrisini (masivayı) unuttur. Allah yoluna giden O'nu çabuk bulur. O'nun ipine sarılan çabuk kurtulur, himayesine giren korunur.

Kalp Gözünün Bilinmesi

Allah Teâlâ şöyle der: *“Onlar, iman eden ve kalpleri Allah'ı zikretmekle mutmain olanlardır”* (Rad, 13/28). Yani bu zikir onları tatmin eder. *“Dikkat edin! Allah'ı zikretmekle kalpler yatışmış olur”* (Rad, 13/28). O’nu O’nunla zikreden kalpler mümin olduklarından mutmain olurlar ve her nefesteki değişimde karar kılarlar. Belirli bir halde kalmak mümkün değildir. Çünkü Hakkın sureti, daralamaya imkan vermez. Onun genişlemesi ve açılması başkalaşma ile gerçekleşir. Hakk ancak mümkünlerin hakikatlerinde başkalaşır. Onların ise sonları yoktur. Dolayısıyla Hakk’ın başkalaşmasının ve halden hale girmesinin bir sonu yoktur. O her gün - her nerede olursa olsun – bir iştedir.

İbn Arabi (ks) Hazretleri Fütûhât- ı Mekkiyye adlı kitabında şunları söylemektedir:

“Göz bir araçtır ve görmek gücüyle (basar) görülenler algılanır. Görme gücü Haktır ve sen Hakk vasıtasıyla görürsün. Bir şeyi gören onu bilmiş, bildiğinde onda sükunet bulmuştur. İnsan sürekli başkalaşmayı gördüğüne göre, bilgisi de sürekli. Bundan dolayı mutmain olur ve sükunet bulur. Başkalaşmayı gören, Rabbinin kendisini yerleştirdiği makamlarda veya kendi dışında ona verdiği ve dikkatini çektiği hususlarda, her nefes O’nun kalbindeki izlerine bakar. Bu makam sahibi her nefes yeni bir bilgi içindedir. O sürekli bir yaratılıştayken başkaları o yaratılıştan perdelenmiştir. Allah Hz. Peygamber'e şöyle demesini emretti. *“Rabbim! Bilgimi arttır”* (Taha, 20/114). Yani yaratmanın yenilenmesi nedeniyle benimle gerçek arasına giren karışıklığı ve belirsizliği ortadan kaldır. Yoksa bu durum varlıkta gerçekleşip benim bilmediğim pek çok hayrı kaçırmama yol açmaktadır. Perde benzerlik ve benzeşme demektir. Böyle olmasaydı “yeniden yaratma” kimseye belirsiz gelmezdi; halbuki yeniden yaratma alemde her nefes ve her işte gerçekleşir. Alemdeki bu sürekli yenilenmenin farkına varanlar, her bir zaman biriminde alemin yenilendiğini kabul edenlerdir.”

Kalp gözü zahir, batın, ilk ve son olarak Hakkın alemin hallerinde bulunduğu durumu görür. İsimler çoğalsa bile isimlendirilen tektir. Fakat anlaşılan bir değildir. Ondan anlaşılan gerçek bir şey midir, yoksa bir nispet midir, bunu bilmiyoruz.

İbn Arabi bu gizemli konu hakkında Fütûhât-ı Mekkiyye adlı kitabında şunları ifade etmektedir:

“Allah bana bir yer belirlediğinde o yer O’nun içindir. O’nunla duyarım, O’nunla görürüm, kalbim O’nu sığdırır. Bana bir yer belirlediğinde, kendisi oraya yerleşir, ben de oraya yerleştiririm. O hüviyetiyle yaratıklarından beni gizler. O zahirdir, ben ise örtüsünün altında gizlenirim. Bir araçla veya nispetle duyduğunda, benimle duyar ve benimle görür. Ben de O’nunla duyarım, O’nunla görürüm. O nafilelerle bendedir, çünkü O asıl, ben ilaveyim; çünkü suretin zahiri benim. Ben ise farzlarla O’nda bulunurum. Benimle duyar, benimle görür.”

Bu konuda İbn Arabi Hazretleri şu şiirini söylemektedir:

Hakkın kulağı olursa kişi, duyan Hakk’tır kul değil,

Hakkın gözü olursa kişi, gören Hakk’tır kul değil,

Başkalaşma değişir de göz bir,

Böyle bir iş için uğraşmaya değer.

Akıl Cevheri

Akıl cevherinin yaratılması konusunda çeşitli görüşler vardır. Hz. Peygamberin (sav) bir hadisinde şöyle buyurduğu bildirilmektedir: *“Allah'ın ilk yarattığı kalemdir. Allah'ın ilk yarattığı akıldır. Allah'ın ilk yarattığı benim ruhumdur.”*

Başka bir rivayete göre Allah Teâlâ önce kalemi yarattı. Sonra kalemi ikiye ayırarak bir parçası Peygamberimizin ruhu diğer parçası da akıl oldu. Bu rivayetlerin hepsi aynı olgunun farklı ifade şekilleridir. Temelde aynıdırlar. Kalem, Peygamberimizin ruhu ve akıl üçü de aynı şeyi gösterir. Buna insanların bir kısmı şaşırsa da, bunlar doğrudur.

“Allah'ın ilk yarattığı kalemdir” ifadesinde zikredilen kalem bizim anladığımız anlamda bir kalem değildir. O Allah'ın kalemidir ve O'nun azâmet ve celâline uygundur. Aynı zamanda o Ruh-i Muhammedî'dir. Allah Teâlâ bu ruhu yarattığı sırada ona muhabbet nazarı ile bakmış, ondan haya meydana gelmiştir. Ruh bu hayadan dolayı ikiye ayrılmış ve parçalardan biri akıl olmuştur. Buna göre kalem, akıl ve ruh üç ayrı şey gibi görünse de, hepsi ruh ve akıldan oluşan kalemdir.

Allah Teâlâ elinin kudreti ile mülk ve melekût aleminde kalem vasıtasıyla yazmaktadır. Bunun için Allah kaleme yemin ederek şöyle buyurmaktadır: *“Nun, kalem ve onunla yazılanlara ant olsun ki”* (Kalem, 68/1). Allah Teâlâ bu kudretini ortaya koyduğundan dolayı Kendisini sena ederek şöyle buyurmaktadır: *“Gökleri ve yeri yaratan, onlar gibisini yaratmaya kadir değil midir, elbette kadirdir. Çünkü o her şeyi yaratandır, her şeyi bilendir. O'nun emri, bir şeyi dileyince, ona sadece “ol” demektir. O da hemen oluverir. O halde her şeyin mülkü ve tasarrufu elinde bulunan Allah'ın şanı ne yücedir. Siz de yalnız O'na döndürüleceksiniz”* (Yasin, 36/81-83).

Ruhun ikiye ayrılması hayadan dolayı olup, aklın ortaya çıkmasına neden olduğundan aklın bulundu her şeyde haya da vardır. Aklın olmadığı yerde hayadan söz edilmesi mümkün değildir. *“Haya imandan bir şubedir”* hadisinin sırrı budur.

Hız. Peygamber bir hadisinde insanlardaki akılların ilk akıldan insanlara, buğdayların taksim edildiği gibi bölüştürülmüş olduğunu ifade etmiştir. Böylece insanların akılları farklı derecelere ortaya çıkmıştır.

İlk akıldan akılların oluşumuna en uygun benzetmeyi, kendisinden bütün kandillerin tutuştuğu ilk kandile benzeterek yapabiliriz. Bu durumda fitillerin sayısınca kandillerin de sayıları artar. Fitilleri ise o kandilin ışığından kabiliyetler kadar kabul ederler. Işıklar arasındaki farklılık, fitillerin farklılıklarına göre gerçekleşir. Bununla beraber, ilk kandilden bir şey eksilmez. O bulunduğu ilk kemal halini devam ettirir. İlk kandil asıl ve öncelik olması bakımından diğer kandillerden üstündür. Ayrıca ilk kandil bir maddede bulunmaz. İlk akıl yaratılan alemde değildir. O kendi başına var olup mekanı olmayandır.

İlk kandil ile Rabbin arasında bir vasıta yoktur. Diğerleri ise varlığını ancak ilk kandil vasıtasıyla ve kendisindeki tutuşmayı kabul ettiği maddeler vasıtasıyla alır. Böylece akılların dış varlıkları ortaya çıkmış olur. Fakat insan akılları bu yapıyı farkında değildirler. Yani akıllar, kendisinden çıktıkları ilk akıllı algılamaktan acizdirler. Aynı şekilde ilk akıllı yaratan Allah Teâlâ'yı da algılamaktan daha acizlerdir.

Aklın Özellikleri

Akıl, insan ruhunun bir parçasıdır. İrfan ehlinin kalplerinin hayatıdır. İnsan akıllı ile Allah'ı bilir. Bu nedenle de Allah Teâlâ kainatı insanın emrine vermiştir. Bütün alem Peygamberimizin yüzü hürmetine yaratılmıştır. İlk yaratılan akıl öyle bir cevherdir ki, alemin bütün parçalarını çevrelemiştir. Alemdeki bütün varlıklar, felekler, melekler bu ilk (külli) akla hizmet ederler. Kalbi masivadan ve nefsi heva ve hevesinden koruyan bu küllî akıl insanlarda zuhur edince onu sevgi şarabı ile yıkar ve mest eder. Alemin bütün varlıkları ve insanların her biri istidadı (kabiliyeti) kadar küllî akıldan pay alır. İnsanın hayvani ruhu (nefsi) ölünce, bu ilahi akılla (ruhla) diridir ve bakî olur. Bütün varlıkların hakikatlerini bilerek kâmil insan olur. Kâmil insanın, müminin ruhu ölmez, ebedi saadete ulaşır. Her mümin kemal ve marifetinin sevgi ve güzelliğini (cemâl ve muhabbet) feyzini bu külli akıl (ruh) tan alır. O insanları terbiye ederek Allah'a ulaşmalarını sağlayan bir vasıtaadır.

Erzurumlu İbrahim Hakkı (ks) Hazretleri Marifetname adlı kitabında şunları yazmaktadır:

“Akıl sadık bir dosttur, her şeyden ibret alır. Olgun insanın akıllı çok, konuşması azdır. Allah sevdiğine temiz kalp, iyi ahlak, doğru akıl ihsan eder. Akıl Allah'a hitap vasıtasıdır. Dünya ve ahiret mutluluğunun sermayesi ve bir fitrî nurdur ki, hikmet nurlarını aldıkça ışığı artar. Akıl odur ki, nefsi şehvetlerden, kalbi şüpheli şeylerden, gözü harama bakmaktan meneder ve hepsini Allah'ın huzurunda toplar. Akıl odur ki, işlerin sonunu görebilsin, kainatın defterini okusun. Akıl, insanî ruhtur ve hayvanî ruhun binicisidir. Hayvanî ruhsa, şehvani nefistir ve beden binicisidir. Akıl ve kalp, melekût ve sema, gök alemine mensuptur, nurlu ve yüksektir. Beden ve nefis yer alemine (dünya) mensuptur, karanlık ve alçaktır. Akıl, yaratıcısının kulu, güzel ahlakın sultanıdır. Akıl, kalpten nurlu bir gözdür. Ona muhalefetin sonu pişmanlıktır. Az konuşan, doğruyu söyleyen, Hakk'ı bilen, halka iyilik eden akıllıdır. Kalbinde Allah sevgisinden başkasını bulundurmeyen, nefsinin bırakıp huzura giden akıllı ve Allah'ın sevgilisidir. Aklın

belirtisi, güzel ahlak ve Allah'ı anmaktır. Akıl Allah'tan gelmiştir. Bütün işlerin düzeni ona bağlıdır. Aklın doğuşu ezeli nurdan, batışı da ona varıştır. Akıl kudretli bir padişah'tır. Çünkü Allah'ın dünyadaki gölgesidir. Hiç gölge aslından ayrılır mı? Akıl hak ile batılı, doğru ile yanlış ayıran, gönlü parlatan bir nurdur. Akıl, alemin özünde Allah'ın rahmeti, her iki cihanın işlerini idare eden bir veziridir. Akıl hayır ve şerri ayıran bir sultan, insan kalbinin hayatıdır. Tabiatın dört unsuru mürit, akıl pirleri (yönetici), duyu organları asker, akıl onların kumandanıdır. Bunlardan emrine uygun hareket etmeyenler perişan olur. Beden uyur, akıl uyanık ve kendi aleminde gezer. Şehvetini mağlup olanın hali, akıl nuru sönmüş bir göze benzer. Yüzü güzel, aklı azdır. Onun budalılığı fena yaratılışına delildir. Akılsız güzelin kalbi kinle doludur. Akıl, öyle suretlere bakmaz, sahibini ateşte yakmaz. Gönülde seyreden (gezen) akıl, marifet devletine erer, sevgi şarabıyla kendinden geçer ve Allah'ın huzurundan muradını alır.”

Akıl ilk var olduğu için varlıktaki bütün ilahi yardımların sebebidir. Çünkü bir şeyin süreklilik sebebine ve dıştaki varlığının zuhuru ilave her şey, başka bir sebepten kaynaklanır.

Akli düşüncenin gerektirdiği hikmet doğru olmayabilir. Allah'ın eşyadaki hikmeti ise, bilinmeyen doğru hikmettir. Bu hikmet, akıl yoluyla bilinmese de tamamen bilinmeyen bir şey değildir. Ancak söz konusu hikmetin fikir gücü ile veya teorik araştırma ile tam tespiti mümkün değildir. “Allah dilediğine hikmet verir. Kime hikmet verilirse, çok iyilik verilmiştir ona” (Bakara, 2/269).

İbn Arabi (ks) Hazretleri Fütûhâtı Mekkiyye adlı kitabında, akıl ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Allah'ın yarattığı ilk şey kalem olan akıldır. Akıl örneksiz yaratılan ve Allah'tan zuhur eden ilk edilgendir. “O, göklerin ve yerin yoktan var edicisidir” (Bakara, 2/117). Allah Teâlâ akı Amâ'da, Rahman'ın nefesinin ilk derecesinden var etti. Bu ilk derece yaratılmış insan nefesinde hemzeye karşı gelir. Hemze, insan nefesinden oluşan harflerden örneksiz yaratılan ilk harftir. Aklın tümel nefisteki hükümlerine benzer olarak hemzenin de bir takım yönleri ve hükümleri vardır. Bunlardan bir tanesi “Şükrederseniz, artırırım” (İbrahim, 14/7) ayetinde belirtilen ilahi yardımdır. Başka bir ayette de, “İyilik yapanlar için ilave vardır” (Yunus, 10/26) denilir.”

Mülk Aleminin Oluşunda Aklın Payı

Allah Teâlâ mülk alemini yaratmak istediğinde bir cevher yarattı. Bu cevherin yarısı Ruh-î Nur-î Muhammedî'nin güneşinden, diğer yarısı da akıldan ayrılmışlardır. Allah Teâlâ yarattığı bu cevhere heybet nazarı ile baktı. Cevher Rahman'ın heybetinden eriyerek yarısı ateş diğer yarısı su olmak üzere iki parça oldu. Ateş su üzerinden akınca ondan duhân (buhar) meydana geldi. Bu buhardan gökler ve akan suyun yüzündeki/köpükten de yerler yaratılmıştır. Bu yaratılış ile ilgili Peygamberimizin bir hadisi şöyledir: “Allah yeryüzünü bir günde yarattı. O cihandaki ilk gündür. Gün zamanın neticesindendir. Zaman ise feleklerin hareketi ile olur. Gökleri yaratıp hareket verdiğinde ilk gün meydana geldi ve ona cumartesi adını koydu. Pazar günü dağları, pazartesi günü bitkiler ve ağaçları yarattı. Salı günü zorluk ve kerih şeyleri, çarşamba günü nurları var etti. Perşembe günü bütün türleri ile hayvanları, cuma günü namaz vaktinden sonra günün son bölümünde ise Adem'i yarattı.”

Mülk aleminin yaratıldığı cevherin yarısı Ruh-î Muhammedî'nin güneşinden ayrılan parçadır. Bu parça Hakk'ın nazarında beslenme ve yükselmeyi ister. Cevherin diğer yarısını oluşturan donuk akıldan meydana gelen parça ise aşağıda kalmıştır. Akıldaki bu özellik Ruh-î

Muhammedî'nin bazı sıfatlarından dolayıdır. Bu sıfatlardan birisi muhabbet/aşk, diğeri ise nur sıfatıdır. Aşk yakıcı bir ateş iken nur donuktur. Ruh-î Muhammedî'den ayrılıp ruhların mertebelerini dolaşan latife aşktan; akıldan ortaya çıkan ve nefislerin mertebelerinde dolaşan latife ise nurdandır. Akıl ve aşk arasında sürekli bir ihtilaf ve çekişme vardır. Bu nedenle de asla bir araya gelemezler.

Bir yere aşk girerse orada akıl bulunmaz. Eğer bir yere akıl girerse oradan da aşk uzaklaşır. Bunun örneklerini Hakk aşıklarında görmekteyiz. Bu kişiler dışarıdan meczup görünürler. Çünkü kendilerini ilahi aşk kaplamıştır. O zaman akıl onları terk etmiştir. Normal insanlar gibi düşünmezler. İlahi aşkın ateşi kalbe düşünce orada ne varsa yakar. Orada ne akıl kalır ne de başka bir sevgi. Her şeye akıl ile yaklaşanların kalpleri ise akıl ile kaplı olduğundan, onların kalplerinde aşk ateşi bulunmaz. Bu kişiler aşk ateşini tatmamış olduklarından aşıkların hallerini anlayamazlar.

Mülk aleminin yaratıldığı cevherin Hakk'ın heybetiyle ikiye ayrılmasından ateş ve suyun oluşmasını şöyle de anlayabiliriz. Akıldan kopan parça korkak olduğu için, bu korkunun etkisiyle eriyip suya dönüştü. Ruhtan kopan parça ise sevgilinin nazarında beslendiğinden onda şevk galip oldu. Muhabbet ışığı alevlenince ateş meydana geldi. Su ile ateş arasındaki zıtlık aynı şekilde akıl ile aşk arasında da mevcuttur. Bu nedenle de aşk ile akıl birbirleriyle anlaşılamazlar.

Bu konuda Necmeddîn-i Dâye (ks) Hazretleri Mirsâdül-İbâd adlı kitabında şunları ifade etmektedir:

“İşte bu nedenle felekler ve yıldızlar gibi yükseklik özelliği olan ne varsa muhabbet/ateşten yapılmıştır. Aşağılık özelliği bulunan yeryüzü, dağlar, denizler ve zikrettiğimiz diğer türler de aynı şekilde akıl/sudan yaratılmışlardır. Hz. Muhammed'in muhabbet sıfatından meydana gelen latife, öncelikle melekût ruhlarını dolaşmış, daha sonra mülk ve melekûtun sıfat ve suretlerine cevher kapısından erişme iznine sahip olmuştur. Bu nedenle mülk ya da melekût bütün kainatta, muhabbetin sırlarından bir sırta tabi olmamış hiç bir zerre yoktur. Aynı şekilde hiçbir zerre - istidâdî ölçüsünde - kendi yaratıcısının muhabbetinden uzak kalamaz. Bu duruma kendisine hâl diliyle senâda bulunan Allah Teâlâ şöyle dikkat çekmektedir; *“O’nu övgü ile tespih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz onların tespihini anlamazsınız”* (İsra, 17/44).”

Bütün varlık tespih ve takdislerini Ruh-î Muhammedî'nin aynası vasıtasıyla gerçekleştirir. Çünkü bu aynada kainatın bütün zerrelere gözüktürler. Allah'ın mânâlar aleminde oluşturduğu her varlığın, görünür alemde de bir sureti yaratılmıştır. Melekût aleminin sureti Hz. Muhammed'in şahsıdır. Ehadiyet güneşinin nurunun sureti *“La ilahe illâllah/Allah'tan başka ilah yoktur”* cümlesidir. Peygamberlerin gönderilmelerinin sırrı gönüllere tevhid tohumunu ekmektir. Bu nedenle de *“Dünya ahiretin tarlasıdır”* buyurulmuştur. Yine Peygamberimiz, *“La ilahe illâllah deyinceye kadar insanlarla savaşmam emredildi.”* buyurması tevhid tohumunun gönüllerin topraklarına saçılmasına işaret eder. Bu durum Allah Teâlâ'nın şu ayetinde dile getirilmektedir:

“Görmedin mi Allah nasıl bir misal verdi? Güzel bir söz, kökü yerde sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyve verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara böyle misaller verir.” (İbrahim, 14/24,25)

Akıl ve Keşif

Alemde belirsiz olan şeyler vardır tıpkı fizikteki belirsizlikler gibi. Çünkü alemdeki her şeyin aslı ilahi bir hakikattir. Hakk, aklın onu tenzih ettiği birtakım özelliklerle kendisini nitelemiştir. Akıl söz konusu hususları ancak iman ve teslimiyet yoluyla kabul edebilir veya akıl bu hususları kendi düşüncesine layık bir tevil yoluyla kabul edebilir. Keşif sahibi insanlar ise onu sıradan insanların anladığı gibi bilir. Onlar *“O’nun benzeri bir şey yoktur”* ifadesi ile münezzeh olsa bile, Hakk’ın bu niteliği niçin kabul etmediğini de bilirler. Bu keşif bilgisinin sonucudur. Keşif ise aklın gücünün ötesindedir. Bu nedenle de kendi düşünceleriyle meseleye bakan akılların anlayabileceği bir konu değildir.

Allah Teâlâ’nın güzel isimleri iki kısımdır. Birincisi aklın kabul ettiği ve algılayabildiği isimlerdir. Akıl bu isimleri Allah'a nispet eder ve Allah'ı onlarla isimlendirir. Diğerleri de ilahi isimlerdir. Eğer şeriat onları bildirmeseydi akıl onları kabul etmeyecekti. Böylece akıl onları inanarak kabul ederken kendisi bakımından anlamlarını bilemez. Hakk bu isimlerin kendisine nasıl nispet edildiğini Nebi ve velilerin bildirdiği gibi bildirince akıl da onları öğrenebilir.

Allah bilinmeyi sevmiş, peygamberler vasıtasıyla yaratıklarına tanınmıştır. Bu bilinme onlara gönderdiği kitaplarda ve sayfalarda belirtilmiştir. Böylece akıllar da Allah'ı tanımış olurlar. Allah akla fikrî araştırma gücü verdiği için, onlar delil ve kanıtlarla olumsuzlayan bir bilgi ile Allah'ı bilmiş olurlar. Ancak akıl kendi başına bundan fazlasını bilemez.

Akıl herhangi bir şekilde Hakk’a ait olumlu zati bir niteliği ortaya koyamaz. Düşünce delili ile hareket ettiği için aklın şeriatın payı sadece *“O’nun benzeri bir şey yoktur”* ifadesinden ibarettir. Bu nedenle Allah, aklın kendi başına algılayamayacağı bilgileri tebliğ etmesi için peygamberler göndermiştir. Bu söz konusu bilgiler Allah'ın zâtı ve ona yaklaşımcı amelleri ve nispetleri gösterir. *“Kime hikmet verilirse kuşkusuz ona büyük iyilik verilmiştir. Sadece akıl sahipleri öğüt alır”* (Bakara, 2/269)

Allah'ın varlıklarla arasında özel bir yüzü (vechi) vardır. Bu yüzdeki bilgi, insanı sebep ve illetle sınırlamaktan uzaklaştırır. Akılcıların (filozofların) bu özel yön hakkında bilgisi yoktur. Bu özel yönü bilmek doğal kimyadaki iksiri bilmek gibidir. Bu ariflerin iksiridir. Buna göre varlıkların Hakk'a bakan yüzünde, zahire bakan yüzlerinde olduğu gibi bir sebep ve sonuç ilişkisi söz konusu değildir. Orada ne olup bittiğini zahiri taraftan bakanların anlamasına imkan yoktur. Bu müspet bilimcilerin madde ve fiziksel olgular hakkındaki teorileri ve zanlarının neden daima eksik ve kısmen belirsiz kaldığını açıklamaktadır. Maddenin Hakk’a bakan yüzünü akıl ve duyularla anlayamadığımız için maddenin mutlak hakikati hakkında teoriler ve modeller inşa etmek daima eksik ve belirsiz kalacaktır.

Allah'tan başka ilah yoktur. Hakk’ın zâtının kendiliğindeki birliği hakkında hüküm vermek için mahiyeti hakkında bilgi mevcut değildir. Çünkü o alemdeki bir şeye benzemediği gibi hiçbir şeyde ona benzemez. Dolayısıyla akıllı insan O’nun nezdinden bir haber olmaksızın Allah'ın zâtı hakkında konuşmaya kalkmaz. Haber gelse bile haberde bildirilen hükmün O’nun zâtı ile ilişkisini bilemeyiz. Bunun nedeni onu bilemeyişimizdir.

Bazıları akıl nuruna ilave olarak iman nuru ile Allah'ı “bir” lerler. İman nuru mutluluğa ulaştıran şeydir ve o kesinlikle delilden gerçekleşmeyen bir nurdur. Bu nur, ilahi inayetten meydana gelmiştir ve verdiği haberler doğrudur.

Allah'tan sana bir bilgi geldiğinde onu fikir terazisinin altına sokma ve aklının o bilgiye ulaşacağını bir yol kabul etme. Yoksa helakına sebep olursun. Çünkü ilahi bilgi terazi altına girmez. Teraziyi koyan ilahi bilgidir. Onu koyanın onun hükmü altına girmeyeceği aşikârdır.

Allah'tan gelen bilgi akılla çelişebilir. Çünkü bu bilgi alametten gerçekleşmemiştir. Bir şey hakkında en güçlü alamet o şeyin kendisidir. Ondan başka hangi alamet olursa olsun o alamette isabet tesadüfidir.

Şeriat ve ilahi nebevi haberler olmasaydı Allah hakkında bilgi edinemezdik ve akıldan hareketle onları Allah'a veremezdik. Allah hakkında hüküm veren onun kendi sözüdür: “*O’nu benzeri hiçbir şey yoktur*” (Şuara, 42/11).

Allah’ın Zatı Akılla Bilinemez

Hakk Teâlâ'nın zatının ve sıfatlarının bilinmesi konusunda ruhun akılla istişare etmesi gereklidir. Bilinmelidir ki Hakk'ın zat ve sıfatları hakkında aklın ulaştığı her anlayış ve bilgiden Cenab-ı Hakk münezzehtir ve idrak edilen şeyin hilafıdır. Çünkü Hakk'ın zatı ancak kendisi ile bilinebilir. Bu nedenle Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “*Rabbimi Rabbimle bildim. Şayet Rabbimin fazlı olmasaydı Rabbimi bilemezdim.*” Bütün bunlar bize, Allah'ın zatına akıl ile ulaşmanın ve onu bilmenin imkanının olmadığını göstermektedir. Çünkü akıl sınırlı olarak yaratılmıştır. Bu nedenle Hz. Peygamber (sav) bir hadisinde, insanların Allah'ın zatı hakkında akıl yürütmemelerini emretmiştir.

Resuller vasıtasıyla Allah'ın nitelikleri konusunda bildirilen hususlar, aklın müfekkire gücünün kendisine vereceği bilgilerle olumsuzlanacağı bilinmektedir. Akılcılar söz konusu özellikleri kanaatlerine göre reddederler. Bu durumda imansızlığa düşer ve ebedi bedbaht olurlar. Bu nedenle Allah, Peygamberine kendi zatı hakkında düşünmeyi insanlara yasaklamasını emretmiştir. İman sahibi insanlar buna uydular. Fakat bazı akılcılar uymadılar. Onların Allah'ın zatı hakkındaki görüşleri birbirlerinden farklıdır. Hepsisi kendi düşüncesine göre konuşur. Birisi diğerinin ileri sürdüğünü olumsuzlar. Onlar Allah'ın zatı konusunda bir görüşte uzlaşamamışlardır. Böylece Allah'a ve peygamberine asi olmuşlardır.

Bu insanların durumu hakkında İbni Arabi Hazretleri Fütûhâtı Mekkiyye adlı kitabında şunları ifade ediyor:

“Onların halini anlatan bir darb-ı mesel, “Gürültü duyuyorum, ama bir şey görmüyorum” der. Sonra şeriat gelerek akılların gösterdiği şeyin zıddını söylemiştir. Şeriat, (Allah hakkında) gelmek, inmek, sevinmek, istiva etmek, el, ayak gibi ifadeleri zikretti. Bunlar sahih rivayetlerde (Allah'a izafe edilen) bize aktarılan yaratıkların nitelikleridir. Ardından Şâri, “*O’nun benzeri bir şey yoktur*” buyurdu. Bununla birlikte bu nitelikler de sabittir. Bunları Allah'a vermek aklın iddia ettiği gibi imkansız olsaydı, Allah onları kendisi için kullanmaz, doğru haber yalan olurdu. Çünkü Allah peygamberini “*kavminin diliyle kendilerine açıklasın diye*” gönderdi. Allah, onlara anlamaları için vahiy indirdi. Hz. Peygamber açıklamış, tebliğ etmiş, Allah'ı tebliğini yaptığı hakkında ümmetine şahit tutmuştur. Dolayısıyla “*O’nun benzeri bir şey yoktur*” ayetindeki özel nispeti bilemedik. Zikredilen sözlerin anlamını ise kavradık ve bunlardan anlaşılan şeyin konuma göre bir olduğunu öğrendik. Onların nispetleri, nispet edilen şeyin değişmesi ile değişir, yoksa hakikatlere göre değişmez, çünkü hakikatler değişmez.”

Selameti ermek için şeriatın getirdiği şeye göre davranmalıdır. Çünkü Allah kendisini en iyi bilen ve sözünde en doğru olandır. Biz O’nu olduğu hal üzere öğrendik. O’ndan başka ilah yoktur. O aziz ve hakimdir.

“Rabbin onların nitelemelerinden münezzehtir. Peygamberlere selam olsun. Hamd alemlerin Rabbi Allah'adır.” (Saffat, 37/180-182)

İnsanlar sadece duyu ve akla sahiptirler. Allah ise duyuyla algılanamadığı gibi akılla da algılanamaz. Çünkü o perdesinin ardındadır. Her şeyi ihata etmesine rağmen biz onun perdesinin önündeyiz. Peki bu perdeler niçin vardır? Bunun cevabını şu ayet veriyor: *“Bunlar, ancak bir fitnedir. Onunla dilediğini şaşırtır ve dilediğine hidayet edersin. Sen bizim Veli'mizsin. Bize mağfiret et ve bizi bağışla.” (Araf, 7/155)*

Allah'ı Akılla Tenzih Etmenin Sakıncaları

Allah'ı aklınla tenzih etmekten sakınılmalıdır. O'nun kendi kelâmı olan Kur'an ile tespih ve tenzih edilmelidir. Bu durumda bidatçı olmaktan kurtulunur. Böylece zarar veren bir şey söz konusu ise ondan uzak durulmuş olur.

Hız. Peygamber (sav), *“Sen kendini övdüğün gibisin”* der. Öyleyse insan, şeriatla Allah'ın niteliği olarak yer alan bir şeyden O'nu tenzihten sakınılmalıdır. O'nu akılla tespih etmemek gerekir. Çünkü akli deliller, çoğunlukla ilahiyat konularında dini delillerle çelişir. Bu nedenle Allah Teâlâ, fikrî ve teorik araştırmalarla çıkarılan hükümler ile tespih edilmez. Çünkü fikir ile elde edilen şeylerin çoğu bilgisizliktir. Allah'ın kınadığı ile kınamak, övgüsüyle övmek, rahmeti ile merhamet etmek, laneti ile lanetlemek. Bu şekilde davranılırsa kesin bilgiye ulaşılır ve insanın elleri hayırla dolmuş olur.

Tespih, alemdeki her varlığın övgüsüdür. Bu akıl sahiplerini şaşırtan ilahi bir tuzaktır. Allah *“Her şey O'nun hamdini tespih eder”* (İsra, 17/44) buyurur. Burada “hamd eder” veya “tekbir eder” veya “tehlil eder” denmedi. Çünkü bunların hepsi, varlığını ispatlamak için yapılan övgülerdir.

Tespih olumsuzlayıcı bir övgüdür. Bu ilahi bir tuzaktır. Çünkü bu tuzak düşünce gücü ile hareket eden akılları etkilemiştir. Arifler, Allah'ın her şeyin tespihini kendisine izafe edilen hamdiyle sınırladığını görmüş, O'nu kendisini övdüğü nitelikte tespih etmişlerdir. Akıllarıyla tespih edenler ise, O'nun övgüsünü unutmuşlar, akıllarına gelen kanıtları kullanmışlardır. Allah bunu, fikirlerini perdeleyerek kendilerinden gizlemiştir. Bu fikirler istiva, beraberlik, mekanda bulunmak, binmek gibidir. Bu fikirler Allah'ın kitabında ve peygamberlerin sözlerinde dile getirilip Allah'ın onayladığı hususlardır. Akıllarıyla ilahiyat konularını araştıranlar bu hususlarda yanlış yorumlar yapmışlardır. Allah'ı övdüklerini zannederek, O'na karşı saygısızlık yapmışlardır. Fakat Allah Teâlâ *“Allah, halîm ve bağışlayandır”* (İsra, 17/24) ayeti ile onları cezalandırmamıştır.

Aklın eşya hakkındaki araştırma ve inceleme ile anlamlarını öğrendiği bütün keyfiyetler Allah hakkında imkânsızdır. Bu keyfiyetler sadece keşif verileri ile öğrenilebilir. Bununla beraber, anlamlarına olmasa da, isimlerine inanmak gerekir. Bu keyfiyetlere örnek olarak inmek, beraberlik, yerleşmek, gülmek, şaşırmak, razı olmak, öfkelenmek gibi sözleri verebiliriz.

Akıllı insan Allah'ı bilmek istediğinde kitaplarda ve peygamberin dilinde kendisinden bildirdiği haberlerle Allah'ı taklit etmelidir. Eşyayı bilmek istediğinde ise, kendi güçlerinin ve duyularının verileriyle onların hakikatini hakkıyla öğrenemez. O zaman, ibadetlerini çoğaltarak Hakk'ın onun duyması ve bütün güçleri haline gelmesine çalışmalıdır. Bu durumda insan bütün işlerini Allah ile bilir, onunla bildiğinde bu konuda bir bilgisizlik veya bir kuşku veya bir tereddüt ortaya çıkmaz.

Bunu elde etmek için Allah'ın emirlerine bağlanmak gerekir. Bunlar, sana emrettiği itaatler, kalbine gelen şeyler de kalbini gözetmek, Allah'tan utanmak, O'nun sınırlarında durmak, kendini ona tahsis edip mertebesini tercih etmek gibi ibadetlerdir. Böylece Hakk senin bütün güçlerin olur, sen de yaptığın iş hakkında basiret sahibi olursun.

Hakk, kendi hakkında akli kanıtların ve doğru fikirlerin reddettiği bir takım şeyler bildirmiştir. Bununla birlikte akıl, kanıtlar ortaya koymuş ve onlara inanmanın zorunlu olduğunu belirtmiştir. Taklit kaçınılmaz olduğundan sen Rabbini taklit etmelisin. Ayetleri tevil ederken aklını taklit etme. Onu söyleyen Allah'tan bilgisini öğrenmeye çalış. Sonra onu bilmede O'nun gibi oluncaya kadar amel et. Bu durumda arif olursun. İşte amaçlanan marifet ve doğru bilgi budur. *“Ona batıl, önünden veya ardından giremez”* (Fussilet, 41/42)

Akıl Cevherinin Sınırlı Olması

Allah Teâlâ “akıl” diye isimlendirilen bir cevheri yaratarak, kendisiyle doğal şehvete karşı koysun diye onu nefs-i nâtika (düşünen nefs)’e yerleştirmiştir. Doğal şehvet, Şâri’nin kendisi için belirlediği yerlerin dışında nefsi yönlendirmek üzere nefse hakim olunca, akıl ona karşı durur. Akılda hem Allah Teâlâ'nın ve hem de düşünme gücünün verdiği şeyleri kabul etme özelliği yerleştirilmiştir. Allah düşünme gücüne hayalden elde ettiği verilerle, varlıklarda tasarruf ve hüküm sahibi olma gücü vermiştir. Ancak Allah kendi zatının düşünülmesini istemez, *“Allah kendinden sizi sakındırır. Allah kullarına çok şefkatlidir”* (Ali İmran, 3/30).

Allah'ın kendi zatını bilmesinden Allah'ı bilenler, akılların doğru fikirleri yönünden öğrenemedikleri şeyleri Allah'tan öğrenirler. Bu bilgi, sufilerin hakkında “akıl bilme yeteneğinin ardında” dedikleri bilgidir. Allah Teâlâ Hızır Aleyhisselam için şöyle der: *“Ona katımızdan bilgi öğrettik”* Başka bir ayette *“Ona beyanı öğrettik”* buyurur. Burada Allah, öğrenme işini - düşünceye değil - kendisine izafe etmiştir. Buradan fikrin üzerinde başka bir makamın mevcut olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Bu makam kula çeşitli konularla ilgili bilgi verir. Bu bilgilerin bir kısmı fikir gücü ile algılanabilirken bir kısmı, akıl fikir yönünden elde edemese de fikrin onaylayabileceği bilgilerdir. Bir kısmı ise fikrin tanımlaması imkansız olsa bile onaylayabileceği bilgilerdir. Bir kısmı ise aklın fikir gücü yönünden kabul edemeyeceği bilgilerdir. Bunların akıl ile delillendirilmesi mümkün değildir. Akıl onları doğru bir vaka olarak ancak Hakk'ın nezdinden öğrenir. Bunlardan imkansızlık kaybolmadığı gibi bu hüküm akla göre de ortadan kalkmaz.

Bu konuda peygamberimiz bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: *“Bilginin bir kısmı hazine gibidir. Onu sadece Allah'ı bilenler bilebilir. Onu dile getirdiklerinde ancak Allah ile aldananlar onu inkar eder.”* Her bilgi ibareye dökülmez. Bunlar kişisel tecrübeye dayanan zevk ilimleridir. Buna göre akıldan daha bilgili birisi olmadığı gibi akıldan daha cahili de yoktur. Akıl sürekli bilgi alır. O halde akıl, bilgisi bilinmeyen alim iken, aynı zamanda bilgisizliğinin sonu bilinmeyen cahildir.

Sevgi - Muhabbet

Sevgi tasavvufun temel bir kavramıdır. Mutasavvıflara göre Sevgi hayatın aslıdır, özüdür. Kainatın yaratılış gayesinin özünde sevgi yatar. Çünkü bir kutsi hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Eğer sen olmasaydın varlığı yaratmayacaktım”*. Yani varlık aleminin yaratılmasındaki tek amaç, Allah'ın Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'e (sav) duyduğu sevgidir. Tasavvufa göre kamil insan bu sevgiyi bütün benliğinde bulan ve yaşayan kişidir.

Muhabbet (sevgi) insan tabiatının haz veren şeye duyduğu ilgidir. Bu ilginin en güçlü derecesi aşktır. İnsan önce kendini ve kendi varlığının devam edip gelişmesinde, yetkinleşmesinde katkıda bulunan şeyleri sever. İnsan kendisine iyilik ve ikramda bulunanları sever. Ayrıca aralarında fiziksel, duygusal, ruhsal yönlerden benzerlik ve uyum bulunanlar da birbirlerini sever. Buradaki en yüksek derecede olan sevgide çıkar sağlama gibi bir duygu söz konusu olmaz. Sadece iyilik, güzellik gibi üstün nitelikler için olur. Çünkü güzelliği algılayabilen herkes için, güzellik özü gereği güzellik olduğu için sevilir. Yine insan iyiliği de iyilik olduğu için sever. İyilik yapan kimse sırf iyilik yaptığı için sevilir. Bu nedenle sufilere göre sevgi kökü yerde, dalları gökte, meyveleri dilde ve gönüllerde olan bir ağaçtır.

Sevginin Çeşitleri

Sevgi genel olarak iki çeşittir:

- 1)Doğal Sevgi: Bu avamın sevgisidir. Bu sevgi sonunda, hayvani ruhun tatmin olduğu birleşme olur. Bu birleşmede seven ve sevgilinin ruhu, meydana gelen hal ve şehvet coşkusuyla tek bir ruh haline gelir. Bunun sonu ise cinsel ilişkidir. Sevgi şehveti bütün bedene yayılır ve hissedilir.
- 2)İlahi Sevgi: Bu sevgi Allah'ın seni sevmesi, senin de Allah'ı sevmendir. Çünkü bir ayette, *“O onları, onlar da O'nu sever”* (Maide, 5/54) buyurulmaktadır. Bu sevginin sonunda kul Hakk'ın, Hakk'ın da kulun mazharı olduğu görülür. Hakk'ın sevgisinin kulda zuhur etmesi, bedende ruhun bulunması gibidir. Ruh bedenın gaybı olduğu gibi, Hakk'ın sevgisi de kul için gaip mertebesindedir. Onu sadece gerçekten seven görebilir. Bu durumda Hakk'ın sevgilisi olur.

Bu sevgiyi sözlerle tanımlamak mümkün değildir. Ancak onu tatmakla bilinebilir. Bu sevgi doyması olmayan bir içecektir. Ona kanmak söz konusu değildir. Dolayısıyla bu sevgiye kandım diyen aslında onun ne olduğunu tanımamıştır. Ebu Yezid bu durumu şöyle açıklar: “Adam dediğin denizleri yudumlasa bile, dili susuzluktan dışarı çıkan kimsedir.”

Sevginin Kaynağı

İbn Arabî (ks) Hazretleri Fütûhâtı Mekkiyye adlı kitabında sevginin kaynağı hakkında şunları söylemektedir:

“Sevginin kaynağı Hakk’ın El - Cemil ismindeki tecellisidir. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurur: *“Allah güzeldir, güzeli sever”*. Bu sahih bir hadistir. Böylece Allah kendisini güzeli sevme özelliği ile nitelemiştir. Allah alemleri sever ve dolayısıyla alemden daha güzeli yoktur. Allah güzeldir ve güzellik özü gereği sevilir. Öyleyse bütün alem Allah’ı sever. Allah’ın yaratmasının güzelliği yaratıklara yayılmıştır ve alem onun mazharıdır. O halde alemdeliklerin birbirini sevmesi Allah’ın kendisini sevmesinin bir esintisidir. Çünkü sevgi herhangi bir varlık niteliğidir. Varlıkta ise sadece Allah vardır.”

İnsanın Allah Teâlâ’yı sevmekten sarhoş olmasının sebebi nedir? Yani O’nun seni sevmesinin şarabı nedir? Bu soruların cevabını şöyle verebiliriz: Hakk senden dolayı kendisini sevgi ile nitelemiştir. Senin O’nu seven olman, O’ndan dolayı seven olmandandır. Bu seven insanı sarhoş eder. Hakk senden dolayı sever. Eğer sen olmasan, O’nun sevme niteliği de ortadan kalkardı. Sen yok olmazsın, dolayısıyla O’nun sevgiyle nitelenmesi de ezeli ve ebedidir.

Hakk’ın seni sevmesinin şarabı, O’nun, senin O’nu sevmeni sevmesidir. Yani Hakk kullarının kendisini sevmesini sever. Kul, Allah’ı sevince, aslında Allah’ın kulu sevmesinin şarabını içmiş olur. Buradan kulun Hakk’ı sevmesinin Hakk’ın kulunu sevmesi ile aynı olduğu öğrenilmiş olunur. O’nun sevgisi, O’nu sevmekten seni sarhoş eder. Kulun O’nu sevdiğini bilmesi bir marifet tecellisidir. Bu farkındalık tecellisi kulun arif olmasını engeller. Bu demektir ki seven hiçbir zaman arif olamazken, arif te hiçbir zaman seven olamaz. Buna göre marifet muhabbetten ayrılmış olur.

Miraç gecesi Peygamberimiz şarap yerine sütü içmeyi tercih etmiştir. Peygamberimiz şarabı içmiş olsaydı, ümmetinin geneli taşkın olurdu. Ancak Peygamberimiz sütü içmiştir. Böylece, Allah’ın yaratılmışları üzerindeki yarattığı fitrata göre hareket etmiştir. Ümmeti de Peygamberin zevki ve içeceğinde hidayet bulmuştur. Bunun karşılığı ilahi korunma ve sakınmadır.

Kul sevendir, ama aslında seven değildir. Çünkü (Enfal, 8/17) de belirtildiği gibi, *“...Attığın zaman sen atmadın, lâkin Allah attı. Bu da müminler için bir imtihandır.”* Bu ayete göre gerçek fail Allah Teâlâ’dır. Aynı durum sevgi içinde geçerlidir. Hakk’ı sevmenin, O’nun seni sevmesinden kaynaklandığını bilmelisin.

Bir kudsi hadiste şöyle buyrulmaktadır: *“Kul nafil ibadetlerle Allah’a yaklaştığında Allah onu sever; sevdiğinde kendisi ile duyduğu kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli ve yürüdüğü ayağı olur.”* Bu durumda olan kul Hakk ile duyar, Hakk ile görür, Hakk ile tutar, Hakk ile koşar. Bu ilahi niteliklere sahip olmakla birlikte, sırf ve yoksul bir kul olarak kalır. Bununla beraber, Allah’ın Rabliğinin izzetinin ve Uluhiyetindeki büyüklüğünün gereğini bilir. Ancak Hakk’ın

kullarına dönük bu ilahi tenezzülü, O'nun azametli ceberutuna veya nezih ve kadim büyüklüğüne herhangi bir etkide bulunmaz.

Şehvet Nedir?

Şehvet, haz almaya uygun şeylerden haz alma iradesidir. Haz ise iki çeşittir: Doğal ve Ruhani hazlar. Doğal hazlar insanın bütününe yayılmaz. Onunla insan kendisinden geçmez. Örneğin bir yemekten haz almak gibi. Çünkü bu haz veya sevgi onun ruhaniliğinin doğasına yayılmaz. Ancak insanın bir kadından haz alması biraz farklıdır. Çünkü kadında kendisi gibi insandır. Ona karşı duyduğu haz kendisinin her tarafını sarabilir ve hatta kendisini kaybedebilir. Bunun nedeni, kadının da insan olması nedeniyle, kendisi ile tam bir benzerlik içinde olmasıdır. İnsan benzerinin dışında hiçbir şeye kendisini kaybedecek kadar aşık olamaz.

Ruhani hazda, şehvet zahirde ve batında insanın tüm parçalarına yayılır. Örneğin Leyla'nın sevgisi Mecnun'u kendinden geçirmiştir. Bunun nedeni hemcins olmakla ilgilidir. Allah sevgisinden kendinden geçenlerin Hakk'ın mertebesinden aldıkları haz ise, ki bu ilahi aşktır, hemcinslerinden aldıkları beşeri aşk hazından daha çok ve daha güçlüdür. Bunun da sebebi Allah'ın insanı kendi suretinde yaratmış olmasıdır. Dolayısıyla Allah aşıklarını kendinden geçiren hazzın daha güçlü olmasının nedeni, ilahi suretin insanda hemcinsinin ona olan benzerliğinden daha yetkin bulunmasıdır. Hemcinsi onun duyması ve görmesi olamaz. Hemcinsinin olabileceği nihai şey, insanın duyduğu ve gördüğü bir şey olmasıdır. Halbuki insan Hakk vasıtasıyla algıladığında daha yetkin bir haldedir. Bu durumdaki haz ve şehvet daha güçlüdür. Allah ehlinin böyle şehvete sahip olması gerekir.

Şehvet iki türdür. Bunlar dolaylı şehvet, zati şehvettir. Dolaylı şehvet uyulması yasaklanan şehvettir. Bu şehvet yalancıdır. Bu yalancı şehvet belirli bir gün yarar sağlasa da, akıllı insanın, adet haline gelmemesi için ona uyumaması gerekir. Aksi halde geçici şeyler onu etkilemeye başlar. İkinci tür olan zati şehvete insanın uyuması gerekir. Çünkü bu şehvet doğasına yatkın olduğu için, mizacının sağlığı ondadır. Mizacının sağlıklı olması da kişinin dinini yaşamasını temin eder. Kişinin dinini yaşaması ise onun mutluluğunu sağlar. Bununla beraber insan bu şehveti şeriatın koymuş olduğu ölçülere göre takip etmelidir. Ölçü, o şehvet hakkında ortaya konulan şeriatın hükmüdür. Şeriata uyulduğu sürece söz konusu hükmün ruhsat ya da azimet olması durumu değiştirmez. Çünkü şeriat Allah'a götüren meşru yoldur. Allah mutluluk sağlayacak şekilde kendisine ulaştıran yolu şeriat yapmıştır. Bu esnada şehvet duyulan şeye her hal ve vakitte şehvet duyulması da zorunlu değildir. Bu nedenle bu şehvetin insanda hangi hali meydana getirdiğini ve onun hangi vakitte oluştuğunun öğrenilmesi gerekir.

Muhabbet

Muhabbet ile Sevgi eş anlamlıdır. Muhabbet kelimesi Arapça kökenli olduğundan Kur'an ayetlerinde ve hadislerde geçmektedir. Muhabbet kelimesi "Hub" kökünden isimdir. "Hub", "buğzun zıddı" olarak tanımlanmaktadır. Literatürde muhabbet ve hub ile meveddet ve vüd "sevgi" anlamında kullanılmaktadır. Sevginin coşkulu şekli ise aşk kelimesi ile ifade edilmektedir. Yani, seveni kendisinden geçirecek derecede coşkulu sevgiye aşk denilmektedir.

Kur'an'da muhabbet kelimesi bir ayette geçer (Taha, 20/39), hub ise dokuz ayette geçmektedir. Yetmiş iki yerde ise aynı kökten isim ve fiiller yer almaktadır. Bu ayetlerde

sevginin hem Allah'a hem de insana nispet edildiği görülür. *“Allah onları, onlar da Allah'ı severler”* (Maide, 5/54). *“Vedûd”*, Allah'ın isimlerindendir ve kullarını çok sevdiğini ifade eder.

Allah'a nispet edilen yerlerde, O'nun takva sahiplerini, iyilik sevenleri, maddi ve manevi temizliğe önem verenleri, tevekkül ehlini, sabırlı davrananları, adaletli olanları, kahramanları, Hazreti Peygamber (sav)'e uyanları sevdiği belirtilmektedir. İnkarcıları, zulüm ve haksızlık yapanları, günahlarda ısrar edenleri, böbürlenip övünenleri, büyüklük taslayanları, nankörleri, hainleri, aşırılığa sapanları, şımarıkları Allah'ın sevmediğini belirtilir.

Allah sevgisinin bütün sevgilerden daha güçlü olması gerektiği ifade edilmektedir (Bakara, 2/165). Allah'ı sevmenin başlıca alameti peygambere bağlılık ve onun yolunu izlemek olduğu bildirilmektedir (Ali İmran, 3/31). Allah'ı seven, Allah'ın da kendilerini sevdiği kulları olan müminler karşısında alçak gönüllüdür. İnkârcılara karşı onurlu duruşlarından dolayı övgüyle bahsedilir (Maide, 5/54).

Sevgi konusunda hadislerin bazıları şunlardır:

“Amellerin en üstünü Allah için sevmektir.”

“Sevdiğini Allah için sevmek, yerdiğinde Allah için yermek imandandır.”

“Allah için birbirini sevenlere, Allah için bir araya gelenler için Allah'ın muhabbeti vacip olmuştur.”

“Allah için birbirini seven ve bu sevgi ile buluşup bu sevgi ile ayrılanlar mahşer gününde Allah'ın özel konukları olarak ağırLANacak yedi zümre içindedir.”

“Sizden biriniz kendisi için sevip istediğini kardeşi içinde istemedikçe iman etmiş sayılmaz.”

“İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş sayılmazsınız.”

“Gerçek anlamda mümin olabilmek için Allah'ı ve resulünü her şeyden ve herkesten daha fazla sevmek gerekir.”

Kadın Sevgisi

Kadına duyulan arzu ve şehvet aslında büyüğün küçüğe arzu ve ilgisidir. Çünkü kadın erkekten çıkarılmıştır. Erkek kendisinden çıkarılan bir parçanın bıraktığı boşluğu, Allah Teâlâ onu kadını arzulaması ile doldurmuştur.

Kadınları sevmek peygambere uymak ve ona tabi olmak demektir. Peygamberimiz kadınlara karşı daha şefkatliydi. Bu ise aslında insanın kendisine şefkati demektir. Çünkü kadın erkeğin bir parçasıdır.

Kadınlar kemalin ortaya çıkması için yaratma mahallidir. Bu nedenle kadınların değerini ve sırrını bilen kimse, onları sevmede karşı bir tutum sergilemez. Aksine kadınları sevmek müminleri kemale ermelerinin bir parçasıdır. Kadın sevgisi bize Peygamberimizin bir mirası ve ilahi bir sevgidir. Bir hadiste Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: *“Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi: Kadın, güzel koku ve göz aydınlığı yapılan namaz”*. Burada peygamberimiz *“bana sevdirdi”* diyerek kadınları sevmesini Allah'a nispet etmiştir. Buna göre kadın sevgisi insanı Rabbine yaklaştırır. Çünkü Peygamberimize kendisini Rabbinden uzaklaştıracak bir şey sevdirmiş olamaz. Muhakkak ki bu bir hayırdır.

İbn Arabi Hazretleri Fusûsül - Hikem adlı eserinde, kadın sevgisi hakkında şunları söylemektedir:

“Allah, insan için yine insan sureti üzere başka bir şahsı üretti, ona da kadın adını verdi. Kadın kendi sureti üzere zahir olunca ona müştâk oldu. Bu hal bir şeyin kendi nefesine iştîyak duymasıdır. Kadının erkeğe vurgunluğu da, bir şeyin kendi yurduna düşkünlüğüdür. Şu izahımıza göre insana kadın sevdirdildi. Çünkü Allah da bizzat kendi sureti üzere halk ettiği kimseye muhabbet gösterdi. Nurdan yarattığı meleklerin mevki ve mertebeleri daha yüce ve tabîî ailemden neş’et etmiş olmalarına rağmen bunları insana secde ettirdi. İşte erkekle kadın ve Hakk ile insan arasındaki münasebet buradan başladı. Halbuki “suret” münasebet cihetinden en büyük ve en azametli ve mükemmel vasıtaadır. Çünkü suret tek olan varlığı çiftleştirdi. Yani Hakk’ın vücudunu ikileştirmeye sebep oldu. Nasıl ki kadın da yaratılışı ile erkeği, ikileştirdi ve onu kendine eş kıldı. Şu duruma göre Hakk, erkek ve kadın olmak üzere bir üçlük meydana geldi. Bu arada erkek kadının kendi aslına iştîyakı kabilinden olarak o da kendi aslı olan Rabbine müştâk oldu. Şu halde Allah kendi sureti üzere olan kimseyi sevmekle beraber ona da kadını sevdirdi. O halde erkeğin muhabbeti hem kendi parçası olan kadına karşı, hem de kendisini yaratan Hakk’a karşı oldu. İşte bunun için Hz. Muhammed (sav) “bana kadın sevdirdildi” buyurdu. Çünkü kendi sevgisi ancak Rabbinin suretiyle ilgili olduğundan kendi nefsinden bahisle “ben sevdim” demedi. Bu suretle kendi kadınına karşı olan sevgisini bile Allah'a nispet etti. Çünkü Hz. Peygamber kadın sevgisini, Allah'ın kendi sureti üzere olan mahlukuna muhabbeti gibi ilahi ahlaka uymak için dilemiştir.”

Hazreti Muhammed (sav) “Sizden biriniz ölmedikçe Rabbini göremez” buyurduğu gibi, kul Tanrıyı görmek saadetine ölümden sonra erebilmektedir. İşte bunun için Allah da “Kuluma benim vuslatım gerekir” buyurdu. O halde Hakk’ın kuluna olan iştîyakı bu nispetin meydana gelebilmesi içindir. Allah insana kendi ruhundan üflediğini beyan etmekle neticede kendi nefesine iştîyak göstermiş oldu. Çünkü O, insanı kendi sureti üzerine yarattı.

Erkek kadını sevdiği için vuslat istedi. Yani muhabbetteki vuslatın gayesini diledi. Nikahtan daha büyük vuslat yoktur. Bu nedenle şehvet duygusu vücudun bütün zerrelere yayılır. Beden şehvetle nasıl bir genel sarsıntı ile kendinden geçiyorsa, temizlik ve yıkanma mecburiyeti de o nispetle gereklidir. Çünkü Allah gayreti yönünden kulun kendisinden başkasıyla zevk ve lezzet duymasını istemez.

Allah Teâlâ maddeden ayrı olarak görülmez. Çünkü Allah zâtı itibarıyla âlemlerden ganidir. Bu nedenle, Hakk’ın kadında görünüşü şuhud’un en büyük ve mükemmel derecesidir. Vuslat’ın en büyüğü ise kadın ile erkeğin birleşmesidir. Bu, Hakk’ın kendisine bir halife seçmek için kendi sureti üzerine yarattığı mahluka karşı gösterdiği ilahi teveccühün karşılığıdır.

Erkek için kadın, Hakk için tabiat gibidir. Bu öyle bir tabiattır ki, erkek ona irade ile teveccüh etti ve Allah'ın emriyle onda alemin suretlerini fethetti. Her kim kadına bu ölçü dahilinde muhabbet ederse o muhabbet ilahi bir sevgidir. Her kim onlara özellikle tabii şehvet yönünden sevgi gösterirse bu şehvetin ilmi onda eksik sayılır. Bu kimseler için muhabbet ruhsuz bir suret olur.

Hz. Muhammed (sav) yukarıdaki hadiste güzel kokuyu kadından sonra zikretmiştir. Bunun hikmeti kadında yaratılış kokusunun bulunmasıdır. Şu atasözü de bunu ifade etmektedir: “Kokuların en güzeli dostun gerdanının kokusudur.” Allah Teâlâ Kur'an'da, iffetli kadınların kokularının latîf olduğuna işaret buyurmuştur. Çünkü söz nefestir, nefes te kokunun aynıdır.

Allah Sevgisi İle İlgili Menkibeler

- Bir gün Hz. Peygamber (sav)'in ruhaniyetini gören bir kimse ona “Ya Resulallah! Allah sevgisi beni seni sevmekten alıkoyuyor” der, Hazreti Peygamber de cevaben, “*Allah'ın sevme mertebesine yükselmiş bir insan muhakkak bizi de sever*” buyuruyor.
- Ehlullah demiştir ki: Muhabbetullah (Allah sevgisi) Allah'tan gayrısını unutmaktır. Vücudun bütün parçalarının O'nun olduğunu bilmektir. Sevgi, hayranlık duyan kalpte daimdir. Allah sevgisi ne ihsanla artar, ne eziyetle eksilir. Muhabbet, Allah'ı bulmaktır ve O'ndan gayrı her sevgiyi kalpten atmaktır. Sevgi Allah'ın sıfatlarında, kendi sıfatlarını, rızasında hayatını yok etmektir.
- Derler ki bir gün cemaat Bağdat'ta Şeyh Şibli'nin ziyaretine gitmişler, kapıyı çaldıklarında şeyh kimsiniz diye seslenmiş, onlar da “seni sevenler” diye cevap verince, üzerlerine taş yağdırmaya başlamış. İki kişiden başka diğerleri kaçınca Şibli kaçanlara “Hani beni seviyordunuz, taşlarımdan neden kaçılıyorsunuz?” diye seslenmiş ve kapıdaki iki kişiye “İşte gerçek dost ve sohbetimi layık sizsiniz” demiş ve içeriye almış. Demek ki seven sevgilisinin her şeyine katlanır.
- Beyazıd-ı Bestami şöyle buyuruyor: Dört şeyi yanlış anlamıştım. Ben Allah'ı istiyor, O'nu anıyor, O'nu biliyor ve O'nu seviyorum. Halbuki sonradan anladım ki aksine benden evvel O beni istiyor, anıyor, biliyor ve seviyormuş.
- Bir kamil demiştir ki, muhabbet korkudan daha faziletlidir. Çünkü seven her halinde Mevlasını sayar ve O'na bağlılığını korur. Halbuki korkan, korktuğu haller ortadan kalkınca, bağlılığı zayıflar. Herkesin kendi değeri kendi gönlünün hizmetidir. Buna göre himmeti dünya olanın değeri şehvettir ve himmeti ahiret olanın değeri cennettir ve himmeti Muhabbetullah (Allah sevgisi) olanın değeri sonsuzdur.
- Erenlerden Advıyye (rah) demiştir ki: “Vallahi, ben O'na ne ateşten korktuğum için ne de cennete girmek için değil, ancak O'na şiddetli olan şevk ve sevgiden dolayı ibadet ediyorum.”
- Bir kamile sormuşlar: Allah'ı özledin mi? Cevabı şu olmuştur: Ben onu özlemiş değilim, çünkü özleyiş kayıp olana, görünmeyene karşı olur. Halbuki kayıp olan görünürde ve O'nun huzurunda isen artık O özlenir mi? Allah'ı özleyen O'na kalbi ile seslenir ve O'nun sırrı ile O'na yalvarır.
- Arif'in nice nurları vardır: Biri aklın nuru, biri kalbin nuru, biri tevhidin nuru, biri marifetin nuru, biri şevkin nuru, biri muhabbetin nuru, biri aşkın nuru, biri de vecd halinin nurudur.
- Bir kamil huri kızlarını özler misin? sualine şu cevabı vermiş: Hurileri yaratıcı özledim. Çünkü hurilerin yüzlerinin nuru O'nun nurunun gölgesidir.
- Bir kamil zat demiştir ki: Arif olan sevinçli olur, aşık olan Allah'a yakın olur. Allah'a yakın olan O'na kavuşur ve her muradı ve dileği yerine gelir.
- Ahmet Bin Hanbel (ra) Hazretlerinin şarkı söyleyip oynayan bir cemaat hakkındaki fikriniz nedir diye sormuşlar, şu karşılığı vermiştir: Onların bu eğlenmeleri bitince aşık olmuş ve vecd halini bulmuşlarsa vücutları ölür, kalpleri aşkla hayat bulur. Onlara mani olmayınız, ta ki bir saat Hakk'la sevinisinler.
- Bir adam görmüşler, kendisine bin değnek vurulduğu halde ne ses çıkarmış, ne de inlemiş. Sonra hapsederken sormuşlar: Niçin dövüldün? Aşık olduğum için demiş, niçin ses çıkarmadın?

Maşukum (sevgilim) karşımda olduğu için cevabını vermiş. Ebedi maşuku (sevgiliyi) tanıyor musun? diye sorduklarında şiddetli bir sesle bağırmış ve düşüp ölmüştür.

- Naklederler ki, bir aşık bir cariyesini sattıktan sonra pişman olmuş, fakat ona karşı olan aşk halini halka açıklamaktan haya etmiş ve gece gizlice Allah'a yalvarmış. Sabah olunca bakmış ki müşteri cariyeyi geri getirip vermiş ve ödediği parayı da almamıştır. Sebebini sorunca; bana rüyada dediler ki cariyeyi satan Allah'ın velilerindendir, ona olan sevgisi Allah içindir. Eğer onu geri götürür ve parasını da geri almazsan muhakkak peygamberlerle beraber cennete gidersin. Onun için cariyeyi size geri veriyor ve parasını istemiyorum demiş ve bırakıp gitmiştir.

- Semnun bin Hamza (ra), muhabbetten söz ettiği zaman, mescidde bulunan bütün kandillerin kırılıp parça parça döküldüğünü İbn-i Mesrûk rivayet etmiştir. Yine Semnun bir toplulukta oturmuş muhabbetten bahsederken, bir ufak kuşun yavaş yavaş kendisine yaklaşıp elinin üstüne konduğunu ve sonra gagasını yere vurması ile beraber kan akmaya başlayarak düşüp öldüğünü de İbrahim Fânîk rivayet etmiştir. Bundan anlaşılıyor ki; muhabbete dair olan kelimelerin cansız varlıklara ve hayvanlara da tesiri vardır. Ancak, bütün cansız varlıklardan hayvanlara kadar tesir eden muhabbet, ne yazık ki gafil halka tesir etmiyor!

Yayınlama Tarihi : 18.03.2021

(Bismillahirrahmanirrahim)

Besmele'nin Sırları

Besmele-i Şerif “**Bismillahirrahmanirrahim**”dir. Besmele şu anlama gelmektedir: “Rahman (çok acıyan) ve Rahim (son derece esirgeyici) olan Allah'ın ismi ile.”

Hanefi mezhebine göre besmele müstakil (başlı başına) bir ayettir. Surelerin arasına ayırmak için bir kere indirilmiş ve her surenin başında tekrarlanmıştır. Ancak o surelerden bir ayet değildir. Şafiîlere göre her surenin başındaki besmele o surenin bir ayetidir ve 114 sure ile birlikte inmiştir. Bununla beraber Neseî tefsirinde zikredildiğine göre Medine, Basra ve Şam kurrası (kıraat alimleri) ve fukahası (fıkıh alimleri) bismelenin ne Fatiha'dan ne de diğer surelerden ayet olmadığına ittifak etmişlerdir. Neml suresindeki 30. ayetindeki besmele müstesnadır. Çünkü oradaki besmele o sureden bir ayettir. Bundan dolayı onlara göre namazda besmele cehrî (sesli) okunmaz. Mekke ve Kûfe kurrası ise besmeleyi Fatiha'dan ve her sureden ayet olduğu görüşü üzerindedir. İmam Şafiî ve arkadaşları da bu görüş üzerindedir. Bu nedenle onlar namazda besmeleyi cehrî (sesli) okurlar.

Her işe besmele ile başlamak bir fazilettir. Çünkü besmelede okunan Rahman ve Rahim isimleri vasıtasıyla bu işlere rahmetin tecelli etmesi sağlanmış olur. Bu da yapılan işin hayırlı ve bereketli olmasını temin eder.

Besmelenin surelerin başında okunması, surelerdeki azap ve ceza hükümlerinin Rahman isminin okunması ile zayıflatılmasına vesile olur. Aynı şekilde Rahîm ismi ile müminlerin günahlarının affedilmesi ve onlardan korunmasına vesile olunacağı beklenebilir.

Ancak Tevbe suresi besmele ile başlamaz. Bunun nedeni çeşitli olarak İslam alimleri tarafından açıklanmıştır. Bu açıklamalardan en çok dikkati çeken şudur: Tevbe suresinde kafir ve müşriklere ağır ihtarlar bulunmaktadır ve ağır azap haberleri verilmektedir. Besmeledeki Rahman sıfatı, bu sure okunmadan önce zikredilmiş olsa, ağır azaplarının etkisinin zayıflatılması beklenebilir. Bu nedenle Tevbe suresine başlarken besmele söz konusu olmamıştır.

Bununla beraber Tevbe suresi ile ilgili bir husus dikkat-i şayandır. Aşağıda hikmetleri detaylı olarak anlatılacak olan Ba harfi, Bismelenin ilk harfidir. Besmeleyle başlayan bütün sureler Ba harfiyle başlamış olurlar. Ba harfindeki bu hikmet Tevbe suresinde de söz konusudur. Çünkü Tevbe suresi “Barâe” kelimesi ile başlar. Bu kelimenin de ilk harfi Ba dır. Buna göre Ba harfinin

hikmeti bütün besmeleyle başlayan surelerde olduğu gibi Tevbe suresinde de geçerlidir. Bu, Kur'an'ı Kerim'in nasıl bir mucizevi bir kitap olduğunun bir delilidir.

Besmele İle İlgili Hadisler

- İbni Ömer (ra)'dan şöyle rivayet edilmiştir: Resulallah (sav) şöyle buyurdu: *“Cibril-i Emîn bana vahiy getirdiği zaman, ilk olarak Bismillahirrahmanirrahim derdi.”*
- İbni Abbas (ra) şöyle söylemiştir: *“Müslümanlar (Asr-ı saadet'te bulunan sahab-i kiram) besmele inmeden bir surenin bittiğini bilmezlerdi. Besmele-i Şerif indiği zaman (surelerin arasını ayırdı için bir surenin bittiğini ve diğer surenin başladığını) anlardı.”*
- Hz. Osman (ra) bir gün Resulullah'a besmeleyi sordu. Resulallah da şöyle buyurdu: *“O besmele Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir isimdir. Onunla Allah'ın en büyük ismi (İsm-i Azam) arasında ancak gözün siyahı ve beyazı arasındaki kadar yakınlık vardır (yani birbirlerine o kadar yakındırlar).”*
- Câbir İbn-i Abdullah (ra) rivayet ediyor ki: *“Allah Teâlâ, Besmele-i Şerif hangi şey üzerine okunursa muhakkak o şeyde bereket yaratacağına dair İzzet ve Celâli'nin (ululuğunun ve büyüklüğünün) üzerine yemin etti.”*
- Hz. Ali (ra) Peygamberimiz (sav)'den şu hadisi rivayet etmiştir: *“Bir tehlikeye düştüğünde ‘Bismillahirrahmanirrahim, La havle ve la kuvvete illa billahilaliyyil azim’ de. Zira bunun sebebi ile Allah dilediği belaları geri çevirir.”*
- İbni Mesud (ra) Peygamberimiz (sav)'den şu hadisi rivayet etmiştir: *“Her kim Besmele-i Şerife'yi okursa onun her harfine karşılık 4000 sevap yazılır, 4000 günah silinir ve kendisi 4000 derece yükseltilir.”*

Besmele Her Hayrın Başıdır

“**Bismillâh**” (Allah adı ile) her hayrın başıdır. Bu kelime bütün mevcudatın hal lisanı ile söylediği zikridir. Yani bütün mevcudat kendi lisanları ile Bismillâh derler. Evrendeki bütün olaylar onun adı anılarak oluşur. Onun adı anılmadan hiçbir şey meydana gelmez.

Bediüzzaman Said Nursi (ks), Sözlere adlı kitabında bu konuda şunları söylemektedir:

“Allah Teâlâ kullarına verdiği bütün nimetlerin karşılığı olarak onlardan şu üç şeyi istiyor. Bunlar zikir, şükür ve fikirdir. Başta “Bismillah” demek bir zikirdir. Sonunda “Elhamdülillah” demek şükürdür. Ortada bu kıymetli sanat harikaları olan nimetlerin, Ehad ve Samed olan Allah'ın birer mucizesi ve rahmet hediyesi olduğunu düşünmek ise fikirdir.”

Besmeledeki Bazı Manevi Sırlar

1) Besmele insanın Arşa çıkması için bir yoldur. Çünkü besmele yukarıdan indirilmesi ile, kainat meyvesi olan ve alemin küçük bir nüshası olan insana kadar varır. Böylece insan ile arş birbirine bağlanmış olur.

2) Kur'an-ı Kerim, bütün kainattaki varlıklarda gözüken Vahidiyet (birlik, benzersizlik) içinde akılları boğmamak için, bu Vahidiyet içindeki Ehadiyeti (tekliği) göstermektedir. Yani Allah

Teâlâ'nın Vahid (tek) oluşu, bütün varlıklarda akıl ile vardığımız Ehadlık (teklik) özelliği vasıtasıyla görülmektedir. Bu şuna benzer: güneşin aslının ne olduğunu anlamak doğrudan mümkün değildir. Fakat onun varlıklar üzerindeki yayılmasından bütün parlaklıklarda güneşin aksetmesini görebiliriz. Böylece güneş idrak edilmiş ve akıllılarla kavranabilmiş olur. Aynı şey Vahid olan Allah'ın kâinattaki varlıklardaki tecellilerini müşahade ederek, onun Ehad (tek) olduğu düşüncesine varmamızdır. İşte vahidiyetteki akılla algılanabilen ehadiyetin damgası olan üç önemli husus "Bismillahirrahmanirrahim" de mevcuttur. Ehadiyet ve Samediyet insanın kalbinde Allah'ın bütün isimleriyle tezahürüdür. Bu nedenle varlıklar ile ilgili her bir isim, bütün mevcudatı ihata eder (içine alır). Bunlardan üç tanesi besmele içindedir. Bunlar Allah, Rahman ve Rahîmdir.

3) Rahman isminin sonucu olan rahmet ile sınırsız olan şu kâinatın şenlendirilmiş olduğu gözlemlenmektedir. Rahmet karanlıktaki varlıkları ışıktandırılmış ve varlıkların ihtiyacı olan her şeyi onlara vermiştir. Bütün kainatı insanın emrine veren yine rahmettir. Bu fani insanı ebede namzet eden ve ezeli ve ebedi olan Allah ile muhatap ve dost yapan yine şüphe yoktur ki rahmettir.

İşte rahmet böyle kuvvetli, cazip ve sevimli bir hakikattir. Bu nedenle de besmeleyi zikretmek gerekir. Çünkü besmelede Rahman ismi geçiyor. Rahman ismi ile kainatın perdesi arkasındaki bir Kadîr-i Mutlak'ın ilmi insanlara yardım eder. Demek ki kâinattaki varlıklar insanın tanınması için değil, insanı bilen ve tanıyan, merhamet eden bir Zat'ın tanınmasının ve bilinmesinin delilleridir. Bu zayıf bir varlık olan insana, mükemmel bir kainatı emrine vermek ve ona yardım için göndermek Rahman isminin bir tecellisidir. Bu nedenle böyle bir rahmet, insanda külli ve halis bir şükür ve ciddi bir hürmet ister. İşte bu hürmet besmelenin zikredilmesi ile elde edilir.

Ey insan! Seni en güzel surette yaratan, senin yüzünde Rahmet ve Ehadiyet mühürünü vazeden Allah, seni nasıl başıboş bırakır, sana önem vermez, sana yönelen evreni abes ile yaratır. Böyle güneş gibi ortaya çıkan rahmeti nasıl inkar edebilirsin? Bu rahmetin arşına erişmek için miracın besmele olmalıdır.

4) Bir hadis-i şerifte ifade edilmiştir ki: *"Şüphesiz Allah insanı kendi suretinde yaratmıştır."* Bu hadisin anlamı, insanın Allah'ın Rahman ismini tamamen gösteren bir sureti olduğudur.

Ey insan! Rahmet seni Allah'ın huzuruna çıkarır ve O'na dost yapar ve sana sevgili bir kul yapısı verir. Nasıl biz güneşe ulaşamıyorsak, fakat onun ziyaları bize ulaşabiliyorsa, biz de Allah Teâlâ'nın Zat'ına sonsuz uzağız, O'na varamayız. Fakat O'nun rahmet ziyası bize ulaşır ve böylece bizi kendisine yakın eder.

Bu rahmeti bulan ebedi tükenmeyen bir nur hazinesini bulmuş olur. Bu hazineyi bulmanın yolu Peygamberimiz (sav)'in sünnetine uymak ve ona tâbi olmakla mümkündür. Çünkü Peygamberimiz alemlere rahmettir.

"Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik." (Nebe, 21/107)

Peygamberimizin rahmetin cisimlenmiş halidir. Ona vesile ise salavattır. Salavatın manası rahmettir. Bu nedenle insan rahmet anlamıyla salavat getirmelidir. Bu rahmet hazinesinin en kıymetli pırlantası ve kapıcısı Peygamberimiz olduğu gibi, en birinci anahtarı da Besmele-i Şerif'tir ve diğer bir anahtarı da salavattır.

Besmeledeki İlahi İsimler

Alem büyük bir kitaptır. Bu büyük kitap, Kur'an-ı Kerim, Hakk'ın sözlü okumasıdır. Bu kitap, açılmış varlık sayfalarında yazılmış ve rakamlanmış harflerdir. Yazmak sonsuza dek bitmeden sürer. Kur'an Fatiha suresi ile açılmıştır. Besmele Fatiha'nın açılışıdır. Besmele Fatiha'nın ilk ayeti veya bir eki gibi onun ayrılmaz bir parçasıdır.

İlahi isimler Adem'in varlık sebebi ve alemde egemen ve etkisi olan şeylerdir. Besmele üç ilahi isimden ibarettir. Bu nedenle besmele gizli başlangıcın habercisidir. Bu gizli başlangıç alemin varlığının başlaması ve ortaya çıkmasıdır. Yani alemin ortaya çıkması besmeledir. Diğer bir ifade ile Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla alem ortaya çıkmıştır.

Besmele üç ilahi isme tahsis edilmiştir. Allah ismi bütün isimleri toplayan isimdir. Er-Rahman genel bir niteliktir. Bu nedenle Allah dünya ve ahiretin Rahman'ıdır. Bu genel rahmet ile Allah, âlemdeki her şeye dünyada rahmet eder. Er-Rahîm ismi ahiret hayatında iman eden herkese tahsis edilmiştir. Bu nedenle de diğer kardeşi olan rahmetten ayrılır. Dünyadaki rahmet ise her şeye şamildir. Kişi kafir doğup mümin ölebilir veya dünyada kafir olarak veya mümin olarak yetişebilir. Buna göre alem bu üç isim vasıtasıyla, Allah isminde genel, Rahman ve Rahim isimlerinde ise ayrıntılı olarak tamamlanmıştır.

Ba harfinin işaret ettiği anlam (işâri anlamı):

Besmelenin ilk harfi "Bismi" (bi-ismihi, Allah'ın adıyla) da geçen Ba harfidir. Varlık Ba harfi ile zuhur etmiştir. Ba harfindeki nokta sayesinde ibadet eden ettiğinden, âbid mabuddan ayrılmıştır. Bu konuda İslam mutasavvıflarının bazılarının ifadeleri şöyledir:

- İmam Şiblî (ra): "Ben Ba harfinin altındaki noktayım."
- Şeyh Ebû Medya (ra): "Her ne gördümse üzerinde Ba yazılıydı."

Ba harfi bütün varlıklara eşlik etmektedir. Her şey Ba harfi vasıtasıyla var olmuş ve ortaya çıkmıştır. "İsm" kelimesindeki Elif'e gerek duyulmamış, Ba harfi doğrudan "İsm"de bulunan vasıl hemzesinin yerini almıştır. Harekeli olarak çekilmiş olan hemze varlığı ifade eder. Böylece kudret diye ifade edilir. Hemze harekeli olarak çekilerek, nutka (söze) ulaştırılmıştır. Söz ise yoktan var etmedir, yani yaratmadır. Sakin (harekesizlik) ise yokluktur. Dolayısıyla, bu sonradan yaratılmışın yok iken var olma vaktidir ki o da "Bismi" deki Sin harfidir. Böylece yokluk Mim harfi sayesinde mülk alemine girmiş oldu. Çünkü Mim harfi, harfler aleminde varlığın simgesidir.

Buna göre bütün alemler "Bismi" sözü ile var olmuş ve şehadet aleminde ortaya çıkmıştır. Ba harfinde üç durum söz konusudur: Ba'nın şekli, nokta ve hareke. Bu nedenle alemler üçtür. Ba'nın şekli melekût, noktası ceberût ve harekesi ise şehadet ve mülk alemini ifade eder. Ba harfinin yerini aldığı düşmüş Elif ise her şeyi var eden hakikattir. Bu hakikat, Hakk'ın bir rahmeti olarak Ba'nın altındaki nokta vasıtasıyla perdelenmiştir.

Elif'in işâri anlamı:

"Bism"deki Elif, şu iki ayette Ba ile Sin arasında ortaya çıkmıştır:

"İkra' bism Rabbike (Rabbinin adıyla oku)" (Alak, 96/1)

"Bismillahi mecrâhâ (geminin yüzüp gitmesi Allah'ın adıyladır)" (Hud,11/41)

Fakat Sin ve Mim harfleri arasında görülmemiştir. Eğer Elif, gemiden söz eden ayetteki *“Bismillahi mecrâhâ”* ifadesinde ortaya çıkmasaydı, gemi yürümez; *“İkra bismi Rabbike”* ayetinde ortaya çıkmasaydı, hiçbir benzer kendi hakikatini bilemez ve suretini göremezdi.

Sin ve Mim harfleri başkalaştırma ve fiillerin niteliklerinin mahallidir. Elif harfi Sin ve Mim harfleri arasında çıkmamıştır. Eğer orada Elif ortaya çıksaydı, Sin ve Mim harfleri yok olurdu. Çünkü bu iki harf, Ba harfi gibi Kadîm’in ayrılmaz özelliği değildir. Bu nedenle, Elif’in onlardan gizlenmesi, kendilerine bir rahmettir. Böylece onların varlıklarını sürdürmeleri mümkün olmuştur.

(Şura, 42/51) ayetinde şöyle buyurulmuştur: *“Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur. Yahut ta bir Elçi gönderir de izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz ki O çok yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir.”* Bu ayete göre Elif elçidir, Ba, Sin ve Mim harfleri ise bütün âlemdir.

Allah İsmindeki Sırlar

Allah ism-i şerifi Cenab-ı Hakk'ın zatını, sıfatlarını, fiillerini içine alan, hepsini birden ifade eden Lafza-i Celal'dir. Bütün kemal (yüksek) sıfatlar ondadır. Tanrı kelimesi Allah lafzının yerini tutamaz. Allah lafzı çoğul haline getirilemez. O birdir, ikilisi, çoklusu yoktur.

Kul “Allah” deyince Elif ve He harfleri ile el-Evvel ve el-Ahir isimleri ortaya çıkar. İki Lâm ile el-Bâtın ve ez-Zahir isimleri ortaya çıkar. Birinci Lâm mülk alemini gösterir. İkinci Lâm melekût alemini gösterir. Bu iki Lâm’ın birleşmesi ile orta kısımda bir parça meydana gelmiştir. Bunun gayesi mülk aleminin melekût aleminin birbirine bitişmesidir. İşte bu orta alem ceberût aleminin merkezidir ve bu merkez nefsin makamıdır. Buna göre nefis mülk aleminin melekût aleminin arasında bir geçittir. Bu geçitte salihlerin beşeri kalıntılarından yok olmaları gerekir.

Allah ismindeki birinci Elif - ki o Hemze Eliftir – kesiktir. Yani önündeki harfe bağlanmaz. İkinci Lâm’ın Elif’i ise bitişiktir. Birinci Elif’e Zat Elif’i, ikincisine ise bilgi Elif’i denir. Elif gibi aynı özellikte olan, yani önündeki harfe bağlanmayan 5 harf daha vardır. Bu harfler Dâl, Zel, Ra, Ze ve Vav harfleridir. Elif harfi Hakk’a, Elif’in benzerleri ise varlıklara aittir. Dâl harfi cismin remzidir, Zel beslenmenin, Ra duyumsayanın remzi, Ze düşünenin, Vav ise düşünenlerin dışında dili olanların remzidir.

Er-Rahman İsmiinin Sırları

Bu isim hakkında şu hadisler vardır. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurur: *“Allah, Adem’i kendi suretine göre yaratmıştır.”* Bu hadisin başka türlü bir ifadesi de *“Allah, Adem’i Rahman’ın suretine göre yaratmıştır.”* Bu hadis rivayet yoluyla sahih olmasa da keşif yoluyla sabittir.

Er-Rahman ismindeki Elif, Lâm, Ra harfleri ilim, irade ve kudrete aittir. Ha, Mim ve Nun ise kelam, işitme ve görme sıfatlarını temsil eder. Bu sıfatların sayısı altıdır. Bu niteliklerin hepsinde bulunması gereken şart ise hayattır. Böylece yedi nitelik ortaya çıkmıştır. Hayat sıfatı bütün bu niteliklere eşlik eder.

Rahman ismindeki Mim ile Nun arasındaki Elif, Zat’ı yani niteleneni gösterir. Nitelenen, niteliklerin zorunlu olarak kendisine delalet ettiği için yazıda düşmüştür.

Er-Rahman ismi Allah isminin bedeli sayılmıştır. Böylece cem' (birlik) ve sıfatların birliği makamına işaret edilmiştir. Bu makam *"Allah Adem'i kendi suretine göre yaratmıştır"* diye bildiren Peygamberimizin makamıdır. Bu öyle bir makamdır ki, aksine inanan kimse hiçbir hakikati öğrenmediği gibi Yaratana da birleyemez.

Er-Rahman ismini nitelik sayan ise, niteliklerin ayrımı makamına işaret etmiştir. Bu makam, *"Allah, Adem'i Rahman'ın sureti üzerinde yaratmıştır"* diye bildiren makamdır. Bu makam veraset makamıdır ve ancak iki farklı arasında olabilir. Bu makam, Bir'in gizlenmesi ve ikincinin görülmesi ile perdelenme makamıdır.

Er-Rahman isminde Mim ve Nun, Elif sayesinde "Mân" diye ayrılmıştır. Mim, kendisini ruhun simgesi saydığımız için melekût alemindendir. Kendisini cismin simgesi saydığımız için Nun, mülk alemindendir. Nokta ise ceberût alemindendir. "Mân" ifadesindeki Mim ile Nun arasındaki bitişik parça, Zat Elif'inin merkezidir. Madde yoluyla Mim ve Nun arasında birleşme gerçekleşsin diye Elif gizlenmiştir. Bu Elif şu ayette ifade edilmektedir: *"Göklerin, yerin ve o ikisi arasında bulunanların Rahman'ıdır"* (Nebe, 78/37). Burada Elif ruh anlamına gelir. Hakk hepsini ayakta tutandır. Ayrıca, Mim gökleri, Nun harfi de yeryüzünü ifade eder.

Araplar Allah kelimesini yadırgamamışlardır. Çünkü onlar, *"Putlara, bizi Allah'a yaklaştırmaları için ibadet ediyoruz"* (Zümer, 39/3) diye iddia etmişlerdir. Buna göre Allah'ı biliyorlardı. Rahman ismi ise rahmetten türetildiği için, Peygamberin onlara gösterdiği mabudun hemcinslerinden olmasından korkmuşlar, bu sebeple inkar ederek şöyle demişlerdir: *"Rahmân nedir ki?"* (Furkan, 25/60). Buna karşı Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"De ki: ister Allah'a, ister Rahman'a dua edin, en güzel isimler O'na aittir"* (İsra, 17/110).

Er-Rahîm İsminin Sırları

Er-Rahîm Hz. Muhammed (sav)'in niteliğidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"(Peygamber) Müminlere karşı raûf ve rahîmdir"* (Tevbe, 9/128). Rahîm ile besmele tamamlanmış, böylece alemin yaratılışı tamamlanmıştır. Varlığın yetkinliği Hazreti Peygambere bağlıdır. Hz. Peygamber ilk akıl ve tümel nefis olarak alemin varlığının başlangıcıdır. Hz. Peygamber'e *"Ne zaman peygamber oldun?"* diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: *"Adem su ve toprak arasında iken"*. Buna göre, Allah Teâlâ, bâtında varlığı Hazreti Peygamber (sav) ile başlatmış ve dünya aleminde görülmesiyle peygamberlik makamı sonlandırılmıştır. Bu nedenle, Peygamberimiz şöyle buyurur: *"Benden sonra ne bir Resul ne de bir Nebi vardır."*

Adem (as) isimleri yüklenmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Adem'e bütün isimleri öğretti"* (Bakara, 2/31). Hazreti Peygamber (sav) ise Adem'in yüklendiği bu isimlerin anlamlarını taşıyandır. Burada söz konusu olan isimler hakikatleri ifade eden kelimelerdir. Bu nedenle Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *"Bana cevâmiu'l-kelim verildi"*.

Er-Rahîm ismindeki Elif bilgi Elifidir. Lâm ise iradeye aittir. Ra kudrete işaret eder, o da kalemdir. Ha, Arş'a aittir. Ya Kürsî'ye, Mim harfinin başı göğe, aşağısı ise yeryüzüne aittir. İşte bunlar er-Rahîm ismindeki yedi yıldızdır. Bu yıldızlardan biri cisim feleğinde, birisi nefs-i natika feleğinde, birisi nefsin sırrı feleğinde - ki o sıddıklıktır - birisi kalbin feleğinde, birisi aklın feleğinde, birisi de ruhun feleğinde yüzer.

Besmelenin Okunmasının Faydaları

Besmele-i şerifi belirli sayılarda okumanın bazı faydalara sebep olduğu kitaplarda anlatılmaktadır. Bunun için besmeledeki harf sayısı ve harflerin ebced hesabına göre değerlerinin toplamı dikkate alınmaktadır. Besmelede yazılan 19 harf vardır. 2 tane de yazılmayan Elif'le birlikte besmele 21 harften oluştuğu ifade edilir. Besmelenin harflerinin değerlerinin toplamı ebced hesabına göre 786 dır. Bu rakamlar kullanılarak, besmeleden insanlara faydalı olacak özelliklere varılabileceği ifade edilmiştir.

- Besmelenin İsm-i Azam olduğu bazı ulema tarafından ifade edilmiştir.
- Her gün abdestli olarak sabah ve akşam 19 ve 21 defa besmele okumanın insana bir çok faydaları olduğu sufilerce ifade edilmiştir.
- 7 gece 786 defa besmeleyi okuyan kişinin sıkıntılarının giderileceği ve işlerinin kolaylaştırılacağı kitaplarda ifade edilmiştir.
- 786 defa okunan besmele suya üflenerek içilirse, insanda muhabbetin artacağı, unutkanlığın giderileceği ifade edilmiştir.
- Bir kağıda 41 defa besmele yazılıp bir eve veya işyerine asılırsa, oraya cin ve şeytanın giremeyeceği, bereketin artacağı yazılmıştır.

Bu ifadeleri şöyle anlamak doğru olur. Besmele-i Şerif okunduğunda veya yazıldığında onun maneviyatı ortaya çıkar ve bir varlık kazanır. Bu maneviyat insanlar için bir rahmettir. Bu rahmet insanları sararsa, o insan için faydalı sonuçlar ortaya çıkar. Bu Allah Teâlâ'nın insanlara bir rahmetidir.

Bu inanışlar hurafe değildir. Ancak bunların tam sonuç verebilmesi için uygulayan kişinin gerçek bir Müslüman olması gerekir. Yani dürüst, yalan konuşmayan, haramlardan uzak duran, gerçek iman sahibi insan olmalıdır. Bu insanlar için Kur'an bir şifa kaynağıdır. Bunun böyle olduğu bizzat Kur'an'da ve hadislerde belirtilmiştir.

“Biz Kur'an'da iman edenler için bir şifa ve rahmet kaynağı olan ayetler indiriyoruz. Zalimlerin de ancak zararını arttırır.” (İsra, 17/82)

“Peygamberimiz (sav) buyuruyor ki: iki şifa vardır, bunun biri baldır, diğeri Kur'an-ı Kerim'dir.” (Hadis)

Besmele de Kur'an'dan bir ayettir, dolayısıyla müminler için şifa kaynağıdır. Bu bağlamda besmeleyi okuyarak veya yazarak ondan şifa ve bereket beklemek yanlış değildir. Yeter ki bunu uygulayan kişi helal lokma ile beslenmiş gerçek bir Müslüman olsun.

Ancak toplumda maneviyatı inkar eden, bütün bunlara hurafe ve gericilik diye niteleyen insanlar da vardır. Bunların görüşleri bizim inancımızı değiştirmez. Bizim rehberimiz Kur'an ve sünnettir. Kur'an ayetlerinin şifa ve bereketinden istifade etmek ayet ve hadislerle teyid edilmiştir. Dolayısıyla tasavvufun insanlara açıkladığı bu türlü gerçekler hiçbir zaman hurafe ve gericilik değildir. Bunlara inanmayanlar, kendilerini bu fayda ve bereketlerden mahrum eden insanlardır.

Elhamdulillâh Alâ Kulli Hâl
(Her Halimiz İçin Allah'a Hamd Olsun)

Fatiha'nın Sırları

Fatiha suresinin ayet sayısı 7, kelimelerinin sayısı 25, harflerinin sayısı 123 tür. Kur'an-ı Kerim'in ilk suresi olduğundan "başlangıç/açılış" anlamına gelen "Fâtiha" adını almıştır. Surenin ayrıca "Ümmü'l – Kitap" (Kitabın özü), "es-Seb'ul – Mesânî" (Tekrarlanan yedi ayet), "el – Esâs", "el – Vâfiye", "el – Kâfiye", "el – Kenz", "eş – Şifâ", "eş – Şükr" ve "es – Salât" gibi başka adları da vardır. Zira övgü ve yüceltmeye lâyık bir tek Allah'ın varlığı, O'nun hâkimiyeti, tek ilah oluşu, kulluğun ancak O'na yapıp O'ndan yardım isteneceği içinde özlü bir şekilde ifade edilen Fatiha suresi, aynı zamanda baştan başa eşsiz güzellikte bir dua ve yakarıştır.

Fatiha Suresinin Meali

- 1. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla*
- 2. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.*
- 3. O, Rahman'dır, Rahîm'dir.*
- 4. Din gününün sahibidir.*
- 5. Ancak Sana kulluk ederiz ve ancak Senden yardım bekleriz.*
- 6. Bizi doğru yola ilet.*
- 7. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve sapanlarınkine değil. (Âmîn)*

İsmail Hakkı Bursevî (ks) Hazretleri "Rûhu'l Beyân" adlı tefsirinde bu sureye Fatiha adının verilmesini şöyle açıklamaktadır:

"Bu sureye Fatiha adının verilmesi; Kur'an ve namaza bununla başlanması, her söze hamd ile girilmesi, dünyada varılmak istenen her amacın ve ahirette Cennet kapılarının anahtarı olması, Kur'an'ın gizli yönlerinin bununla açılabilir olması gibi nedenlere dayanmaktadır. Beyan ehlinin, Kur'an gerçekleri bununla ortaya çıkar. Fatiha'yı anlayıp kavrayabilenler, bununla müteşabihlerin inceliğini idrak edebilirler. Kur'an ayetlerinin ışığını bununla alabilirler. Bu

sureye “Ümmü’l - Kur’an” adı verilmiştir. Onun Kur'an-ı Kerim'in Ümmü (anası) olması, onun Kur'an'ın aslı olması nedeniyledir.”

Kur'an'ın tamamı şu dört temel esası ortaya koymak için gelmiştir:

- 1) Ulûhiyet
- 2) Peygamberlik
- 3) Ahiret
- 4) Kaza ve kaderin Allah'tan olduğunu ispat.

“Hamd, alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O Rahman’dır, Rahîm’dir” ayetleri ulûhiyeti; *“Din gününün sahibi”* ahireti; *“Ancak Sana kulluk ederiz ve ancak Senden yardım bekleriz”* ayeti, Cebriliği ve Kaderciliği reddederek her şeyin Allah'ın kaza ve kaderi ile olduğunu ispata delâlet etmektedir.

Sureye, ayet sayısının yedi olması, her namazda veya her rekatında tekrarlanması, Mekke ve Medine’de ayrı ayrı iki defa nazil olması nedenleriyle “Seb’ul – Mesânî” adı verilmiştir.

Fatiha Suresini Tefsiri

1. Besmele Kur'an'ın anahtarıdır. Levh-i Mahfuzdan kalemin ilk yazdığı şeydir. Hz. Adem (as)’a ilk inen ayet “besmele”dir.

2. Hamd, övülmeye layık olan Zat’ın kemalinin açıkça ortaya konulmasıdır. Yüce Allah'ın kemali, O’nun sıfatları, fiilleri ve eserleridir.

Besmeledeki rahmetin çekimine Fatiha’da cevap olarak “hamd” ile verilmektedir. Bu nedenle Fatiha bismelenin bir beyanı (açıklaması) ve belîğ bir şekilde, yani düzgün ve sanatsal olarak bir açılımdır.

Biz ezelde eylemlerimizde yok idik, sadece Allah var idi. Biz besmeleyi söyleyince Allah'a olan ilgimiz hasıl olmuştur. Fatiha da, şükranla ortaya çıkışımıza vesile olmuştur. Böylece Fatiha, şükran ile başlayarak bizi Rabbani bir nispet ile alemin içindeki varlık alemine atmıştır.

Davud-u Kayserî’ye göre, Hamd sözle, fiille ve yaşantı ile olur.

Sözle Hamd: Yüce Allah'ın kendisini veya peygamberlerin O’nu övdüğü şekilde, dille yapılan hamd ve övgüdür.

Fiili Hamd: Kişinin bedensel olarak ibadet ve hayırlar yapmasıdır. Kişi bütün organları ile Allah'a hamd etmesi gerekir. Bu nedenle Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: “Her durumda Allah'a Hamdolsun”

Yaşantı ile Hamd: Bu kalp ve ruhtaki iman derecesine göredir. Kişinin ilim ve amel açısından olgunluğa erişmesi, ilahi ahlakı yaşantı haline getirmesi ile kazanılır. Çünkü insan Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmakla emrolunmuştur.

Rabb, terbiye ve ıslah etmek anlamındadır. Bu, alemlerin gıdalarla ve hayatta kalmak için muhtaç oldukları şeylerle besleyen, eğiten ve yetiştiren demektir. İnsan hakkında ise, onun bedenini nimet ile iç dünyası olan kalbini de rahmetle eğiten anlamındadır. Allah abidlerin nefislerini şariat hükümleriyle, aşıkların kalplerini tarikat adabıyla, sevenlerin sırlarını hakikat nuru ile eğitir.

Allah'ın 18.000 alemi olduğu bildiriliyor. Dünyada bu alemlerden bir tanesidir. Dünya diğer alemlerin yanında, çöl ortasında bir çadır gibidir.

3. Rahman Allah'tır. Çünkü bu kelimenin içerdiği şeyler kullarda meydana gelmez. Bu ancak Allah'tan olabilir. Fakat Rahim sıfatı Kullar için de kullanılır (Tevbe, 9/128). Rahman'ın kapsamını girmeyen şey yoktur. Bazı olaylar vardır ki insan bunu bir rahmet olarak değerlendirirken bir külfet veya ceza olabiliyor. Bazen de bir külfet veya ceza olarak kabul ederken bir rahmet olabiliyor (Bakara, 2/216).

Birinciye örnek gençliktir. Çünkü gençlikteki boş zaman ve atılganlık insanın başına olmadık işler açabilir. İkinciye örnek, öğrenmesi için öğrenciye baskı yapılmasıdır. Bu görünüşte kötü ama sonuçta iyidir. Hırsızın elinin kesilmesi hırsız açısından bir ceza ama toplum için rahmettir.

Aptal kimse işin dışı ile ve kabuğu ile ilgilenir. Oysa akıllı kimse işin aslını ve sırlarını düşünür, bununla ilgilenir. Nice bela ve sıkıntılar vardır ki sonuçta rahmet ve berekettir. İnsanlara bazı yükümlülüklerin verilmesi, sorumlulukların yüklenmesi, ruhların bedensel ilişkilerden arındırılmasına yöneliktir. Cehennemin yaratılması kötülere iyilerin amellerini özendirmek, şeytanın yaratılması da kullar arasında dürüst ve samimi kimseleri ortaya çıkarmak içindir. İnsan tabiatının hoşlanmadığı birçok şeyde gizli sırlar ve gerçek hikmetler yatabilir. Eğer Allah'ın rahmeti olmasaydı ve bu rahmet Allah'ın gazabını geçmeseydi, kainatın varlığından söz edilemez ve Allah'ın “Mün'im” (Nimet verici) isminin de bir anlamı olmazdı.

Kul bir istekte bulunurken Allah'tan değersiz bir şey istemesinin edebe aykırı olduğu vehmini defetmek için, Rahman isminden sonra Rahim sıfatı gelmiştir. Rahman olan Allah'tan az şey istemek kusur işlemektir. Oysa Allah rahim, yani merhamet edendir.

Besmeleden sonra Fatihâ'da da tekrar Rahman ve Rahim sıfatlarının tecelli etmesinin anlamı, bizim Allah'ı ve kendimizi tanımamız için, bizi gaypten şuhuda getirmiş olmasıdır.

4. Bu ortaya çıkışta ilk hatırlatılan ahiret oluyor. Allah'ın din günü/hesap günü sahibi olduğu belirtiliyor. Hesap gününde her işin sahibi ve efendisi O'dur. Kıyamette hesap tümüyle Allah'a bırakılmıştır. O gün Allah'tan başka ne bir mâlik, ne bir hâkim ve ne de hükmü geçerli olan biri vardır. Meliklerin meliki olan Allah'a muhalefete kalkışmak kötü sonuç doğurur. Oysa Allah'a itaat iyiliklere bir sebeptir (Taha, 20/132). Dünyanın düzeninin sağlanması için Allah'a itaat edilmelidir. Mutlak ve kamil anlamda Allah'ın mülkünde düzen O'nun adaleti ile sağlanır (Enbiya, 21/47).

5. Bize varlık aleminde, ilahi vahdaniyet ile “*Ancak Sana kulluk ederiz ve ancak Sen'den yardım bekleriz*” diye bir sözleşme yapmak için konuşma hakkı veriliyor. Bu akit (sözleşme) ile zevali olmayan bir antlaşma yapmış oluyoruz. Bu durumda bizim de “*Senden yardım dileriz*” derken bir cüzi irademizin ve bir şey hak etme, hak ve yetkimizin olduğunu anlıyoruz.

İbadete ve yardım istenmeye en layık olan yalnızca Allah'tır. Din ve dünyamız ile ilgili işlerimizin düzeltilebilmesi için yardım ancak Allah'tan beklenir. Ayette kullukla yardımın bir arada anılmasında, hem sevinç hem de ihtiyaç duyma söz konusudur. Sevinç kulun ibadet eden biri olmasından, ihtiyaç duyma da Allah'ın yardımına, kendisini başarıya ulaştırılmasına, korunmasına ihtiyacı olmasındandır. Burada Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat mezhebinin haklılığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü burada fiilin kula ait olduğu, ancak başarılı kılmanın ise Allah'tan olacağı anlatılıyor. Burada fiilin kuldan meydana geldiğini inkar eden Cebriyenin, başarılı kılmanın ve yaratmanın Allah tarafından olduğunu inkar eden Mutezilenin görüşleri ret edilmiş olmaktadır.

6. *“Bizi doğru yola ilet”* duası ile ilahi huzurda bir makamda duruyoruz. *“Bizi ilet”* ifadesi kulun Allah'ın dininde sebatını istemesidir. Çünkü bu, ibadetin ve yardım istemenin gerçekleşmesidir. Hidayete sebatın istenmesi, en önemli ihtiyaçlardandır. Çünkü kişi, görünüşteki durumuna güvenmemeli, gelecekte ne olacağını düşünmelidir. Bu nedenle örneğin Hazreti Yusuf (as) *“Beni Müslüman olarak öldür”* (Yusuf, 12/101) demiştir. Sahabe de şöyle dua ederdi: *“Canımızı iyilerle beraber al”* (Ali İmran, 3/ 193). Bu bağlamda İblis'i, Bersîsa'yı ve Bel'am b. Bâurâ'yı hatırlamalıdır. Önceleri ne idiler? Sonra ne oldular?

Bir arif şöyle demiştir: Bu ayette kast olunan şudur: Bizi sana götüren yola ilet. Çünkü içinden çıkılmaz, karanlık halimizden kurtulmamız buna bağlıdır. Bedenlerimizde ki var olan perde ve engelleri de yok et ki, Senin kutsal nurunla aydınlanalım ve Seni Senin nurunla görelim.

Kişi Allah'ı tanımasından ve o yola girmesinden sonra, mutlaka ifrat ile tefrit arasında orta bir yol tutması gerekir. Çünkü istenen kişinin orta yola iletilmesidir. Kul her ne kadar Allah'ı bir delile dayalı olarak tanısa da, ayrıca bunun dışında daha başka deliller de bulunur. Bu bakımdan *“Bizi ilet”* anlamındaki ifade, *“Bize her şeyi, Senin Zatına, sıfatlarına ve fiillerine delâletleri bakımından tanı ve öğret”* demektir.

Allah'tan başka her şeyden yüz çevirmek ise tamamen Allah'a ve O'nun emirlerine yönelmektir. Bunun anlamı *“Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur”* (Enam, 6/153) ayetidir.

“Doğru Yol”, Kur'an'ın gösterdiği ve bütün peygamberlerin efendisi olan Hz. Muhammed (sav)'in yaşadığı en doğru yol ve sapsağlam dindir. *“Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin”* (Kalem, 68/4). *“...şüphesiz ki sen, doğru bir yolu göstermektesin. O yol, Allah'ın yoludur”* (Şûrâ, 42/52,53).

Defterleri sağ tarafından verilenler Allah'ın cemaline şahit olacaklar ve O'nun celalini keşfedeceklerdir. İşte bu ödül sadece Hz. Peygamber (sav) ve ona uyanlar içindir: *“De ki işte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar basiret üzere Allah'a çağırırız”* (Yusuf, 12/108).

7. Duaya devam ederek *“Bizi nimet verdiklerinin, mesutların yoluna hidayet et, gazap olunan ve sapkınların yoluna değil”* diyoruz. İşte ezeli ve ebedi bütün hayat denklemi bunun içindedir.

Kendilerine nimet verilenler Peygamberler, Sıddıklar, Şehitler ve Salihlerdir: *“...İşte onlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, doğrular, şehitler ve salih kimselerle beraberdirler”* (Nisa, 4/69).

Ayetteki *“yol”* anlamındaki sırat kelimesinin iki defa tekrar edilmesi, gerçek sırat'ın iki olduğuna işarettir.

1) Kuldan Rabbine giden yol

2) Rabb'den kuluna giden yol

Kuldan Rabbine giden yol korkularla doludur. Çünkü bu yolda nice kafirlerin yolu kesilmiş ve nice yolcular yolda kalmıştır. Rabb'den kula giden yol ise, her bakımdan güvenli bir yoldur. Bu yol nimetlerle doludur ve gidenler selametdedir. Bu yolda yüce Allah yüce yardımıyla sırları, hidayet sırlarıyla ruhları, velayet eserleri ile de kalpleri aydınlattı.

Nimetler zahiri ve batini olmak üzere ikiye ayrılır:

a) Zahiri, yani görünen nimetler: Bu nimetler peygamberlerin gönderilmesi, kitapların indirilmesi, sünnete uymak, bidattan uzak durmak, emir ve yasaklara boyun eğmek, yüksek doğruluk makamı üzerinde sebat, kulluğun gerekliliği gibi hususlardır.

b) Batını, yani gizli nimetler: Allah'ın yaratılışın hemen başında ruhlara nimetler vererek ikramda bulunmasıdır. Bu Allah'ın nurundan serpintilerin bu fitrata isabet etmesiyle kazanılır. Bu konuda Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: *“Doğrusu Allah, yaratıklarını bir zulmet içinde yarattı. Sonra da nurundan bunlara birazcık serpti. Bu nurun isabet ettiği kimse hidayet bulmuştur, isabet etmediği kimse de sapıklıkta kalmıştır.”*

Allah'a varan yolun kul tarafından bulunması, bu hadiste geçen nur serpintilerinin o kimseye isabet etmesi sayesinde.

Ayette geçen *“Gazaba uğrayanlar”* dan maksat, isyankar olanlardır. *“Sapanlar”* dan maksat da, Allah'ı tanımayan cahillerdir. Çünkü *“nimete erenler”* ilmi ve ameli birlikte bünyelerinde toplayanlardır. Bunun aksi olanlar ise akli veya ilmi güçlerinden birine yitirmiş kimselerdir. Amel yönünü kaybedenler gazaba uğrayan fasıklardır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *“...Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiştir”* (Nisa, 4/93). İlmi elden bırakan da cahil ve sapıktır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *“...Artık haktan ayrıldıktan sonra sapıklıktan başka ne kalır?...”* (Yunus, 10/32).

“Gazaba uğrayanlar” dan maksat Yahudilerdir. Allah bunlarla ilgili şöyle buyurmuştur: *“...Allah'ın lanetlediği ve gazap ettiği kimseler...”* (Maide, 5/60). *“Sapanlar”* dan maksat da Hristiyanlardır. Allah Teâlâ onlar hakkında da şöyle buyurmuştur: *“...Daha önceden sapmışlar, birçoklarını da saptırmışlardır”* (Maide, 5/77). Bununla beraber bu ifadeler kesin çizgilerle ayrılmış değildir. Çünkü Kur'an'da *“gazaba uğrama”* bazen Hristiyanlara nispet edildiği gibi, *“sapıklık”* ifadesinin de Yahudilere nispet edildiği olmuştur.

“Gazaba uğrayanların, sapanlarınkine değil” sözünden maksat, yukarıdaki hadiste anlatılan nurdan pay almayanlardır. O nurdan pay almamaları sebebiyle, nefis çölünde kaybolmuşlar, taklit ve tabiat karanlıklarında yollarını şaşırılmışlardır. Allah da bunlara gazap etti ve onları rahmetinden uzak kılarak lanetledi.

“Âmîn” kelimesinin anlamı, *“kabul et”* dir. Bu kelime ittifakla Kur'an'dan değildir. Ancak Fatiha okunduktan sonra bundan ayrı olarak *“Âmîn”* demek sünnettir. Çünkü bu konuda şu hadis vardır: *“İmam ‘veladdâllîn’ deyince ‘âmîn’ deyiniz. Çünkü melekler de bunu söyler. Kimin ‘âmîn’ ifadesi meleklerin ‘âmîn’ ifadesi ile denk gelirse, onun geçmiş günahları bağışlanır.”*

Fatiha Suresine Tasavvufi Bir Bakış

Basit birkaç cümle gibi görünen Fatiha suresi yaratılışı, yaratana, yaratılmışın bütün gizli şeylerini toplayan kanuni bir bütündür. Fatihadaki bu durumu şu kutsi hadis gayet güzel açıklamaktadır: *“Ben Salat suresi olan Fatiha'yı benimle kulum arasında yarı yarıya taksim ettim. Yarısı benim, yarısı kulumundur ve kulumun istediği hakkıdır. Kul ‘elhamdülillahirrabbi alemin’ der, Allah da ‘Kulum Bana hamdetti’ der; kul ‘errahmânirrahim’ der, Allah da der ki ‘Kulum beni Sena etti’; kul ‘mâliki yevmiddin’ der, Allah da ‘kulum Beni ululadı’ der. Buraya kadar benim. ‘İyyakenabüdü ve iyyakenestain’ kulumla benim aramda, surenin ahiri ise sade kulumundur ve kulumun istediği hakkıdır.”*

Fatiha böylece, Hakk Teâlâ'nın böyle bir lütfunu tecelli ettiren bir varlık denklemidir. Bu denklemde, kainatın temel nizamı olan adalet ve denge kanununun en açık ve en sanatsal bir görünüşü vardır. Bu denkleme bir tasavvuf zevki ile bakacak olursak, bu kulluk etme ve yardım dileme misakını taşıyan ümmetin hepsini *“hüvellezi cealeleküm fil ardı”* ve *“innelardı yerisüha ibadiyelsalihin”* ayetleri ile açıklandığı üzere, Tanrının bir gölge vekili özelliği bahşedildiği

anlaşılır. Bu nedenle kulluğu ve yardım istemeyi yalnız Allah'a hasreden bir sosyal vicdana taşıyan ümmetin icmaasının da bir müspet şer'i delil teşkil ettiğini anlarız.

Buna göre Besmele ile Fatiha arasındaki ilginin ruhu, ezel ile sonsuzluk arasındaki bir denklik nispetinin oluşmasıdır. Bütün bunlar, yaratılıştaki mevcut olan bu nispetin bizi sonsuza nakşeden ilahi ayetleridir. Bunların açılımları da Kur'an'da görülecektir.

Fatiha'nın Kur'an'ın diğer sureleri ile münasebeti ise, onun Ümmü'l - Kur'an, Ümmü'l - Kitap oluşudur. Yani asıl isimlerin delâlet ettiği şekilde hepsinin asıl kökü ve tüm mümessili olmasıdır. Bu durumu Elmalılı Hamdi Yazır "Hak Dini Kur'an Dili" adlı tefsirinde şöyle ifade etmektedir:

"Hulasa; sanki besmele bir taç, Kur'an bir vücudi ekmel, Fatiha onun başı, "elhamdülillah" bu baştaki sima, rahmet ve hidayet bu simanın göz bebekleri, dünya ve ahiret menazırı, ubudiyet ve istiane lisanı, tevhidi ilahi ruhudur. O suretle ki, bütün ledünniyatı vücut onun lebi beyanından sünuh ederken o taçtan, o simadan, o gamzelerden de onun ruhu okunur. O sima simai Muhammedî, o vücut tecelli ilâhîdir. Kelâm kelâmullah, mübellîğ resulallah: "Eşhedüenlâilaheillallahveeşhedüennemumammedunabdühüveresulühü"

"Rabbilalemin" sözü, terbiye ederek bir şeyi kademe kademe tedric ile kemaline erdirmektir ki, bunun sonunda gelişme olur. Alemin her yerinde terbiye ve gelişme kanunları her an çalışmaktadır. Bu çalışan kanunlardan, Allah'ın ilahi kudretinin alemde şüphe etmeden mevcut olduğu ve hakim olduğu okunmaktadır. Bu ayette bu bize ihtar ediliyor. Böylece bizim Rabbimizin alemine nazar etmekle bileceğimizi anlıyoruz. Alemi de, ancak ona izafe etmekle tanıyabileceğimiz ortaya çıkmaktadır.

Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinde devamla şöyle yazmaktadır: "Buna göre hiçbir zaman bugünkü alem dünkü alemin her noktada aynı olmuyor ve bütün bunların maverasından bütün bu cereyanları izhar ve raptederek bize daima vahdet şuurunu veren kadiri kayyum bir hakikat her dem her lahzaya ilanı vücut ediyor ki biz o lahzaya o ane hal diyoruz ve bu hal içinde mâzi ve istikbali yaşayarak o hakikate visal peyda ediyoruz, hakikat daima hakikat, alem ise her an mütehavvil ve mürtabitan ve muntazaman mütehavvil, bu irtibat ve intizam ile akıl ve fikrimiz o hakikatin inikâsatına, kalp ve şuurumuz da o hal içinde bizzat tecelliyatına şahit oluyor."

Fakat bu ifadeleri kopyalayarak veya anlamayarak suistimal eden birçok kısa akıllılara da rastlanmaktadır. Bunlar Hakk'ın bu gelişme kanununu Hakk'ın bir terbiye eseri olduğunu kabul etmeyip, tabiatta sebepsiz olarak kendi kendine cereyan ettiğini zannediyorlar. Buradaki gelişmeyi tabiattaki gözle görülen hakikatin kendisi gibi zannediyorlar. Bu nedenle de insanın alemdeki varlıkların en mükemmeli değil, mutlak bir mükemmel varlık olarak farz ediyorlar. Bu faraziyenin ne kadar yanlış olduğu bugün müspet bilimlerde ve felsefede açıkça ifade edilmektedir. Çünkü ilim "yok iken var olabilenlerin" herhalde bir sebebi vardır diye düşünür. Yani yok iken mevcut olan eşya, yokluktan kendi kendine değil, herhalde mevcut bir mucidin icat etmesi ile ortaya çıkar. Buna göre olguların bir ilk sebebi vardır. Bu ilk sebebin olgunun kendisi olması anlamsızdır.

Bu nedenle ilim her şeyden evvel hiç şeriki olmayan bir Hakk tanır ve daima vahdet (birlik) ölçüsü ile hareket eder. Varmak istediği her sonucun hakikatını temin etmek için, onun Hakk-ı Ala'ya izafetini, nispetini bulmaya çalışır. Eğer onlarda Hakk'a ve Hakk'ın tekamül kanununa bir izafet bulamazsa, onlara herhangi bir doğruluk isnat etmez. Mutlak ilim Hakk'ın Zat'ının kendisine tecellisi ve O'nun kadim ilmidir. Hakkın bize tecellisi de, bizim izafi olan hadis

(sonradan olan) ilmimizdir. Hakk ve Hakk'ın ilmi olmasaydı, bizim bütün ilimlerimiz ve hatta kendi varlığımıza ait kanaatlerimiz, izafetlerimiz hep batıl olurdu. Hakkın Rabb'liği ve O'nun eseri olan terbiye olmasaydı, alemde ve tabiatla ne varlıktan, ne kemalden, ne gelişmekten, ne de terbiyeden hiçbir eser ortaya çıkmazdı. Bütün bunlar yok olurlardı. Biz ve tabiat varsak, bizim varlığımızda, bizim kemale ermemizde, terbiye edilmemizde Hakk'ın tecellisini görmemek mümkün değildir.

Tasavvuf ehline göre, alemde bir şey yok ki onun arkasında, ondan evvel veya ondan sonra, onunla beraber Allah Teâlâ görünmesin. Kalbine her ne hatırlama gelirse Allah onun arkasındadır. Yani onun arkasında Allah vardır. Binaenaleyh alem Allah'ın masivası (yani O'nun gayrisi) ve Allah alemin maverası (ötesi) dir. Biz bu alemin verileri ile, ötesindeki Allah Teâlâ'yı doğru ve gerçek bir şuur nispeti ile tasdik ederiz. Bu delâlet bütün Kur'an'da izah edilmekte olduğu gibi alem kavramı içinde de mevcuttur.

Fatiha suresinin baş tarafında, İslam dininin konusu, başlangıcı anlatılmaktadır. Başlangıçtaki üç ayet hak yolunun, İslam dininin temel öğelerini belîğ bir tasvirle tespit etmiştir. Bunların hepsini baştaki *“Elhamdülillah”* cümlesine bağlayarak geçerliliğini uluhiyet adına ilan etmiştir.

Buna göre İslam dininin tarifi şöyle oluyor: Gazaba uğratmadan, dalâlete düşürmeden, doğruca ve selametle Allah'a ve Allah'ın nimetlerine götürüp *“Elhamdülillah”* dedirten ve bu temiz nimetleri kamil bir selametle ermiş, gerçekten mesut ve övülmüş, gazaba uğramamış kişiler tarafından takip edildiği tarihte görülen ve tecrübe ile bilinen büyük, aşikar, düz, doğru olan hak yolu ve doğru yoldur.

Bu din ile baş eğmenin başlangıcı, önce Allah Teâlâ'yı tanımak ve O'na *“Ancak Sana kulluk eder ve ancak Senden yardım dileriz”* diyerek kamil bir tevhid ile söz vermek ve sonra da kamil bir sebat ve ihlas ile gerekeni icra etmek ve şeriat caddesinde doğru bir şekilde yürümek için hidayet ve başarı talep etmektir. Bu şuurlu talebin cevabı bakara suresinin başından itibaren başlayacaktır. Buna göre talep ve baş eğme bizden, şeriat ve hidayet Allah'tandır. Buradaki hidayet ilmî irşad ve fiilî başarıdır.

Kur'an Peygamberimizin mucizelerinin en parlak olanıdır. Tarih onun doğruluğunun gerçek olduğunun şahididir. Bu suretle bizim için din ilmi, akıl ve nakilin birleşmesi ile olmuştur. Bunları doğru ve ihlaslı olarak uygulayanlar aynı neticeyi elde edeceklerdir. Bundan şüphe yoktur. Bazılarının ilim adına bu konuda şüphe ortaya atanlar, dün beni nurlandıran güneşin yarın nurlandırmayacağını iddia etmek gibi saçmalıkları ortadadır. Batılı müspet ilimde tecrübe ve tümevarıma çok önem verir. Ancak İslam dini konusunda tümevarımı yerinde yapmayarak karışıklık ortaya atmaktadırlar. Onlar İslam dininin esasını asıl kaynaklarda incelemek yerine, Müslümanların bugünkü kuvvetten düştükleri durumda arıyorlar.

İnsanlar kendilerini gerçeklere uydurmakla mükelleftirler. Fakat insanlar gerçekleri kendilerine uydurmaya kalkarlarsa, buradaki kusur insanın kendisinde olur ve onun zararına mahkum olan da insanın kendisidir. Allah'ın gazabı da bunu bilerek yapanlar içindir. Bilmeyerek yapanlar da sapmışlardır ve aynı akıbete mahkumdurlar. Maalesef asrımızdaki insanlar özellikle din konusunda, gerçeği kendilerine uydurmak sevdası üstüne olmaktadır. Müspet ilim ve teknolojinin bu kadar gelişmesine rağmen, dünyadaki insanların yoksulluklarının, acılarının artmasının sebebi budur. İstiraplar ancak hak yoluna girmekle önlenebilir.

“Allah'ım bizleri doğru yola ilet, nimetlerini verdiklerinin yoluna, gazap ettiğin sapanların yoluna değil” âmin.

Fatiha Suresi İle İlgili Bazı Hadisler

• Fatiha Mekke'de inen ilk suredir. Çünkü Peygamberimiz eşi Hz. Hatice (rah)'a *"Ben yalnız kalınca, arkamdan Ya Muhammed! Ya Muhammed! diye bir ses duyuyorum"* demiştir. Bunun üzerine Hatice validemizin akrabası olan Varaka'ya gidilmiş ve Varaka Peygamberimize korkmamasını ve ses kendisine gelince söyleneni iyice duyması için durmasını söylemiştir. Resulallah bir daha yalnız kaldığında o ses yine kendisine gelerek *"Ya Muhammed, Bismillahirrahmanirrahim, elhamdülillahirrabbilalemin de"* dedi. Sonra *"Veladdâlin"*e kadar okuduktan sonra *"La ilahe illallah de"* dedi. Peygamberimiz bu durumu Varaka'ya gelerek anlattığında, Varaka onu müjdelemiş ve onun Hazreti İsa (as)'ın haber verdiği peygamber olduğunu söylemiştir.

Diğer taraftan Abdullah ibni Câbir (ra) şöyle rivayet etmiştir: Resulallah (sav) bana *"Ey Abdullah ibni Câbir! Ben sana Kur'an'dan en son inen sureyi haber vereyim mi?"* buyurdu. Ben *"Tabî buyur ya Resulallah"* dedim. Bunun üzerine *"(Kur'an'dan en son inen sure) 'Elhamdülillahirrabbilalemin' suresidir"* buyurdu."

Böylece yukarıdaki hadislerden Fatiha suresinin başta ve sonda iki defa nazil olmuş olduğunu anlıyoruz.

• Abdülmelik ibni Ümeyr (ra)'ın bir rivayetine göre, Peygamberimiz (sav) *"Onda (Fatiha suresinde) her derde şifa vardır"* buyurmuştur.

• Hazreti Ali (ra)'ın bir rivayetine göre, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *"Fâtihat'ül Kitap (Kur'an-ı Kerim'in başı olan Fatiha suresi) arşın altındaki bir hazineden indirilmiştir."*

• İbn Abbâs (ra) *"Hasta olduğun veya bir yerinden şikayetlendiğin zaman Esas (Kur'an'ın temeli olan Fatiha) ya sarıl"* buyurmuştur.

• Ebû'd Derdâ (ra)'ın rivayetine göre Resulallah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Fatiha Kur'an'da hiçbir şeyin kifayet edemeyeceği şeylere kafi gelir. Eğer Fatiha terazinin bir gözüne konsa, bütün Kur'an'da öbür gözüne konsa elbette ki Fatiha bütün Kur'an'a yedi kere üstün gelir."*

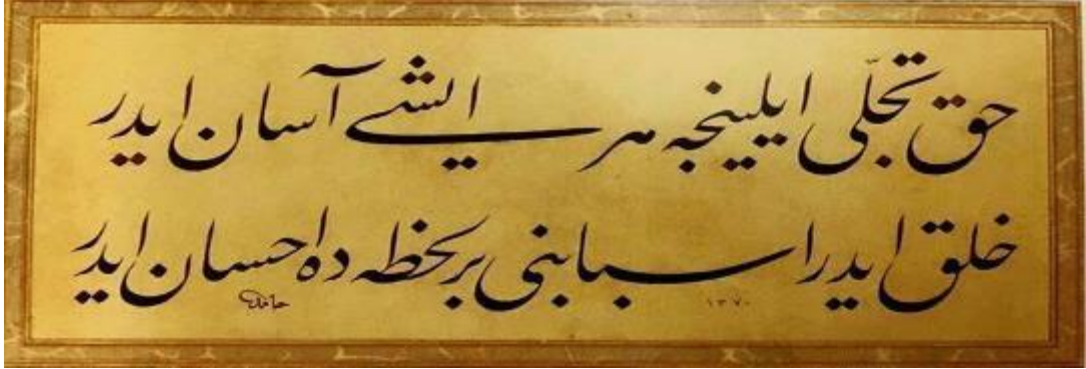
• Hasan (ra) dan rivayet edildiğine göre, Resulallah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Her kim Fatiha-i Şerife'yi okursa sanki Tevrat'ı, İncil'i, Zebûr'u ve Kuran'ı okumuş gibi olur."*

• Atâ (ra)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilir: *"Bir hacetinin (ihtiyacının) meydana gelmesini istersen Fatiha-i Şerif'i sonuna kadar oku, İnşallah hacetin görülür."*

• Enes (ra)'dan rivayet edildiğine göre, Resulallah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Yanını yatağa koyupta Fatiha-i şerife'yi ve İhlas suresini okuduğun vakit, muhakkak ki ölüm hariç her şeyden emin olursun."*

• Hz. Enes (ra)'den rivayet edildiğine göre, Resulallah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Her kim Besmele'den sonra Fatiha-i şerife'yi okur, sonra da âmîn derse, gökte bir mukarreb (Allah'a en yakın) melek kalmaz, hepsi onun için istiğfar eder (af ister)."*

• Ebu Hureyre (ra) dan rivayet edildiğine göre, Resulallah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Âmîn mümin (inanana) kulların lisanında Rabbilalemin (Alemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ)'nın mühürüdür."*

**Hak tecelli eyleyince, her işi âsân eder,
Halk eder esbâbı, bir lahzada ihsan eder.**

Tecellilerin Hakikatleri

Tecelli, Allah Teâlâ'nın Zâtının çeşitli mertebelerde zuhur etmesi, tasavvuf ehlinin keşif yoluyla bu zuhuru idrak etmesi anlamında kullanılan bir tasavvufi terimdir. Sözlükteki anlamı “belirmek, ortaya çıkmak, görünmek” tir. Tasavvufi anlamı, “salih'in kalbinde doğan ledünni bilgiler ve nurlar” demektir. Cilve kelimesi de aynı kökten gelir ve tecelli ile eş anlamlıdır. Tecelli ilham, vâridât, levâih, telvîhât, vâkiât, sünuhât, bevârih, tavârik kelimeleriyle de ifade edilir. Feyiz, zuhur, sudûr, tenezzül, taayyün, fetih, tahkik, şühûd ve keşf terimlerinin de tecelli ile yakın anlam ilişkisi bulunmaktadır.

Tecelli kelimesi Kur'an'da ve hadislerde, hem sözlük ve hem de terim anlamında kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de gündüzün ortaya çıkması (Leyl, 92/2) ve Hazreti Musa (as)'ın Rabbini görmek isteyince Rabbinin dağa zuhur etmesi (Araf, 7/143) olarak geçmektedir. Hadislerde ise Peygamberimiz (sav)'in bir güneş tutulması olayı sırasında namaz kıldığında güneşin yeniden belirmesi, ahirette müminlerin görmesi için Hakk'ın kendini aşikar olarak göstermesi tecelli ile ifade edilmiştir.

Sehl et-Tusterî, tecellinin zât, sıfat ve hüküm şeklinde üç halinin bulunduğunu söyler. Hakk'ın Zâtının tecellisi mükâşefedir. Mükâşefe, dünyada kalbin keşf makamına ulaşması ve kalp gözünün açılmasıdır. Hz. Peygamber (sav) ihsanı tarif ederken, “*Rabbine O'nu görüyormuş gibi ibadet et!*” buyurması, Abdullah b. Ömer'in tavaf esnasında, “Allah'ı görür gibi olurduk” demesi bu tecelliye örnektir. Buna şühûd adı da verilir. Ancak Hakk'ın apaçık müşahedesini ancak ahirette mümkün olacaktır.

Hakk'ın zatına ait sıfatların tecellisi nur mahallidir. Hakk kudret sıfatı ile bir kula tecelli ettiğinde, o kul Hakk'tan başkasından korkmaz. Allah'ın kelam sıfatı Kur'an'da tecelli etmiştir. İnsanlar Kur'an okumakla ilahi haberleri gözle görür duruma gelmesi sıfat tecellilerine örnektir. Sufiler Allah'ın varlıktaki en mükemmel tecellisinin insan olduğunu söylemişlerdir.

Hakk'ın gayba ait tecellilerinin zuhuru ile eşyanın hakikati görülemez hale gelmiştir. Buna setr (perdelenme, örtü) denir. Avam için setr ceza, havas için rahmettir. Çünkü Allah mükâşefe

sureti ile gösterdiği tecellileri setr etmeseydi, ilahi tecelliler zuhur ettiğinde havas ehli mahvolurdu. Bu nedenle Hakk bazen tecelli etmekte, bazen de gizlenmektedir. Bunun şu hadisle ilgisi vardır: *“Bazen kalbimi bir örtü kaplar. Onun için günde 100 defa istiğfar ederim.”* Sufiler bu hadisteki istiğfarı “Hakk’tan perde (gafr) niyaz etmek” anlamında yorumlamışlardır. *“Allah’ın nur ve zulmetinin 70 perdesi vardır. Bunları açsa Zâtından yayılan nurlar, ulaştıkları her şeyi yakar, yok eder”* hadisine göre, setr ile Hakk’ın tecellilerinin gizlenmesi insanlara bir rahmettir.

“Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi istedim ve beni bilmeleri için mahlukatı yarattım” kutsi hadisini yorumlayan sufilere göre, Hakk’ın tecellisini gerektiren temel sebep, Zâtının bilinmesini istemesidir. İlahi Zâtta mevcut olan isim ve sıfatlar tecelli ettiği için Hakk bilinmiştir. Eğer tecelli etmeseydi, gizli kalacak böylece mükemmelliği ortaya çıkmayacak, bilinmeyecekti.

İlahi Zât ile alemin ilişkisi, isim ve sıfatların gerçekleştirdiği tecelli fiili ile mümkün olmaktadır. Çünkü Hakk’ın bilinmesini sağlayan alemdir ve alemin niteliklerini kendisinde toplayan insandır. Alem de, insan da tecelli sonucu meydana gelmiştir. *“Eğer muhabbet olmasaydı tecelli, tecelli olmasaydı Allah bilinmezdi”* sözü bu yorumu göstermektedir.

Tecelli kavramı İbn Arabî (ks)’nin düşüncesinin temel dayanaklarından biridir. İbn Haldun, İbn Arabî ekolüne mensup diğer arifler için “tecelli ehli” tabirini kullanır. İbn Arabî yaratmayı tecelli fiili ile izah eder. Ona göre alem Hakk’ın tecelli ve zuhur mertebeleridir. İnsan bütün tecelli mertebelerini kendinde toplayan en son ve en mükemmel tecelligâhtır. İbn Arabî’nin tecelli anlayışı varlık tecellisi ve müşahade tecellisi diye iki kısımdan oluşur. Varlık tecellisi mümkün varlıkların ilahi ilimden başlayarak diğer vücut mertebelerinde ve dış dünyada var olmasını sağlayan Hakk’ın tecellisidir. Bu tecelli ez Zahir ismi ile gerçekleşir. El Batın ismi ile tecelli ise ne dünyada ne de ahirette söz konusudur. İbn Arabî’ye göre müşâhede tecellisi marifet ile birleşir; buna marifet tecellisi de denir. Allah’a dair marifet ancak bu yolla edinilebilir. Marifet tecellisi varlık tecellisi gibi “tek” olmakla birlikte, tecelliye mahal olan insanın istidat ve kabiliyetine göre farklılaşır. Marifet tecellisinin de zahiri ve batını tarafı vardır. Zahiri olan, nefsin zahirinde ortaya çıkar ve bu tecelli ile eşya suretleri hakkında bilgi edinilir. Batını olan ise kalpte zuhur eder, kişiye sırlar ve hakikatler ilmini bahşeder. Zahiri tecellinin aksine batını tecelli kalbe yöneliktir ve tevili gerekmez ve hata ihtimali yoktur. Bu tecelliye mazhar olan kimse ubudiyet ahlakı ile vasıflanmış olmalıdır. Böylece tecelli kalplerin perdesini açan gayb nurlarıdır. Peygamberlere atfedilen hikmetler ise ilahi tecellinin çeşitli yansımalarıdır.

Biz de aşağıda İbn Arabî’ni görüşlerini esas alarak bu konuda çeşitli açıklamalarda bulunacağız.

Tecellilerin Özellikleri

İlahi tecelli sürekli ve üzerinde hiçbir perde yoktur. Fakat tecelli edenin Allah olduğu bilinmez. Allah’ın eşyaya tecellileri şöyledir: Kendisi için tecelli ettiği şeyde bazı halleri yok eder ve ona bazı halleri verir. İşte Allah’ın dışındaki her şeyden bütün arazlar ve bütün haller bu tecelliden doğar. Bunları bugün müspet bilimcilerin varlıklardaki kütle, enerji, şekil, hız ve ivme gibi fiziksel olarak belirledikleri büyüklüklerde daima görmekteyiz. Evrendeki her şey hareket halinde olup, sahip oldukları fiziksel büyüklükler devamlı değişmektedir. Bu değişimler işte Hakk’ın bu varlıklar üzerindeki tecellileri nedeniyle olmaktadır. Eğer bu tecelliler olmasa hiçbir varlığın fiziksel büyüklükleri değişmez, sabit kalırdı. Müspet bilimciler bu değişiklikleri bazı

etkilere ve sebeplere bağlamaktadırlar. Aslında bu etki ve sebepler Hakk'ın tecellilerinin bir ifadesidir. Yani Hakk tecelli ettiği için bu sebepler ve etkiler ortaya çıkmaktadır. Fakat insanlar bu değişikliklerin sebeplerinin Hakk'tan olduğunu anlayamamaktadırlar. Çünkü yukarıda anlattığımız gibi, Hakk'ın tecellileri perdelidir. Kişi bu değişmelerin sebebinin Hakk'ın tecellileri olarak anlaması için iman etmek (inanmak) zorundadır. Bu da insanın dünyada imtihan halinde olmasının bir sonucudur.

Allah Teâlâ'nın isimlerinin hepsinin bir tecellisi vardır. Allah Teâlâ bu tecelliler ile alemdeki bütün miktarları, bütün ölçüleri, mekanları, zamanları, evrendeki bütün kanunları ve yasaları, cisim ve ruhlar aleminin ile ilgili her şeyi, sözel ve rakamsal harfleri ve ayrıca hayal aleminin ile ilgili her şeyi vücuda getirir. Yani cisimler aleminde ve ruhlar aleminde gördüğümüz bütün fiiller, Hakk'ın bir isminin tecelli etmesi ile oluşur. Buna göre alemdeki bütün hakikatler sayısınca Allah'ın da ismi vardır. Çünkü her bir hakikat bir isimle irtibatlıdır.

Alemdeki doğuşlar, çoğalmalar, infialler, değişiklikler, istihaleler, neseblerin meydana gelmesi Allah Teâlâ'nın izafet isimlerinin, örneğin El Hâlik (yaratan) ve benzeri isimlerinin tecellileri ile olur. Ancak bunlar zatların varlıkları üzerinde bir perdedir. O varlıklar zatlarındaki varlıklarda, kendi varlıklarını yaratan varlığın bu perdelerde olan tecellisini idrak edemezler. İşte bu nedenle alemdeki fiilleri ve değişmeleri sebeplerden dolayı olmaktadır denir. Bu perdelerden dolayı gerçek tecelli eden ve gerçek yaratan belli olmamaktadır. Eğer bu perdeler olmasaydı o zaman hakikat keşf olunurdu. Yani o zaman hakikatin ne olduğu apaçık bilinirdi. Ancak durum Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibidir: *“Benim huzurunda söz değiştirilmez”* (Kaf, 50/29). Bu nedenle Hakk'ın nezdinde bilinen bir şeyin aksine bir şeyin ortaya çıkması muhaldir, yani mümkün değildir.

Bu husus akil ilimleri ile sırlar ilmi arasındaki farkı gösterir. Akli ve nazari ilimler bu perdeleri göremediklerinden inkar ederler ve gerçek failin sebepler olduğunu ileri sürerler. Sırlar ilmi ise keşf yoluyla bu perdelerin arkasını görerek tabiattaki olayların sebeplerinin aslında Hakk'ın birer tecellileri olduklarını görür. O zaman aslında bu sebeplerin birer vesile olduğunu ifade eder. Bu noktada insanlar, iman etmek ve etmemek hususunda ikilemde kalmaktadır. İman etmeyenler sebepleri gerçek fail kabul ederken şirke düşmüş olurlar. İman edenler ise sebeplerin birer vesile olduklarını, gerçek failin ise Hakk Teâlâ olduğuna inanırlar. İşte insanın imtihanında olduğu en önemli hususlardan biri budur.

Allah Teâlâ varlıkları önce ilminde *“âyân-ı sâbite”* denilen sabit varlıklar olarak yaratmıştır. Varlıkların bu sübut halinden gözle görülür haline (vücûd) geçmesi yine Allah Teâlâ'nın tecellileri ile olur. Bu tecellilerle yaratılmışlar bir halden diğer bir hale intikal ederler. Bu durum tecellinin etkisi altında bir *“huşû”* yani bir eğilme, bir alçalma ve bir tâbi olma halidir. Bunun iki zıt tezahürü olur: hem mahveder hem de ispat eder. Yani hem var eder, hem yok eder.

Hız. Peygamber (sav)'in bir hadisinde şu bildirilmektedir: *“Allah bir şeye tecelli ettiği zaman onu alçalma, eğilme (huşû) durumuna getirir.”* Hız. Musa (as)'ın istemesi üzerine Hakk Teâlâ dağa tecelli edince, dağın paramparça olması bu bağlamdadır: *“Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti”* (Araf, 7/143). Yani tecelli ile Allah o dağı dik durma durumundan eğilme, alçalma, huşû ve paramparça durumuna getirdi.

Bu husus hakkında İbn Arabî (ks) Hazretleri, Marifet ve Hikmet adlı kitabında şunları ifade etmektedir:

“Oysaki Allah devamlı olmak üzere her an tecelli eder. Çünkü zahirde ve batında, gayb aleminde ve şehadet aleminde, duyular aleminde ve düşünceler aleminde her an olan

değişiklikler apaçık müşahede edilmektedir. O'nun, Allah'ın işi tecellidir. Var olan yaratıkların işi ise bir halden diğer bir hale intikal ederek durmadan değişmedir.”

Bu durumu bilenler her durumda Hakk’a ibadet ederler. Bilmeyenler ise her durumda inkar ederler. Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmaktadır: *“Her hal üzere Allah'a hamd olsun” (Elhamdülillahi alâ küllihal)*. Yani peygamberimiz her hal üzere Allah'a hamd ve sena ederdi. Çünkü her hali tecelli ile veren Allah Teâlâ olduğunu biliyordu.

Allah Teâlâ'nın isimlerinin tecellisi ile varlıklarda ilahi haller meydana gelir. Bunun sonucunda varlıklarda kevnî (varlıksal) değişiklikler ortaya çıkar. “Varlığın Birliği” (ehadiyyü'l-ayn), varoluşun çok çeşitli varlıklarında tecelli eder ve onda kendi suretlerini görür. Böylece alemdeki varlıklar birbirlerini bu varlıkla müşahede ederler. Bu varlıklardan birbiriyle ilgisi olanlar birbirleri ile uyum içinde olurlar. Birbirleriyle ilgisi olmayanlar da birbirlerine muhalif olurlar. Böylece dünya ve ahiret aleminin varlıklarında muvafakat ve muhalefet denilen kavramlar zuhur eder.

Alemdeki güneş misali varlığın müşahedesinden, alemi teşkil eden varlıkların bazılarının bazılarına etkisinden dolayı alemde zuhur eden şeylerin varlığı meydana gelir. Bu olay bir aynanın güneş karşısında duruşu gibidir. Aynaya gelen güneş ışığı yansıma yoluyla karşısında duran pamuğa yansıması ile pamukta bir yanma olayı meydana gelir. Bu ise, dünya ve ahiret aleminde sonradan olan şeylerin hepsi, “varlığın birliği” hakikatinin eserinden meydana gelmesini gösterir. Çünkü alemin gözleri o varlığa bağlanır, tıpkı bir aynanın güneşin karşısında oluşu gibi.

Burada müessir olan, etki eden ruhânî bir varlıktır. Tesir gören, etkilenen ise tabii bir varlıktır. Buna göre alemde kendisi için tabii bir suret olan hiçbir şey yoktur ki onun kudsî bir ruhu olmasın! Bu varlık hiçbir zaman bir perde ile örtülmez! Alem ise daima değişme halindedir. Bu değişme bazen yumuşak olmakta bazen sert olmaktadır. Fayda ve zarar dediğimiz şeyler bu durumun sonucudur. Arif olmak, marifet sahibi olmak için tecellilerin bu özelliklerinin iyice bilinmesi gereklidir.

Varlıkların Yaratılışı

Allah Teâlâ alemi ilk önce kendi ilminde yokluk olarak yarattığında, kendi kelamını daha alem yokluk halindeyken aleme duyurdu. O'nun kelâmı, **“Kün!”** (Ol!) sözüdür. O sırada alem Hakk Teâlâ için görülen bir şeydi. Fakat Hakk Teâlâ ise alem için gözle görülen bir varlık değildi. Çünkü bu safhada mümkün olan varlıkların gözlerinde yokluk perdesi vardı. Başka bir şey yoktu.

Bu yüzden mümkün varlıklar o var olan bir varlığı idrak edemezlerdi. Çünkü onlar henüz madum (mevcut olmayan) varlıklardı. Ancak varoluş tecellisi bu yokluktaki mümkün varlıklara ulaşınca, ortaya varoluş zuhur etti ve yokluk kayboldu. Bu tıpkı nurun karanlığı yok etmesi gibidir. Çünkü nur var olunca artık karanlık diye bir şey kalmaz.

Mümkün varlıklar bu varoluş tecellilerine imkanları ve kabul kabiliyetleri nispetinde muhatap oldular. Allah mümkün varlıklara var olmalarını (tekvin) emredince, o varlıklar O'nu görmek için süratle koştular. Çünkü varoluş ile birlikte onların kuvvetindeki “görme” özelliği ortaya çıktı. Onların kuvvetinde ayrıca “işitme” özelliği de vardı. Bu görme ve işitme nitelikleri, onlarda

“sübut” yönünden vardı. Yani bu nitelikler onlarda bilkuvve (gizli) olarak vardı, varoluş yönünden değildi, yani sonradan olan değildi.

Mümkün varlık yokluk halinden varoluş haline geçince nurla boyandı. Böylece yokluk yok oldu. Mümkün varlık iki gözünü birden açarak katıksız iyiliği, saf güzelliği gördü. Ancak bunun ne olduğunu anlayamadı. Kendisine varolma emrini verenin Allah Teâlâ olduğunu da bilemedi. Mümkün varlık nur ile boyanınca sol tarafa yöneldi ve baktı. O zaman yokluğu gördü ve onu inceledi. Kendisinden yokluğun çıkması, bir ışıkla karşılaşan bir şahsın gölgesinin ortaya çıkması gibiydi. Mümkün varlık yokluğu, yani kendisinin gölgesini görünce “Bu da ne?” diye kendi kendine sordu. Bunun üzerine sağ taraftaki Nur ona şöyle cevap verdi: İşte o sensin. Eğer sen kendin nur olsaydın gölge diye bir şey olmazdı. Ben nurum ve gölgemi gideriyorum. Senin üzerindeki nur ise, zatında bana teveccüh edip yönelmenden dolayı sende oluşmaktadır. Bu senin Ben olmadığını bilmen içindir. Oysa Ben gölgesi olmayan bir nurum. Sen ise imkan dahilinde olman için, gölge ile karışmış bir nursun. Eğer sen kendini bana mensup sayarsan, Ben seni kabul ederim. Eğer sen kendini yokluğa mensup sayarsan, o seni kabul eder. Dolayısıyla şimdi sen varlıkla yokluk, hayırla şer arasındasın. Eğer sen gölgenden yüz çevirirsen, imkan dahilinde olmandan yüz çevirmiş olursun. Bu durumda beni bilemezsin, beni tanıyamazsın. Çünkü o zaman senin için, benim senin ilahın, senin Rabbin ve senin yaratıcın, senin var edicin olduğuma dair bir delil kalmaz. O delil ancak senin imkan dahilinde olmandır. Bu ise kendi gölgeni müşahade etmendir.

Eğer sen nurundan bütünü ile yüz çevirirsen ve hiç durmadan sürekli olarak kendi gölgeni müşahadeye devam edersen, o zaman onun senin imkan dahilinde olmanın bir gölgesi olduğunu tahayyül edersin. Oysaki muhal ile vacip, imkansız ile zorunlu her bakımdan birbirine karşıdır. Bu nedenle eğer o zaman ben seni çağırırsam, sen bana icabet etmezsin, beni işitmezsin, beni duymazsın. Çünkü o müşahade ettiğin şey benim çağırma karşı seni sağlar eder. Bu nedenle sen Bana, seni kendi gölgenden büsbütün yok edecek bir bakışla da bakma. Yoksa o zaman sen, Ben olduğunu iddia edersin ve böylece bilgisizlik içine düşer ve cahil olursun. Aynı şekilde gölgene de, seni benden büsbütün yok edecek bir tarzda bakma. Yoksa o tarz bir bakış sana sağrılık getirir. O zaman da seni niçin yarattığımı bilemezsin. Öyleyse kimi zaman öyle ol! kimin zaman böyle ol!

Allah senin için iki gözü ancak birisi ile Nur’u müşahade edesin, diğeri ile de kendi gölgeni göresin diye yaratmıştır. Bu durum Kur'an'da şu ayetle ifade edilmektedir: “Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Ayrıca ona iki yolu da açıkça göstermedik mi?” (Beled, 90/8,9,10). Yani Allah Teâlâ kullarına iki yolu, yani nur yolunu ve gölge yolunu açıkça bildirmektedir. “İster şükredici olsun, ister küfür edici olsun” (İnsan, 76/3). Bu açıklamalardan şu sonucu çıkarabiliriz: Muhal olan yokluk, bir zulmettir, bir karanlıktır. Mümkün olan yokluk ise bir gölgedir, bir karanlık değildir. Bu nedenle, gölgede var oluş için bir rahatlık ve dinlenme vardır.

Bu durum bizim dünya hayatındaki davranış ve düşüncelerimizi nasıl yönlendirmeniz konusunu aydınlatmaktadır. İnsanlar tabiatı müşahade ederek Allah'ı düşünmeli ve her şeyi O'nun yarattığını idrak etmelidir. Eğer tabiat insana Allah'ı unuttursa, insan tabiatındaki yokluğun içinde kaybolur ve karanlıkta kalır. Bu istenilen bir şey değildir. Ayrıca insanın tabiatı unutup, yani yaratılışını unutup kendisini her şeye muktedir olduğunu düşünmesi de yanlıştır. Bu da şirkettir ve kendisini Allah'a ortak koşmasıdır. Yaratılıştaki yukarıda anlatılan gerçekler insanların yaratılmış bir varlık olduğunu, kendi gölgesi olan tabiatı müşahade ederek gölgenin oluşmasına

neden olan ilahi nuru da hiçbir zaman unutmaması gereklidir. Böylece dünyadaki varoluşun gayesine uygun yaşamış olur. Allah Teâlâ'nın kullarından istediği de budur.

İnsanlar kainatın nasıl ortaya çıktığını, tabiattaki mükemmel çalışan düzenin nasıl oluştuğunu daima merak etmişlerdir. Bu nedenle insanlar, kainatın ortaya çıkışı konusunda birçok teoriler ve düşünceler ortaya atmışlardır. Son asırlarda müspet bilimciler evrenin Big Bang (Büyük Patlama) ile oluştuğunu anlatan teoriler ortaya atmışlardır. Bütün bu teoriler insanların bazı zanları ve kabulleri üzerine kurulmuştur. Bu zanların ve teorilerin ispatı mümkün değildir. Bu konu sitemizde yayınladığımız "[Tasavvuf ve Büyük Patlama \(Big Bang\)](#)" adlı yazımızda anlatılmaktadır.

Ancak akıl yoluyla oluşturulan bu teorilerin doğru olduğuna, başta müspet bilimciler olduğu halde insanların büyük bir kısmı inanır. Bu teoriler çeşitli zanlara dayanmaktadır. Bu zanların ise ne kadar doğru oldukları bilinmemektedir. Ancak akıla ve müspet bilime tapanlar bu teorilerin ve zanların doğruluğuna inanırlar. Fakat bütün bu teoriler kısmen eksik ve kısmen yanlıştır.

İnsan aklının evrenin varoluşu hakkındaki düşünceleri ve teorileri daima tartışmaya ve itirazlara neden olmuştur. Bugün için bu varoluş teorilerinin ispatı mümkün olmayıp bunların birer varsayım oldukları kabul edilmektedir. Ancak insan, evrenin ortaya çıkışı konusunda meraklı ve soru soran olduğundan, cevap aramaya çalışması çok doğaldır. Bu konuda en kesin ve en doğru cevap sırlar ilminde verilmiştir. Bu tasavvufun konusu olan bir ilimdir. Sırlar ilmi "[İlmin Güzellikleri](#)" adlı yazımızda anlatılmaktadır.

Bu yazımızda anlattığımız alemlerin varoluş olgusu tamamen sırlar ilminin yöntemleri ile elde edilmiş bilgilerdir. Bu bilgilere akıl yoluyla varmak mümkün değildir. Sırlar ilmi ile elde edilen bu bilgiler kendi içinde bir bütünlük sağlarlar, aralarında hiçbir çelişki ve tutarsızlık bulunmaz. Çünkü bu bilgiler tamamen ilahi kaynaklıdır. Keşf ve vahiy yoluyla elde edilen ilahi bilgiler kesin olarak hata içermezler. Bu nedenle sırlar ilmi mutlak gerçekleri en doğru anlatan bir ilimdir.

Ruh, Akıl, Nefs

Mümkün varlıklar varoluşla nitelenip nurla boyanınca, onun için oluşan ilk tecelli ruhlar için olmuştur. Ruhlar nura mensup varlıklardır. Onların karanlık vücut şekilleri yoktur. Sadece imkan dahilinde olmalarından dolayı gölgeleri vardır. Ruhlar nurla boyanmış olsalar da bu gölgeler onlarda devamlıdır. Ancak onların gölgelerinin onlar üzerinde bir zuhuru yoktur. Bu nedenle Allah Resulü (sav) dua ettiği zaman, bu mertebenin en yüksek noktasında olmasını istiyordu: "*Allahümmec'alnî nûran!*" (Ey Allah'ım, beni bir nur kıl!)

Daha sonra Allah Teâlâ, tecelli ederek, alemde ortaya çıkacak bütün varlık mertebeleri belirlendi. Bunlar nurlar ve karanlıklar, latif ve kesif, basit ve mürekkep şeyler, cevherler ve arazlar, zamanlar ve mekanlar, izafetler, keyfiyetler ve kemiyetler, kıyamet gününe kadar olacak bütün vaziyetler, bütün oluşumlar, failer ve münfailler. Böylece alemlerin toplam mertebeleri 207.600 olarak belirlendi. Bu sayının elde edilmesini İbn Arabî (ks) Hazretleri şu formülle verir:

$$360 \times 360 = 129.600$$

$$129.600 + 78.000 = 207.600$$

Bu sayı zaman olarak alemin ömrüdür ve “İlk akıl” ilmidir. Bu tecellilerin oluşturduğu mertebeleri akıl bildi. Bu nedenle bu mertebeler aklın ilimleri oldu. Bütün bunların toplamı ile o nurdan “külli nefis” çıkmış oldu. Bu ilk ortaya çıkış idi. Bu ilk ortaya çıkış, fail olan nurun zulmetten etkilenmiş, meful olan zulmetin, nurdan etkilenmiş olmalarının bir karışımıdır. Nur ve zulmet karşılıklı olarak birbirinden etkilenmiştir. Bu ise tabiattır. Bu oluşumda nefsin zahirinde, tabiat tarafından gelen şeyden nefsin gölgesi zuhur etti. Ancak nefsin gölgesi kesif cisimlerin gölgeleri gibi uzamadı, sabit kaldı. Buraya akli ilimlerin tümü böylece nakşedilmiş oldu.

Nefsin Allah'a doğru yönlerinin özel bir yönü vardır ki, bu konuda aklın bir bilgisi yoktur. Çünkü her yaratık için geçerli olan, varlık ile Allah arasındaki bir sır vardır. Bu sırrın özellikleri bilinemez, tarif edilemez, cümlelerle ve kelimelerle anlatılamaz. Bunu inkar etmeye de hiçbir varlığın gücü yetmez. Bu sır bilinmeyen bir gerçektir. İşte bu Allah Teâlâ'nın eşyadaki tecellisidir. Bu tecelli ile Allah onların varlıklarını baki (devamlı) kılar.

Eşya ile Allah arasındaki bu özel sırrı müspet bilimciler, rasyonalistler inkar ederler. Onlar ancak beş duyu ile algıladıklarına inanırlar. Bu nedenle de akıl ve beş duyu ile oluşturdukları bütün bilimsel teorilerin daima yanlış ve eksik bir tarafı mevcuttur. Aslında bu eksik ve yanlış tarafları onlar da farkındadırlar. Fakat ileride yine akılla bunları düzeltebileceklerini ve sonunda mutlak gerçeğe ulaşabileceklerini ümit ederler. Bu ümitleri bir zandan ibarettir. Bu zanlarının hepsi yanlıştır. Çünkü onlar eşyanın Hakk'a bakan yüzünü inkar etmektedirler. Bu nedenle yanılgı ve eksiklik içinde kalmaya devam edeceklerdir.

Allah Teâlâ'nın Zât ve Sıfatlarının Tecellileri

Tecelli, Allah Teâlâ'nın Zât ve sıfatlarıyla zuhurundan ibarettir. İnsan kalbi (gönlü) ayna mertebesinde olup Hakk'ın dışındaki diğer varlıkların karanlığından kurtulup parlak hale geldiğinde ve aydınlık yönüyle kemale ulaştığında Allah'ın Cemal güneşinin doğduğu yer haline gelir. Böylece Allah'ın sıfatlarının gösterildiği bir yer olur. Ancak herkese bu aydınlık ve temizlik nimeti verilmemiştir. Yani herkesin tecelli saadetine erişmesi mümkün olmamıştır. *“İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği lütuftur”* (Hadid, 57/21), (Cuma, 62/4).

Şeyh Abdullah Ensârî (ra) şöyle söylemektedir: “Hakk'ın tecellisi ansızın gelir ve ancak uyanık olan kalbe tecelli eder.” Şeyh Hâce Ebûbekir Şâniyân-ı Kazvînî (ra) ise şöyle söylemiştir: “Her koşan kimseye eyer vurulmaz, ama eyer vurulan kimse koşmak zorundadır.”

Bu konuda Necmeddîn-i Dâye (ks) Hazretleri Tasavvuf Yolu adlı kitabında şunları ifade etmektedir:

“Aslında insan Hakk'ın Zat ve sıfatlarının aynasıdır. Ayna temiz olursa Allah'tan tecelli eden her sıfat burada görülür. Bu tecelli esnasında aynada ortaya çıkan her sıfat aynanın değil tecelli sahibinin tasarrufuyla gerçekleşir. Ayna saf ve temiz olduğundan kendisinde ortaya çıkan yansımayı kabul etmek zorundadır. Başka türlü davranamaz. İnsanın halife olmasının sırrı buradadır. Yani insanın halife olması onun hem kendisinin hem de Allah'ın Zat ve sıfatlarına mazhar olmasıdır.”

Rabbanî Tecelliler ve Ruhanî Tecelliler

Allah'ın tecelli etmesi gibi ruh ta tecelli eder. Ruhun sıfatlarının veya zatının tecelli etmeleri kişide Hakk'ın tecellisi zevkini verir. Bu husus birçok kimseyi yanıltmıştır. Bu kişiler bu tecellileri Rabbanî tecelli olduğunu zannetmişlerdir. Böyle bir tehlikeden kurtulmak ancak kamil bir şeyhin tasarrufu sayesinde mümkündür.

Gönül aynasının beşeri sıfatlardan ve tabiat pasından temizlenmesi, kalpte bazı ruhani sıfatların tecelli etmesine neden olur. Bu durum bazen ruhaniyet nurlarının galip gelmesinden, bazen de zikir ve tâatın ruh nurlarına galebe gelmesinden kaynaklanır. Bunların sonunda ruhaniyet denizi dalgalanır ve bu dalgalar gönül sahiline vurunca tertemiz gönül aynasında tecelli meydana gelir. Ruh bütün sıfatları ile tecelli ederse, bütün beşeri sıfat özellikleri yok edilir. Bazen Hakk'ın halifesi olan ruh zatıyla tecelli eder. Hakk'ın halifesi olması nedeniyle "ene'l – hak" (Ben Hakk'ım) iddiasına düşer. Bazen de bütün varlık, ruhun hilafeti altında secdeye varır. Böylece kendisini Hakk zannederek hataya düşer. Bu durum şu hadis ile ifade edilir: *"Allah bir şeye tecelli edince onu kendisine boyun eğdirir."*

Ruhanî tecellide hudûs (sonradan olma) özelliği vardır ve onda fenâya ulaştırma kuvveti yoktur. Ortaya çıkması halinde beşeri sıfatları giderse de onları yok (fenâ) edemez. Bu nedenle tecelli gizlenince, beşeri sıfatlar tekrar geri döner.

Ruhaniyet tecellisinde nefsin kendisinde daha önce bulunmayan bazı istek ve arzuları elde etmek için ilim sahibi olması mümkündür. Fakat Rabbanî tecellide böyle bir olumsuzluk bulunmaz. Çünkü Hakk tecellisinde nefsin batıl sıfatlarının yıkılması özelliği vardır. Bu durum *"Hak geldi, batıl zâil oldu"* (İsra, 17/81) âyetinde ifade edilen şeydir.

Ruhanî tecelli kalbi tam olarak tatmin etmez. Kalbi şüphe ve tereddütlerinden tamamen kurtarmaz. Ona marifetin bütün zevkini verme konusunda yeterli değildir. Fakat Rabbanî tecellilerde kalp her türlü şüphe ve tereddütlerden tamamen kurtulur ve ona marifetin bütün zevkini verilir.

Ruhaniyet tecellisi kişide kendini beğenmeyi, kibir ve kendi varlığını ön plana çıkarma arzusunu artırır. Fakat korku ve niyazı azaltır. Hakk tecellisinde ise bütün bunlar ortadan kalkar, varlık yokluğa döner, talep derdi artar ve susuzluk çoğalır.

Bu konuda İmam Rabbânî (ks) Hazretleri Ariflerin Halleri adlı kitabında şunları yazmaktadır:

"Bazen sâlikin nazarı ruhlar alemine düşer. O alemi, vücûb mertebesi (ilâhi alem) ile ilişkisinden dolayı Hakk Teâlâ olarak düşünür. Oysa bu ilişki sadece surettedir. Sâlik o alemi görmeyi Hakk Teâlâ'yı görmek zanneder. Bu müşâhededen haz ve lezzet duyar. Ruhlar aleminin cesetler (cisimler) alemi ile biraz irtibatı olduğu için o alemin (ruhlar aleminin) görülmesi, bu alemde kesrette vahdeti müşâhede (çokluk içinde birliği görmek) olarak algılanır. Sâlik (tasavvuf yolcusu), ihata ve mahiyetinin zâtî olduğuna, yani Allah'ın aleme Zâtı ile yakın olduğuna hükmeder. Bu hayaller ile matlûb-i hakîkî olan Allah'a terakki ve vuslat yolu sâlike kapanır. Onu bu mertebeden geçirmezlerse ve batıldan hakka götürmezlerse vah ne hasret! Şeyhlerden bazıları bu makamda otuz sene Allah diye ruha tapmışlardır. O makamdan geçirildikleri zaman onun kötülüğünü anlamışlardır. "Bizi buna hidayet eden Allah'a hamd olsun. Allah bizi doğru yola ulaştırmasaydı biz doğru yolu bulamazdık. Rabbimizin peygamberleri gerçeği getirmişlerdir" (Araf, 7/43)."

Allah'ın Zât ve Sıfatlarının Tecellileri

Allah Teâlâ'nın tecellisi Zât ve sıfat olmak üzere iki şekilde olur. Ayrıca Zât tecellisi de Rubûbiyet ve Ulûhiyet olmak üzere iki çeşittir.

Rubûbiyet Tecellisi

Rububiyet tecellisi terbiye edici ve koruyucudur. Örnek olarak Hz. Musa (as) ile Allah'ın dağa tecellisini verebiliriz. *“Derken Rabbin dağa tecelli buyurunca, onu un ufak (toz duman) ediverdi. Musa da baygın düştü”* (Araf, 7/143). Burada tecelliden dağın nasibi un ufak olmak, Musa'nın nasibi ise bayılmak oldu. Hakk Teâlâ Rububiyeti ile tecelli edince Musa ve dağın varlıkları yok olmadı. Fakat dağ parçalandı ve Musa bayıldı. Fakat onların varlıkları bâkî olarak kaldı.

Ulûhiyet tecellisi

Ulûhiyet tecellisi Hz. Muhammed (sav)'de gerçekleşti. Hz. Peygamber (sav) Zât-ı Uluhiyetin vücûduyla varlık kazanmıştır: *“Herhalde sana beyat edenler ancak Allah'a beyat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir”* (Fetih, 48/10). Bu yüce mutluluk başka hiçbir peygambere nasip olmamıştır. Ancak onun yolunu takip edenler ve onun harmanında başak devşirenler bu şerefe nail olmuşlardır. Bu durum şu kutsi hadis ile ifade edilmektedir: *“Kulum bana nafile ibadetlerle de yaklaşır. Nihayet onu severim. Bir kere de onu sevdim mi artık ben o kulumun işittiği kulağı, göreceği gözü, şiddetle kavrayıcı eli ve yürüyeceği ayağı olurum.”* Bu mutluluk Zât-ı Ulûhiyet tecellisinin özelliğindendir.

Sıfatların Tecellileri

Sıfatların tecellileri iki çeşittir: Cemal sıfatların tecellileri ve Celal sıfatlarının tecellileri.

Cemal sıfatların tecellileri

Cemal sıfatların tecellileri de iki çeşittir: Zâti sıfatlar ve fiili sıfatlar.

Zâti sıfatların tecellisi

Zâti sıfatların tecellisi nefsi ve manevi sıfatlar olmak üzere iki çeşittir.

Nefsi sıfatlar, sadece Allah Teâlâ'ya delalet eden ve O'ndan haber veren sıfatlardır. Bunlar “vücûd, vahdâniyyet ve kıyam bi nefsihî” gibi sıfatlardır. Bunlar Zâttan başkasına delalet etmezler. Örneğin Allah Teâlâ “vücûd” sıfatı ile tecelli ettiğinde bu tecelli Cüneyd'in (ra) şu sözünü gerektirir: “Allah'tan başka bir varlık yoktur”. Vahdâniyyet sıfatı ile tecelli ettiğinde Ebû Saîd'in (ra) şu sözünü gerektirir: “Cübbemde Allah'tan başkası yoktur”. Eğer Allah Teâlâ “kıyam bi nefsihî” sıfatı ile tecelli edecek olursa Ebû Yezîd Bistâmî'nin (ra) şu sözü tahakkuk eder: “Kendimi tespih ederim, şanımla ne yücedir”.

Manevi sıfatlar Allah Teâlâ'nın Zâtı üzerine zaid olan bir manaya delalet eden ve ondan haber veren sıfatlardır. Bu sıfatlar, “ilim, kudret, irâde, semî', basar, hayat, kelâm, bekâ” gibi sıfatlardır. Allah Teâlâ “ilim” sıfatı ile tecelli ederse, Hazreti Hızır'da olduğu gibi *“Ona ledünnümüzden bir ilim öğretmiştik”* (Kehf, 18/65) ayeti gereğince ledün ilmi meydana gelir. “Kudret” sıfatıyla tecelli ederse, Hz. Muhammed'de (sav) olduğu gibi *“Attığın vakit de sen atmadın ve lakin Allah attı”* (Enfal, 8/17) ayetinde belirtildiği üzere bir avuç toprakla düşman askerini hezimete uğratar. “İrade” sıfatı ile tecelli ederse, Ebû Osman Hîrî'nin (ra) “Otuz yıldır biz her ne dilemiş isek Allah da onu dilemiştir” sözü gerçekleşir. Eğer “semî'” sıfatıyla tecelli ederse Süleyman Peygamber'in (as) karıncaların sesini işitmesi tahakkuk eder, *“Bir karınca şöyle dedi: Ey karıncalar! haydin meskenlerinize girin”* (Neml, 27/18). Eğer Allah Teâlâ “basar” sıfatı ile tecelli ederse, Necmeddîn-i Dâye (ks) Hazretlerinin söylediği şu beyit meydana gelir:

Bu yüzden şimdi senin yüzüne ayna oldum,

Senin gözlerinden yine senin yüzüne bakmaktayım.

Allah “hayat” sıfatıyla tecelli ederse, Hızır ve İlyas'ın bâkî bir hayat kazanmaları sağlanır. “Kelam” sıfatı ile tecelli ederse Hz. Musa ile konuşması vaki olur “*Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu*” (Nisa, 4/164). Allah “bekâ” sıfatı ile tecelli ederse, bunun sonucu olarak insanın benliği ortadan kaldırılarak Rabbanî sıfatları sabit kılınır. Bu durum şu ayette ifade edilmiştir: “*Allah dilediğini imha eder, dilediğini de yerinde bırakır*” (Rad, 13/39).

Fiili Sıfatların Tecellisi

Allah Teâlâ'nın fiili sıfatları “hâlık, rezzâk, muhyî ve mümît” gibi sıfatlardır. Allah Teâlâ “hâlık” (yaratıcı) sıfatı ile tecelli ederse, İsa (as)'da olduğu gibi “*Hani benim iznimle çamurdan kuş biçiminde bir şey yapıyordun, içine üflüyordun da Benim iznim ile kuş oluveriyordu*” (Maide, 5/110) ayeti tahakkuk eder. “Rezzâk” (rızkı verici) sıfatı ile tecelli ederse, Meryem (as)'da olduğu gibi “*Hurmanın dalını kendine doğru silkele, üzerine derilmiş taze hurmalar dökülsün*” (Meryem, 19/25) ayetinin gerçeği ortaya çıkar. “İhyâ” (diriltme) sıfatı ile tecelli ettiğinde, Hz. İbrahim'de (as) olduğu gibi “*Rabbim bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster*” (Bakara, 2/260) ayetinin sırrı gerçekleşir. Bu hakikat aynı şekilde Hz. İsa (as) için de gerçekleşmiştir, “*Hani ölüleri Benim iznimle diriltiyordun*” (Maide, 5/110). Allah Teâlâ “imâte” (öldürme) sıfatıyla, Ebû Turab Nahşebî'nin (ra) müridine tecelli etmiştir. Bu mürit Bayezid'in kendisine nazar etmesi ile birlikte nara atarak can vermiştir.

Celâl Sıfatların Tecellisi

Celâl sıfatları Zâtî ve fiili olmak üzere iki çeşittir. Fiili Celâl sıfatı yukarıda anlatılan “imâte” sıfatı ile aynıdır. Zâtî sıfatlar da iki çeşittir: Ceberût ve Azamût sıfatlar.

Ceberût sıfatlarla tecelli

Allah Teâlâ ceberût sıfatlarla tecelli edince renksiz, şekilsiz, keyfiyetsiz, heybetli ve sonu olmayan bir nur ortaya çıkar. Önce parıldamalarla görülen bu nur, sonra insanî sıfatları yok ederek insanda varlığın eserleri ortadan kaybolur. Bu fenâ halinde şuurlu olarak da kalınabilir. Bu tecelliye maruz kalan kişi “*Rableri onlara tertemiz bir içki içerir*” (İnsan, 76/21) ayetinin belirttiği içkiden bir damla dahi içse, kişi kendinden geçer ve bütün varlığı dağılır. Bu halde bayılma da görülebilir.

Azamût sıfatlarının tecellisi

Bu sıfatların tecellisi, Hayy ve Kayyum sıfatları olmak üzere iki çeşittir. Hayy ve kayyum sıfatları tecelli ettiğinde fenâü'l-fenâ ortaya çıkar. Bu tıpkı Kibriyâ, Azâmet ve Kahhârlık gibidir. Bu makamdan sonra bekâü'l-bekâ makamı kendini gösterir. Böylece, “*Allah dilediği kimseyi nuruna erıştırir*” (Nur, 24/35) ayetinin hükmü ile nurun hakikati ortaya çıkar. Bu ortaya çıkış asla gizlilik kabul etmeyen ve batma kabul etmeyen bir doğustur.

Cemal sıfatlarının tecellisinde bazen örtü bazen tecelli vardır. Çünkü burası telvîn (boyanma) makamıdır. Ancak Celal sıfatlarının tecellilerinde ise temkin (ağırbaşlılık) makamı söz konusu olduğundan iki renklilik ortadan kalkmıştır. Fakat bu durum çok nadirdir. Bu durumda imanla ilgili olan şeyler açık hale gelir. Ancak bu açıklık gözde saklıdır. Bu makamda iki renklilik ortadan kalktığı için küfür ve iman itibarını kaybeder. Bu makamda ikilik, kavuşma ve ayrılık söz konusu değildir.

Bu konuda İmam Kuşeyrî (ks) Hazretleri Kuşeyrî Risalesinde şunları söylemektedir:

“Telvin hal sahibi olanların, temkin ise hakikat ehlinin sıfatıdır. Kul seyri sülûk yolunda olduğu müddetçe telvin sahibidir. Çünkü o her daim bir halden diğerine yükselmekte, bir vasıftan

diğerine intikal etmekte, bir merhaleden diğerine göçmektedir. Nihayet vuslata erince temkin sahibi olur.

Telvin sahibi daima ziyadeleşmek ve ilerlemek halindedir. Temkin sahibi ise önce vuslata sonra Hakk ile birlikte olmuştur. Onun Hakk ile ittisal halinde oluşunun belirtisi, kendine ait her şeyden bütünüyle fânî olmasıdır. Kul manevi olarak yükselme halinde oldukça telvin sahibidir. Onun ahvalinde ziyade ve noksanın söz konusu olması mümkündür. Kul beşeri ve nefsanî hükümleri tesirsiz hale getirerek Hakka ulaştınca, Allah onu bir daha nefsinin hastalıklarına dönmek üzere temkin sahibi kılar. İşte o zaman o kul, makam ve istihkakına göre, halinde temkin sahibi olur.”

Temkin makamında “Lâ ilâhe illâllah” hakikati tecelli eder ve böylece varlık putu tamamen ortadan kalkar. Bu velayet-i ulûhiyet saltanatıdır. Bu hakikat Hz. Muhammed'in (sav) velayetinde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Allah Teâlâ ona “*Ey Muhammed! Bil ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur*” (Ali İmran, 3/62) buyurmuştur. “Lâ ilâhe illâllah” hakikatının marifetinin ortaya çıkması için bu makamın müşahede edilmesi gerekir. Bu makamda varlık başka hiçbir şeyle mukayese edilemeyecek bir günahtır. Bu nedenle “*Günahından dolayı istiğfar et!*” (Muhammed, 47/19) buyurulmuştur.

Bu durumu Peygamberimiz (sav) şöyle anlatmaktadır: “*Kalbime öyle şeyler gelir ki, bu sebeple günde 70 kere Allah'a istiğfar ederim.*” Bunun nedeni, Peygamberimiz halkla konuşmak ve peygamberliğini tebliği ve beşeri ilişkiler ile meşgul olmasıdır. Bu faaliyetler onun varlığını her an çoğaltmaktadır. Bu varlıklar da hakikat güneşini kapatmaktadır. Bu duruma mani olmak için istiğfar etmek gerekmektedir.

Kibriyâ, azâmet ve kakhâr sıfatları sülûk eden sufinin velayetinde tecelli ederse, sâlik daha önce bulduğu her şeyi kaybeder, bunun yerine hayret ve dehşet dolar. İlim ve marifet de cehalet ve belirsizlik ile yer değiştirir. Bu makamda sâlik deniz sıfatına sahiptir. Bütün varlığı ile denizde boğulmuş olmasına rağmen yine de canın susuzluğu dinmemiştir. Bu makamda Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: “*Rabbim benim ilmimi artır*” (Taha, 20/114), “*Ey hayret sahiplerinin delili, hayretimi artır*”.

Allah Teâlâ'nın kibriyâ, azâmet ve kakhâr sıfatlarıyla tecellisi kıyamet gününde olacaktır. Kakhâr sıfatının tecellisi “*O'nun Zâtından başka her şey helak olucudur*” (Kasas, 28/88) ayetinin sırrı olarak ortaya çıkar ve bütün varlıkların üzerinde yazılır. Kıyamette “*Bugün mülk kimindir?*” (Mümin, 40/16) nidası yükselince herkes, “*Kakhâr olan tek Allah'ındır*” (Mümin, 40/16) diye cevap verir.

Müşâhede, Mükâşefe, Tecelli

Müşâhede (görme), mükâşefe (keşfetme), tecelli arasında zor ayırt edilebilen ince bir fark vardır. Müşâhede tecelli ile vaki olduğu gibi tecelli olmaksızın da vaki olabilir. Tecelli de aynı şekilde müşâhede ile vaki olduğu gibi müşâhedesiz de vaki olabilir. Ancak hakiki tecelli müşâhede olmaksızın tecellinin şuurunda olmaktır. Çünkü müşâhede kelimesi ikiliyi gerektirir. Hakiki tecelli ise ikiliği kaldırır ve vahdeti (tekliği) ispat eder. Müşâhede ve tecelli mükâşefesiz olamazlar. Fakat mükâşefe, müşâhede ve tecellisiz olabilir.

Mükâşefe ve müşâhedededen önce muhâdara ortaya çıkar. Muhâdara başlangıçtır. Sonra mükâşefe daha sonra da müşâhede hali gelir. Muhâdara kalbin yüce Allah ile huzurudur.

Bazen bu hal mütevatir derecesindeki delillerle olur. Bu ise hicap ve setr halinden sonra olur. Bazen muhâdara zikir sultanının kalbe hakim olması neticesinde olur.

Bu konuda Kuşeyrî (ks) şöyle söylemektedir:

“Muhâdaradan sonra mükâşefe hali gelir. Mükâşefe kalbin herhangi bir delile ihtiyaç duymadan, kendisinde Hakka sığınılacak herhangi bir şüphe olmadan, gayba ait bir perde ile perdelenmeden, bildirilen şeylerin hakikatini görerek Hakkın huzurunda oluşu demektir. Mükâşefeden sonra müşâhede hali gelir. Müşâhede herhangi bir şüphe olmadan Hakkın kulun kalbinde zuhurudur. Cüneyd-i Bağdadi şöyle söyler: “Müşâhede kendini kaybederek Hakkı bulmandır.” Muhâdara sahibi delillere bağlıdır. Mükâşefe sahibi içinde bulunduğu sıfatlarda bast (açma) halini yaşamaktadır. Mükâşefe sahibi ise Hakkın dışında her şeyden fâni olmuş, O’nun Zatının deryasına atılmıştır.

Müşâhede halinde aşıklar Hakk şarabını öyle yudumlarlar ki, bu şarap içenleri fenâ haline getirmekte, beyliklerinden koparmakta, kendi halleri ile baş başa bırakmakta, kendilerinde nefis namına hiçbir şey bırakmayıp onları tamamen mahvetmekte, beşeri varlığın bir tek izini bile bırakmamaktadır. Nitekim bir sufi şöyle demiştir: “Sâlikler nefislerine ait hallerden sıyrılıp gittiler. Onlara ait ne bir iz kaldı ne de alamet.”

Allah’ın Adem (as)’a Tecellisi

Peygamberimiz (sav) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Allah Adem’i yarattı ve onda tecelli etti.” Buradaki söz konusu olan tecelli, Allah Teâlâ’nın Zat ve bütün sıfatlarıyla Adem’de zuhuru (ortaya çıkma) değil, izhar gösterme) manasındadır. Yani Zât ve sıfatlar Adem’de gösterilmiştir. Burada müşâhede ve şuur yoktur. Sadece sıfatların gösterilmesi vardır. Bu konuda Pîr-i Herverî (ks) şöyle demiştir: “Allah Teâlâ kudretini izhar etmek istediğinde gökleri ve yeri, bizzat kendisini izhar etmek istediğinde ise Adem’i yarattı.”

Necmeddîn-i Dâye Bahrü’l - Hakâik adlı kitabında ifade ettiğine göre, meleklerin secde ile emredilmelerinin sebebi Adem'in meleklerden üstün olmasından ve yaratıldığı balçıktan kaynaklanmaz. Onun üstün olması, bu balçığın vasıtasız olarak Hakk tarafından yoğrulması, Allah'ın vasıtasız olarak kendi ruhundan sadece ona üflemesi, yani onda tecelli etmiş olmasındandır. “Ben onu düzenlediğim, insan şekline koyduğum ve içine ruhumdan üflediğim zaman derhal onun için secdeye kapanınız” (Hicr, 15/29) sırrı ile Allah meleklerle Adem'in bedenini yarattığı zaman değil, ona ruhundan üfledikten sonra secde etmelerini istemiştir. Adem ruh üfledikten sonra tecelliye kabul edecek hale gelmiştir. Bu da tecelliye müstehak olan ruhun letafet ve nuraniyeti ile çamurun ilahi feyzi kabul etmesinden ve tecelli sırasında onu tutmasıyla gerçekleşmiştir. İşte insan bundan sonra meleklerin kendisine secde etmesine müstahak olmuştur. Çünkü o bu şekilde hakiki Kâbe haline gelmiştir.

“Ona ruhumdan üflediğim zaman...” (Hicr, 15/29), (Sad, 38/72) ayetine göre ruhun Adem’e üflediği zaman bunu ruhî (ruhum) ifadesi ile kendi ruhuna izafe etmesi şerefi ile Adem'in tabiatına iki keramet konulmuştur. Bunlardan birisi tecelli sırrı, diğeri “Allah Adem’e bütün isimleri öğretti” (Bakara, 2/31) ayetine göre Esmâ (isimler) ilmidir. “And olsun ki biz Ademoğullarını şerefli kıldık” (İsra, 17/70) ayeti, Adem'in yaratılışındaki gizlenen bu iki mutluluk tohumuna işaret eder.

“O benim iki elimle yarattığım...” (Sad, 38/75) ayetindeki ifade bu iki esası gösterir. Buna göre insanın halife olmasının hakikati Allah'ın Zat ve bütün sıfatları ile onda tecelli etmesidir. Böylece bütün sıfatlar insanda toplanmış oldu. İşte meleklerin Adem'e secde etmeleri için emredilmiş olmalarının nedeni budur. Yapılan bu secde aslında Adem'e değil Allah'adır. Aynı şekilde bugün secdelerimizi Kâbe'ye karşı yapmamız, secdemizin doğrudan Kâbe'ye değil, ev sahibi olan Allah'adır. Adem evinin sahibi de Allah'tır. Ancak İblis tek gözlü olduğundan, tek gözü ile evi gördü, fakat diğer gözü kör olduğu için evin sahibini göremedi. Bu nedenle lânetlendi.

Allah Teâlâ'nın tecelli tohumu Adem'in hamuruna ekilmiştir. Bu tohum Hazreti Musa'nın velayetinde yaşamış, Hazreti Muhammed'in velayetiyle meyve olarak kemale ermiştir. Bu saadet meyvesini yemek isteyenler, bu mutluluk harmanından başak devşirmek isteyenler ancak Hz. Peygamberin (sav) yolunu takip edenler olacaktır. Bu kişiler kıyamette yüzleri ışıltı parlama ile belirli olacaklardır. *“Yüzler vardır ki o gün ışıltı parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır”* (İnsan, 75/22-23) ayeti bu durumu müjdelemektedir.

Setr (Perdelenme) ve Tecelli

İlahi tecelliler içinde olan kimse her zaman Hakk'a boyun eğmiş olur. Huşu içinde kalır. Bunu Peygamberimiz (sav) şu hadis ile ifade etmiştir: *“Allah bir şeye tecelli edince o şey Hakk'a boyun eğdi.”* Setr sahibi olan yani perdelenmiş olan kimse ise o halde ki müşâhede ile kalır. Bu nedenle avam setr perdesi içinde, havas ise her daim ilahi tecelli içindedir.

Setr avam için ceza, havas için ise rahmettir. Çünkü Allah havasa gösterdiği tecellileri örtmeseydi, ilahi tecelliler ortaya çıktığında havas olan kimseler mahvolurdu. Bu nedenle Yüce Allah onlara bazen tecellileri gösterir, bazen de bu tecellileri onlardan gizler.

Sufilerin en alttaki tabakası olan avam için tecelli hali gayet hoş bir hayattır. Setr hali ise onlar için büyük bir sıkıntıdır. Havas olan sufiler için bu durum manevi sarhoşluk ve ayıklığı ifade eder. Hakk kendilerine tecelli edince sarhoşluk halini yaşarlar, Hakk kendini onlardan gizleyince de ayıklık haline girerler. Bu her iki durumda da manevi haz ile yaşarlar.

Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya *“Ey Musa! Şu sağ elindeki nedir?”* (Taha, 20/17) demesinin sebebi de aniden işiteceği ilahi hitabın dayanamayacağı bir tesir yapmaması için onu alıştırmak maksadıyla söylenmiştir. Hazreti Peygamber (sav) de şöyle buyurmuştur: *“Bazen kalbimi bir perde bürür. Bu perdeyi kaldırmak için günde 70 defa istiğfar ederim.”* İstiğfar Allah'tan setr halini istemek anlamına gelir. Zira “gafr” setr demektir. Baş örtene şeye “miğfer” denilmesi bu yüzdendir. Hazreti Peygamber (sav) bu hadisindeki istiğfar ile bir çeşit kalbinin örtülmesini istemektedir. Zira bir insanın Hakk'ın varlığı ile birlikte varlığının bekası mümkün değildir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) başka bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *“Allah vechinden perdeyi açsaydı, O'nun vechinin nuru, gözün gördüğü her şeyi (yani bütün mahlûkatı) yakar kül ederdi.”*

Esmâ-i Hüsnâ

“Esmâ” kelimesi “isim” kelimesinin çoğuludur. “Hüsnâ” kelimesi “güzel, en güzel” anlamına gelir. Bu ikisinin terkibi olan Esmâ-i Hüsnâ kelimesi Allah'a nisbet edilen bütün ilahi isimleri ifade eder. Esmâ-i hüsnâ'daki “hüsnâ” kelimesi “güzel” manasında sıfat veya “en güzel” anlamında ism-i tafdîl sayılmıştır. Bu nedenle Allah'ın güzel olmayan bir isminden bahsetmek anlamsızdır. İlahi isimlerin güzelliikle nitelendirilmesinin sebeplerini İbn Arabî (ks) şöyle ifade etmektedir:

- 1) Allah hakkında yücelik ifade eder ve kullarda hürmet hissi uyandırır.
- 2) Zikir ve duada kullanıldığında duanın kabulüne ve sevap kazanmasına vesile olur.
- 3) Kalplere huzur ve sükunet verir. Lütûf ve rahmet ümidi telkin eder.
- 4) Esmâ-i hüsnâ konusunda marifet sahibi olanlara, bu marifet üstünlük ve şeref kazandırır.
- 5) Bu isimler Allah hakkında vâcip, câiz ve muhal olan sıfatları ihtiva etmeleri nedeniyle, onunla ilgili en yeterli ve en doğru marifet edinmemizi sağlarlar.

Esmâ-i hüsnâ'nın 99 isimden oluştuğunu İslam alimleri tarafından genellikle kabul edilir. Ancak Kur'an'da Allah'a nispet edilen isimler 99 ile sınırlı değildir. İslam alimleri bununla ilgili bir hadiste kaydedilen sayıya bağlı kalmak için esmâ-i hüsnâ'nın 99 tane isimden oluştuğunu kabul etmişlerdir. Bu isimler, bid'atların zuhurundan ve fırkaların ortaya çıkmasından önce selefin üzerinde icma ettiği isimleri kapsar.

Esmâ-i hüsnâ'nın yanında Allah'ın Kur'an veya herhangi bir kitapla indirdiği, özel olarak bazı kullarına bildirdiği veya kendi katında başkalarından gizlediği isimleri de vardır. Bunu teyid eden bir hadiste Peygamberimiz (sav) şöyle dua etmektedir: *“Allah'ım! Zatının isimlendirdiği, kitapta kaydettiğin, mahlukatından birisini öğrettiğin ya da gayb ilminde kendine tahsis ettiğin her ismin hürmetine Senden dilerim.”*

Esmâ-i Hüsnâ'nın Sayımı (İhsâ)

Birçok hadis kitabında nakledilen ve rivayeti Ebu Hureyre (ra)'a dayanan şu hadis vardır: *“Allah'ın 99, yüzden bir eksik, ismi vardır. Bunları ezberleyip benimseyen (İhsâ) cennete girer.”* Bazı rivayetlerde de buna ilaveten *“O tektir, tek olanı sever”* vardır. Hadis metninde

geçen “İhsâ” kelimesi İslam alimleri tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Buhârî’den itibaren İhsâ kelimesinin anlamı üzerinde önemle durulmuştur. Kelimenin sözlük anlamı olan “saymak, ezberlemek, anlamak” şeklindeki anlamlarının ötesinde bir anlam taşıdığı görüşü ağırlık kazanmıştır. Öyle anlaşıyor ki bu kelime İslam’ın uluhiyyet inancını naslara başvurmak suretiyle tespit edip anlamak, benimsemek ve bu inanca uygun bir ruhî yetkinlik kazanmak anlamını içermektedir.

Ebû Hureyre’nin rivayet ettiği hadiste ki 99 sayısı şüphelidir. Bu bakımdan Allah’ın güzel isimlerinin adedi farklı hadis kitaplarında farklı sayıda ifade edilmiştir. Bu nedenle hicri 2. yüzyıldan itibaren doğrudan doğruya Kur’an-ı Kerim’den esmâ-i hüsnâ listeleri çıkarma çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. İbn Abbas ve İbn Ömer’den nakledilen Süyûtî’de bulunan bir hadis şöyledir: *“Allah’ın 99 ismi vardır ki, onları sayan cennete girer. Onlar da Kur’an’da mevcuttur.”* Bu hadisin etkisiyle insanlar Allah’ın güzel isimlerini Kur’an’da aramaya yönelmişlerdir. Ancak bu konuda çalışanların tespit ettikleri isim sayıları birbirlerini tutmamaktadır. Bunun nedeni eş anlamlı kelimelerin tekrarı, izafet ve benzeri bir bağlantı ile oluşan veya fiil sigası ile geçen bir kavramdan türetilen isimlerin alınıp alınmaması hususundaki tereddütler, dikkatsizlik ve bir de istihsan hatası olarak düşünülmektedir.

İbn Arabî’ye göre Kur’an ve hadisler incelendiğinde bu isimlerin ortaya çıkması mümkündür. Böylece Kur’an ve hadislerin okunması “İhsâ” olarak düşünülmekte ve bunun neticesinde de cennete gidilebileceği ümit edilmektedir. Hadiste geçen “İhsâ” ifadesi Kur’an ve sünneti öğrenmeye teşvik olduğu belirtilmiştir. Bazı İslam alimleri Allah’ın isimlerinin sayılmasının mümkün olmadığını, bazıları ise isimlerin sayımının kolay olduğunu savunmuşlardır.

İslam alimleri, isimlerin sayımının (İhsâ) kavramını farklı şekillerde anlamışlardır. Bazıları İhsâ’yı bütün esmâ-i hüsnâ ile Allah’a dua ve sena etmektir şeklinde yorumlarken, diğer bir kısmı da bu isimleri hakkı ile öğrenmeli ve amel etmeli tarzında anlamışlardır.

İbn Berracân, “Şerhu esmâ’illâhi’l-hüsnâ” adlı kitabında İhsâ’yı, “Allah’ın isimleriyle alakalı ilimleri bilmek, zikretmek ve bununla kullukta bulunmak” şeklinde izah etmiştir. Zeccâc ise, “Tefsîru esmâ’illâhi’l-hüsnâ” adlı kitabında, İhsâ’yı, esmâ-i hüsnâ’nın manalarını derinden tefekkür etmek şeklinde anlamıştır.

Şîî literatüründe 99 isim hadisi Hz. Ali (ra)’dan rivayet edilmektedir. Bazen de Ali ile Ebu Hureyre’nin rivayetleri birleştirilerek sayı 133’e çıkarılmaktadır. Şîî alimlerinin Kur’an’dan çıkardıkları esmâ sayısının 127 olduğu ifade edilmektedir. Cevşen-i Kebir’de ise her biri 10’ar isim içeren 100 bölüm halinde 1000 isim mevcuttur.

Allah’ın isimlerinde İlhâd (Sapma)

“En güzel isimler Allah’ındır. Bundan dolayı Allah’a onlarla dua edin. O’nun isimlerinde sapıklık eden mülhidleri terk edin.” (Araf, 7/180)

Ayette geçen, *“Allah’ın isimlerinde ilhâda düşme”* ifadesi, müşriklerin yaptığı gibi isimleri putlara nispet etme, anlamlarını değiştirerek isimlerde ziyade ve noksanlık yapma olarak yorumlanmaktadır.

İbn Arabî’ye göre İlhâd, Allah’ın isimlerinde ta’til (işlevsiz yapmak) veya teşbih (benzetme) gibi tevhide aykırı yanlış yorumlar yapmak suretiyle haktan ayrılıştır. İlhâda düşmemek için Kur’an

ve Kütüb-i Sitte'de geçen (Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Davûd, Nesaî ve el-Muvattâ) isimlerle Allah'ın anılması yeterlidir.

İlhâd kavramı içine şu eylemler de girer:

- 1) Allah'ın Zatını anlamaya ve tanımaya vesile olan tefekkür ortamından uzaklaşma,
- 2) Allah ile kulluk irtibatını keserek, bu isimler üzerinde değişik tasarruf gayeleri edinme suretiyle onlardan maddi sonuçlar bekleme.

Esmâ-i hüsnâ bilgisi Allah ile alem arasındaki ilişkiye ışık tutması ve böylece Allah'ı tanıma bakımından önemlidir. Bazı filozoflar Allah'a isim ve sıfat nispet etmekten kaçınırlar. Mâtürîdî ilahi isimleri benimsemek istemeyenlere “Kitâbü'l – Tevhîd” adlı kitabında şu soruları yöneltmektedir:

- Evrenin yaratılışını kime nispet ediyor ve hangi dini benimsiyorsunuz?
- Neye tapıyor, hangi varlığa karşı dua ve niyazda bulunuyorsunuz?
- Dini emir ve yasakları hangi kaynaktan alıyorsunuz?

Mâtürîdî bu sorularıyla yüce Allah'ın sadece zihinsel bir varlık olmadığını, fiilen de mevcut bulunduğuna, O'nu ancak isim ve sıfatları vasıtasıyla aklın idrak edebileceğini anlatmaktadır. Böylece duyular ötesi olan Allah, kendisini duyular aleminin kavramlarıyla tanıtmıştır.

Esmâ-i Hüsnâ'nın Geçtiği Ayetler

Esmâ-i Hüsnâ ifadesi Kur'an'da 4 ayette yer almaktadır. Nuzûl sırasına göre bu 4 ayeti şöyle sıralayabiliriz: Araf, 7/180; Taha, 20/8; İsra, 17/110; Haşr, 59/22,23,24.

1)“Oysa en güzel isimler Allah'ındır. Bundan dolayı Allah'a onlarla dua edin. Onun isimlerinde sapıklık eden inkarcıları terk edin. Onlar yakında yaptıklarının cezasını çecekler.” (Araf, 7/180)

Bu ayette Allah'ın güzel isimlerinin bulunduğunu, kendisine onlarla dua edilmesi gerektiği ifade edilmekte ve onun isimlerinde ilhâda düşenlere itibar edilmemesi istenmektedir. İlhâd kelimesinin anlamı haktan sapmak, itidalden ayrılmaktır. Buna göre ilhâdın bu ayetteki manası iki noktada ifade edilebilir:

- 1) İsimleri ya tamamen inkar etmek veya inkara götürecek şekilde teville tabi tutmak.
- 2) İsimleri ancak Allah için geçerli olan anlamlarıyla Allah'tan başkasına nispet etmek (teşrik) veya onu yaratılmışlara ait isim ve kavramlarla adlandırmak (teşbih).

Bu ayet İslam'ın ilk yıllarında ısrarla üzerinde durulan tevhid inancını pekiştirmektedir.

2) “Allah odur ki kendisinden başka hiçbir ilah yoktur. En güzel isimler O'nundur.” (Taha, 20/8)

Bu ayet de, Allah'ı kainatın yaratıcısı, yöneticisi ve sahibi olarak niteleyen ve en gizli şeyleri bildiğini ifade eden bir grup ayetten sonra gelmekte ve yine tevhid akidesine vurgu yapmaktadır.

3) “Sen onlara de ki: İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Nasıl çağırırsanız çağırın. En güzel isimler onundur.” (İsra, 17/110)

İslam'dan önce özellikle Güney Arabistan'da Rahman kelimesinin tanrının ismi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu sebeple Taberî'nin naklettiğine göre Hazreti Peygamberin (sav) dua, niyaz ve ibadetlerinde Rahman ismini kullanması müşrikler tarafından yadırganmış, bu tutumun onun ana ilkesi olarak kabul ettiği tevhid inancına ters düşeceği ileri sürülmüştür. Bunun üzerine yukarıdaki ayet inzal olmuştur. Bu ayette Allah adına veya Rahman adına dua edilmesinin neticeyi değiştirmeyeceği, çünkü O'nun birden fazla isminin bulunduğu ifade edilmektedir.

4) *“O öyle Allah'tır ki, O'ndan başka ilah yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O esirgeyen, bağışlayandır. O öyle bir Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir ilah yoktur. O malik ve sahiptir, münezzehtir, selamet verendir, emniyete kavuşturandır, gözetip koruyandır, üstündür, istediğini zorla yaptıran, büyüklükte eşi olmayandır. Allah puta tapanların ortak koştukları şeylerden münezzehtir. O yaratan, var eden, varlıklara şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şanını yüceltmektedir. O, galip olan, her şeyi hikmeti uyarınca yapandır.”* (Haşr, 59/22,23,24)

Bu ayetler Medine döneminde nazil olan Haşr suresinin son 3 ayetidir. Bu ayetlerde Allah'ın 16 ismi sıralanmış ve onun esmâ-i hüsnâsının olduğu belirtilmiştir. Bu ayetlerde, Allah'ın birliği vurgulanmakta, tenzihî, sübûtî ve fiilî bazı sıfatları dile getiren isimler zikredilmektedir.

İsim – Müsemma (İsimlenen) Tartışması

İslam'ın erken dönemlerinden itibaren akaid ve kelim literatüründe isimler ve sıfatlar konularında isim - müsemma tartışması ortaya çıkmıştır. Genellikle Mutezile ve Şîa alimleri Allah'a nisbet edilen isim veya sıfatların müsemmanın yani Zat-ı ilahinin gayrisi olduğunu iddia etmişlerdir. Buna mukabil ehl-i sünnet alimleri “gayrı” kelimesini kullanmaktan çekinmiş, bazen “İsim müsemmanın aynıdır” demiş, bazen de “Ne aynı ne de gayrıdır” demiştir. Bu konudaki tartışma İbn Arabî'nin de belirttiği gibi daha çok lafzidir. Bu konuda Türkiye Diyanet Vakfı'nın yayınladığı “İslam Ansiklopedisi”nde, Esmâ-i Hüsnâ maddesinde şunlar ifade edilmektedir:

“Her dindar insanın manevi yöneliş ve ibadetlerinin yüce yaratıcının bizzat kendisine olduğu şüphesizdir. Onunla iletişim kurmak ve söyleşmek dindar için vazgeçilmez bir ihtiyaç, paha biçilmez bir haz olup, bu iletişime zihinle kalbin yanında bunlarla etkileşim halinde bulunan dilin ve kulağında katılması lazımdır. Dil onun isimlerini zikreder, kulak da bu zikri algılar. Böylece dindar insan bu ruhi yücelik çabasında Allah, Rab ve benzeri esmâyı duyuş ve yüceliş aracı, yani iletişim vasıtası olarak kullandığı gibi bazen esmâya yaklaşabilmek için isim kelimesinden faydalanmayı gerekli görebilir. Mesela Müslümanın hayatı boyunca dua ve iltica cümlesi olarak en çok tekrar ettiği besmelede “Allah ile başlıyorum” yerine “Allah adıyla başlıyorum” demesi onun kulluk konumu bakımından çok daha uygun görülmektedir. Konuya teknik açıdan nasıl yaklaşılsa yaklaşılsın, gerçekten bu tür kelime ve kavramlar delâlet ettiği varlığın bizzat kendisi değil onun hatırlatıcısı ve tanıtıcısı durumundadır. Bu sebeple isim müsemmanın gayrıdır. Bunun yanında Allah, Rab ve benzeri esmâ ile veya bunlara isim kelimesinin eklenmesi ile yapılan teşbih, tâzim, hamd ve zikirlerde gönlün amaçlayıp bağlandığı varlık, yüce yaratıcının kendisi olup kelimeler ona ulaştıran önemli vasıtalar. Bu bakımdan da isim müsemmanın aynıdır.”

Zamirlerin Kullanımı

Esmâ-i hüsnâ yanında Allah Teâlâ için ayet ve hadislerde “ene” (ben), “nahnü” (biz), “ente” (sen), “hüve” (o) zamirleri de kullanılmıştır. Örneğin namazda okuduğumuz Sübhâneke, Fâtiha, Salli - Bârik metinleri ile selamdan sonra okunan “Allahümme ente’s-selâm” tesbihinde muhatap zamirleri hâkimdir.

Tasavvufta “hüve” (hû) zamirine büyük bir önem atfedilmiştir. İbn Arabî, Fütûhat’ta hüve zamirini “zihinlerin doruk noktası” olarak değerlendirmiştir. Hüve zamiri mâbudun nitelikleri değil doğrudan doğruya zâtını, başka bir deyişle bütün vasıflarını ihtiva eden lafza-i celâli simgeler. Hüve’nin tasavvufta geniş ölçüde önem kazanmasının bir nedeni, cehrî zikre elverişli olan söyleyiş kolaylığı ve ses vurgusunun olmasıdır.

Hüve zamiri esmâ-i hüsnâ’nın çokça zikredildiği Haşr suresinin son ayetlerinde 7 defa müstakil olarak, iki defa da bitişik zamir olarak tekrar edilmiştir. Tevhid inancının veciz bir uslûpla dile getirildiği İhlâs suresinin başında, surenin içerdiği tenzîhî sıfatların mevsufu (vasıflanan) olarak kullanılmıştır.

İbn Arabî “Marifet ve Hikmet” adlı kitabında hüve zamiri için şunları söylemektedir: “Allah ehli arasından zevk sahibi kimi görmüşsek Allah yolunda seyri sülûk edenlere bu konuda özellikle hüve (o) lafzıyla zikretmeyi tavsiye ettiklerini gördük. Onlar bunu özelin özeli bir zikir olarak görmüşlerdir. Çünkü onlar nezdinde hüve kelimesi Allah isminden daha tanıtıcıdır işin aslında. Çünkü bu zamir hiçbir türevi olmaksızın özellikle sadece yerini tuttuğu varlığa delâlet eder. Allah ehli zamirler ve kinayeler üzerine çoğunlukla onu tercih etmişlerdir. Çünkü O’nun hakikatine ilmin taalluk etmesi suretiyle o “Mutlak Gayb” zamiridir. Ayrıca Allah ehli “hüve” lafzının O’nun hüviyyetine raci olduğunu söylerler ki o hüviyyeti ancak O bilir. Öyleyse onlar buna güvendiler, özellikle Allah’ın nefsinin yine ancak Allah’ın bileceğini iddia eden bir grup, zikirde mertebe bakımından “hüve” lafzından daha mükemmel olan bir lafız bilmezler.”

İsm-i Âzam

Esmâ-i Hüsnâ hakkında konuşulan konularından birisi de İsm-i Âzam (en yüce isim) konusudur. Bu ismin bilinmesi çok zor olduğu için alimler arasında bu konuda bir ittifak oluşmamıştır. Çünkü bu konuda kesin bir nakli delil yoktur. Bazı İslam alimleri İsm-i Âzamı meşhur 99 isim içinde ararken, bazıları bu listenin dışında aramışlardır. Bazı alimler tercihlerini lafza-i celâl, yani Allah ismi istikametinde kullanmıştır. Allah ismi bütün isimleri kapsadığından İsm-i Âzam ile dilekte bulunmak isteyenlerin Allah ismini zikretmeleri tavsiye edilmiştir.

İmam Gazâlî, “Allahü lâ ilâhe illâ hüve’l – hayyu’l – kayyum” ifadesini İsm-i Âzam olarak kabul etmiştir. Tirmizî ile bazı alimler “Lâ ilâhe illâ ente’l -mennân bedî’u’s-semâvâti ve’l-ard zü’l-celâli ve’l-ikrâm” ifadesini İsm-i Âzam olarak kabul etmişlerdir. Bu kabullere çeşitli itirazlar yapılmıştır.

Bununla beraber havas (seçkin kullar) İsm-i Âzam’ı bildiklerini ifade etmişler, fakat bu isim açıklanmasının yasak olduğunu söyleyerek bu bilgileri insanlarla paylaşmamışlardır. Ancak başta Peygamberimiz (sav) olmak üzere Allah dostlarının dualarında İsm-i Âzam’ı kullanmadıklarını ifade edilmiştir.

Bu konuda İbn Arabî “Marifet ve Hikmet” adlı kitabında şunları ifade etmektedir: “Sonra bir de İsm-i Âzam diye adlandırılan genel bir isim vardır. Bu isim Ayetü’l-Kürsî’de ve Ali İmran suresinin baş tarafındadır. Hazreti Peygamber onu bilmesine rağmen, onunla dua etmemiştir. Eğer o isimle dua etseydi, Allah ona istediği şeyin aynısından karşılık verirdi. Allah’ın eşya hakkındaki ilmi iptal olmaz. Bu nedenledir ki Allah, Allah ehlini edepli kılmıştır.”

Bu isme “en büyük” özelliği nispet etmek için elimizde herhangi bir delil yoktur. Aslında anlam ve şumulünün genişliği sebebiyle bu özelliği taşıyacak bir isim varsa o da Allah ismidir. Hangi ismin neye göre İsm-i Âzam kabul edileceği hususu belirsizdir. Buradaki tercih sebebi kişinin şahsi durumu olmalıdır. Eğer kul masivadan sıyrılıp aklı, fikri ve gönlüyle sadece Allah’a yönelirse onun dua ve zikrinde yer alan her isim en büyük etkiyi sahip olacağı beklenir.

Esmâ-i Hüsnâ Tevkîfidir?

İslam alimleri, Allah’ı nitelendirdiğimiz isim ve sıfatların nasla belirlenmesinin gerekli olduğunu ileri sürerler. Buna tevkîfî olma denir. Bazı alimler de bazı isimlerin tevkîfî, bazılarını da akılla tespit edilebileceğini ileri sürerler.

İbn Arabî aklın tek başına Allah’a isim ve sıfat nispet edemeyeceğini, bunun ancak naslarla olabileceğini ileri sürer. Ona göre akıl sadece isim ve sıfatların anlamları üzerinde düşünebilir. Peygamberler, insanların akıllarıyla Allah’ın Zâtını idrak edemeyecekleri için gönderilmiştir. Peygamberler insanların anlamakta aciz kaldıkları konuları onlara açıklarlar. Dolayısıyla naslar lafız ve ibarelerin tespitinde, akıl ise bunların tanım ve yorumunda söz sahibidir.

İmam Gazalî, isimlerin tevkîfî olduklarını benimsemekle beraber, mâna bakımından O’na nispetinde bir sakınca bulunmayan “vasf” şeklindeki ifadelerin naslarda yer almasa da kullanılabileceğini ileri sürer.

Keşfü’l-Ma’nâ an Sırrı Esmâillâhî’l-Hüsnâ (İbn Arabî)

İbn Arabî’nin, Esmâ-i Hüsnâ’daki tasavvufî sırları anlattığı kitabın adı “Keşfü’l-Ma’nâ an Sırrı Esmâillâhî’l-Hüsnâ” dır. Bu kitabın bir yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi’nde mevcuttur. İbn Arabî bu kitabı İmam Gazalî’nin “el-Maksadü’l – Esmâ fi Şerhi Esmâillâhî’l-Hüsnâ” adlı kitabı üzerinden şekillendirmiştir. Her iki yazar da söz konusu kitaplarda Allah Teâlâ’nın isimlerini O’nun alem ve insan ilişkisi boyutunda ele almışlardır.

İbn Arabî bu kitabında Ehl-i sünnetin görüşleri doğrultusunda hareket etmiş ve daha çok Eş’arî geleneğini takip etmiştir. Yazar Allah’ın isimlerini 3 ayrı özellikte ele almıştır. Bu özellikleri şöyle açıklayabiliriz:

Taalluk: Kulun Mukaddes Zâta delaletleri açısından Allah’ın isimlerine muhtaç olması.

Tahakkuk: Hakkı isimlerinde görmek. Hakka ve kula nispetle isimlerini bilmek.

Tahalluk: Kulluğa yaraşır tarzda isimlerle ahlaklanması. Hak şanına yaraştığı tarzda onlara sahip olduğu gibi, kendisine yaraşır şekilde kulun isimlerle ayakta durması. İsimlerin Hakka nispetleri O’nun yüceliğine yaraşır şekilde olduğu gibi, kula nispetleri de kulluğa yaraşır şekilde olması. Böylece kulun kulluğa hakkını verdiği gibi rubûbiyete de hakkını vermesi.

İbn Arabî’ye göre insan ve evren ilahi isimlerin bilinmesine ve tecelli etmesine vesile olmuştur. Kul ilahi isimlerin farklı tecellileri ile çeşitli hallerde bulunmaktadır. Her kulun haline uygun

düşen ilahi bir isim vardır. Bu isim onun rabbi sayılır. Kul bir bedendir, ona karşı gelen ilahi isim ise onun kalbi gibidir. İbn Arabî yukarıda adı geçen kitabını bu temel anlayışa göre oluşturmuştur.

İbn Arabî söz konusu kitabında şunları ifade etmektedir:

“Tecelliyat insanlarda iki şekilde gerçekleşmektedir. Bazı insanlar, ortaya çıkan tecelliyatın, söz konusu isimlerden kaynaklandığını bilir. Bir kısmı ise bunun farkında değildir. Allah'ın isimleri ile kul arasındaki bağlantı, taalluk, tahakkuk tahalluk şeklindedir. Buradaki taalluk, Allah'ın Zâtına delalet etmesi açısından kulun isimlere mutlak ihtiyacını hissetmesidir. Tahakkuk ise, Allah ve kulun kendisiyle bağlantılı olarak isimlerin anlamlarının bilinmesidir. Tahalluka gelince, Allah'a yaraşır bir şekilde nispet edilen isimlerin, kul tarafından kendisi ile bağlantısının kurulmasıdır.”

İbn Arabî bu kitabında Allah'ın güzel isimlerinin tasavvufî sırlarını tahalluk özelliği olarak anlatmaktadır. Ancak bu anlatımların üstü kapalıdır. Bunları ancak konu ile ilgisi olanlar anlayabilirler. İlahi isimlerin sırlarını herkesin bilmesi sakıncalı olduğu için bunlar halktan gizlenmiştir. Aksi halde insanlar bu sırların tahakkuk etmesi için ilahi isimleri çeşitli sayılarda zikretmek suretiyle evrendeki olgulara etki etmeye çalışabilirler. Bu da evrenin düzenini bozacaktır. Bu nedenle bu sırlar gizli tutulmuştur. Bu sırları bilenler, hatta peygamberler bile, ancak Allah'ın izniyle onları kullanmışlardır.

Allah İsminin Sırları

İbn Arabî yukarıda bahsedilen kitabında Allah isminin sırları ile ilgili şunları ifade etmektedir: Bu isim diğer isim ve sıfatları cem eden Zâti isimdir. Ancak bu cem etme taalluktan dolayıdır, bu isim ve sıfatlarla ahlaklanmaktan dolayı değildir. Bu durumun nedeni ahlaklanmanın ancak sıfat isimleri ile olmasından ötürüdür. Allah ismi ise zât ismidir. Ancak Allah adı, bütün ilâhi nitelikleri kendisinde toplayan bir isim olarak düşünülürse, bu durumda, diğer isimler gibi, bununla tahalluk mümkündür.

Taalluk: Mevcut olanın tümüne özlü ve kapsamlı bir şekilde meşru sınırlar içerisinde ulaşmak için insan bu ismi ihtiyaç duyar.

Tahakkuk: Bu ismin delalet ettiği anlamları bilmek veya ulaşılamaz olarak belirttiği hususların sadece Zât-ı İlâhiye ait olduğunu idrak etmek gerekir. Yine bu ismin anlamının içerdiği hususları bütün boyutlarıyla gereği gibi ve insani ölçüler içerisinde kavramaya çalışmak, Allah adının tahakkuk alanındandır.

Tahalluk: Allah isminin delalet ettiği bütün anlamları müminin kendisinde yer etmesi gerekir. Zira Allah adı, bize bildirilen ve bildirilmeyen bütün isimleri kendi bünyesinde toplamaktadır.

Alemde nitelendirilemeyecek ve hiçbir şekilde tanımlanamayacak olgular mevcuttur. Allah evrende sebep-sonuç ilişkisinin ötesinde, hikmetli bir biçimde olguları yönlendirmektedir. Alemin dışında ise çok özel bir hükümle muamelede bulunmaktadır. Bu nedenle “*Bana dua edin ki cevap vereyim*” buyurmuştur. Buradaki icabet mutlak anlamda olmayıp, aleme yönelik belli alanlardaki yönelişlerdir.

Böyle bir yöneliş mertebesine ulaşan bir kimse, Allah adıyla ahlaklanır. Ancak bu yüce yaratıcıya özel olan şekliyle Allah ismi ile bir tahalluk olmaz. Bu, bir sıfat bağlamında delalet ettiği anlama yönelik bir tahalluktur.

Nitekim Allah ismi ile hâl sınırlaması olmaksızın mutlak anlamda tahallukta bulunmak imkânsızdır. Bu makama ulaşan kimsenin zihninde açıkça belirgin olmasa bile, bu isimde tahalluk etmenin şartı, buna yönelen kimsenin halini, amaç ve hedefini iyi tespit edip, bulunduğu konumun bilincinde olması gerekir.

Yayınlama Tarihi : 02.08.2021

Nur Tecellileri

Allah Teâlâ'nın Zâtı'nın hakikatini kavramak beşerin/insanın aklının ulaşabileceği bir husus değildir. Allah Teâlâ Zâtı'nı bize isimleri, sıfatları, fiilleri ve hükümleri ile tanıtmış ve bizim de O'nu bu çerçevede tanımamızı emretmiştir.

En-Nûr Allah Teâlâ'nın bir ismi ve sıfatıdır. Allah Teâlâ'nın Nur sıfatının hakikatini anlamak da mümkün değildir. Ancak Nur isminin tecelli ve yansımaları Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinde ve hadis-i şeriflerde bize haber verilmektedir.

En-Nûr, nurlandıran, nurun kaynağı, alemleri nurlandıran, simalara, zihinlere ve gönüllere nur yağdıran, kulunun iç alemini nurlandırarak onu hidayete kavuşturan, hakkı, doğruyu görmesini sağlayan demektir. Nur kelimesinin sözlük anlamı "ışık, aydınlık, parlaklık" gibi anlamlardır. Bütün varlıklar Allah Teâlâ'nın Nur sıfatının etkisindedir. Nur'un esas kaynağı ve hazinesi Allah Teâlâ'dır. Allah Teâlâ hem nurdur, hem nurlandırır ve hem de nuru var eder. Nur sıfatı bütün gizli şeyleri kendisine aşikar olan anlamı ile subutî bir sıfattır; her şeyi aydınlatan anlamı ile fiili sıfattır.

Nur'un zıddı zulmettir. Zulmet karanlık, ışısız demektir. İslam'la zıtlaşan bütün düşünce ve sistemler zulümat (karanlıklar) olarak nitelendirilmiştir. Şirk, küfür, cehalet de birer manevi zulmettir. Nur ile zulmet hiçbir zaman aynı değildir:

"Kör ile gören müsavî olamaz, zulmetler ile aydınlık müsavî değildirler." (Fatır, 35/19,20)

Alemde her şey nurunu, ışığını Allah'tan alır.

"Allah göklerin ve yerin nurudur." (Nur, 24/35)

"Allah'ım hamd ancak sanadır. Göklerin, yerin ve içindekilerinin nuru Sensin." (Hadis)

Allah'ın nuru dünyada tecelli ettiği gibi ahirette de tecelli edecektir:

“Yer Rabbinin nuru ile parlamıştır. Kitap meydana konulmuştur. Peygamberler ve şahitler getirilmiştir. Onların aralarında hak ile hükmedilmiştir. Onlar hiçbir zaman zulme uğramazlar.” (Zümer, 39/69)

Allah Teâlâ'nın nuru Nur suresinin 35. ayetinde anlatılmaktadır:

“Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. O lamba bir billur içindedir; o billur da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nispet edilemeyen mübarek bir ağaçtan çıkan yağdan tutuşturulur. Bu öyle bir ağaç ki yağı, nerdeyse, kendisine ateş değmese bile ışık verir. Bu ışık nur üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruyla hidayete iletir. Allah insanlara işte böyle misal verir. Allah her şeyi bilir.” (Nur, 24/35)

Allah Teâlâ'yı gözler görüp idrak edemez. Çünkü gözler O'nun azameti ve nurunu görüp idrak etmeye dayanamaz. O ise basar sıfatı ile bütün gözleri ve her şeyi görür:

“Gözler O'nu görüp idrak edemez. O Allah ise bütün gözleri idrak eder. O lâiftir, habirdir.” (Enam, 6/103)

Peygamberimiz (sav)'e “Rabbini miraçta gördün mü?” diye sorulduğunda, Peygamberimiz şöyle cevap verir: *“O nurdur. O'nu nasıl görebilirim?”*

Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmaktadır: *“Allah ile mahluku arasında nuranî veya zulmanî 70.000 hicab (perde) vardır. Kim bir hicabı aşan bir şey hissederse mahvolur.”* Bu nedenle Allah Teâlâ'nın Zatı'nın hakikatini bilmemiz mümkün değildir. Ancak O'nun nurunun tecellileri ile O'nu bilir ve görürüz.

Bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmaktadır: *“Ben Adem'in yaratılmasından 14.000 yıl evvel Rabbimin huzurunda bir nur idim. Adem o nur ile tesbih eder, melekler de onun tesbihine iştirak ederlerdi. Allah Teâlâ Adem (as)'ı yaratınca bu nur onun sulbüne verildi ve yeryüzüne indirildi. Sonra Nuh (as)'ın sulbüne vererek gemiye bindirdi. Sonra İbrahim (as)'ın sulbüne attı. Allah Teâlâ beni temiz rahimlerden, şerefli sulblerden geçirerek, hiçbir kötülük yapmamış olan anne - babamın sulbünden dünyaya getirdi.”*

Peygamberimiz (sav) Kur'an-ı Kerim'de bir nur olarak ifade edilmektedir:

“Şüphe yok ki size Allah tarafından bir nur ve bir apaçık kitap gelmiştir.” (Maide, 5/15)

Buradaki nur Hz. Muhammed (sav) dir. Apaçık olan kitap ta Kur'an-ı Kerim'dir. Allah Teâlâ'nın yarattığı ilk şey Hz. Muhammed'in nurudur. Bu Peygamberimizin şu hadisi ile teyit edilmektedir: *“Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey benim nurumdur.”*

“Allah'ın izniyle Allah'a davet eden ve nur saçan bir kandil gönderdik.” (Ahzab, 33/46)

Bu ayetteki nur saçan kandil ile Peygamberimiz kastedilmektedir. Çünkü Peygamberimiz insanlardan Allah'ın rızasına tabii olanları karanlıktan aydınlığa çıkarır.

“Ey İnananlar! Allah'tan korkun. O'nun Resulüne inanın ki size rahmetinden iki pay versin, sizin için ışığında yürüyeceğiniz bir nur yaratsın ve sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.” (Hadid, 57/28)

Peygamberimiz (sav)'i gören kişinin üzerine onun nuru yansır. Dolayısıyla onun sohbetine katılanlar bu nurla aydınlanırlar. Peygamberimiz bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *“Beni gören Müslüman (ashab), beni göreni gören (tabiin) ve beni göreni göreni gören de (tebei tabiin)*

cehenneme girmez.” Bu nedenle “Benim ashabım yıldızlar gibidirler” hadisi ifade edilmiştir. Çünkü onlar nurla aydınlanmışlar, dolayısıyla yıldızlar gibi parlamaktadırlar.

Enes (ra) şöyle ifade etmiştir: “Resulallah (sav) Medine'ye girdiği gün her şey nura kavuştu, öldüğü gün de her şey karanlık içinde kaldı.” Çünkü Peygamberimiz vefat edince nurunun doğrudan yansımaları sona erdi.

Kur'an Bir Nurdur

“Sizlere apaçık bir nur (Kur'an) indirdik.” (Nisa, 4/174)

Kur'an-ı Kerim Allah kelimidir. Kendisine iman edenleri küfrün karanlığından çıkarıp Allah'ın nuruna kavuşturur.

Kur'an Allah Teâlâ'nın nurunun bir tecellisidir. Kendisine tabi olanları şirk, küfür ve cehalet karanlığından çıkarıp Allah'ın nuru olan İslam'a, imana ve hidayete kavuşturur. Kur'an'a sırt çevirip inkâr edenler ise küfür karanlığında kalarak, hem dünyada hem de ahirette hüsrana uğrarlar.

“İşte Biz böylece sana da emrimizden Kur'an'ı vahyettik. Yoksa sen kitap nedir? İman nedir? bilmiyordun. Fakat Biz onu bir nur kıldık. Onunla kullarımızdan dilediğimizi doğru yola iletiyoruz. Şüphesiz ki sen de insanları doğru bir yola götürüyorsun.” (Şura, 42/52)

“Artık Allah'a, Resulüne ve indirdiğimiz Kur'an'a inanın. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (Tegabun, 64/8)

Yukarıdaki ayetlerde Kur'an-ı Kerim'in nur olduğu ifade edilmektedir. Bunun nedeni Kur'an'ın Allah kelamı olup, O'nun isimlerini, sıfatlarını, fiillerini ve hükümlerini bildirmektedir. Nasıl güneşin ışığı ile maddenin karanlıkları gideriliyorsa, Kur'an'da kendisine iman edip tabi olanları manevi karanlıklarından kurtararak, onları iman ve hidayet nuru ile aydınlatmaktadır.

“Elif, Lâm, Ra. Bu Kur'an öyle büyük bir kitaptır ki, insanları Rablerinin izniyle karanlıklardan aydınlığa, her şeye galip ve hem de lâyük olan Allah'ın yoluna çıkarman için onu sana indirdik.” (İbrahim, 14/1)

İslam Bir Nurdur

İslam dini Allah'ın bir nurudur.

“O kimse ki, Allah onun göğsünü İslamiyet için genişletmiş ise, o Rabbinden bir nur üzere bulunmaktadır.” (Zümer, 39/22)

Bu ayete göre Allah Teâlâ kimin kalbini İslam'a açmış, iman nurunu ve İslam'ı kalbine yerleştirmişse, o Rabbinden bir nur (aydınlanma) üzerinde bulunmaktadır. Buna göre İslam o kişi için bir nurdur.

“Allah, kimi hidayete erdirmek isterse onun gönlünü İslam'a açar” (Enam, 6/125). Bu ayet nazil olduğu zaman Peygamber Efendimiz (sav)'e “Göğsün inşirahı/sevinçle genişlemesi nedir?” diye sordular. Peygamber Efendimiz (sav) şöyle cevap verdi: “O nurdur, Allah o nuru müminin kalbini atar. Bunun üzerine kalbi sevinerek genişler”. “Bu genişlemenin alameti var mıdır?” diye sahabeler sordu. “Evet” dedi Peygamberimiz, “Ahirete yaklaşma, bu fani ve aldatıcı dünyadan uzaklaşmak ve ölümden önce ölüme hazırlıklı olmaktır” buyurdular.

Allah Teâlâ, bir kulunun hidayetini istediği zaman, onun masivadan (dünya sevgisinden) ayrılması ve rıza kapısından girmesi için nurlarını gönderir; kulunun gönlünü iman neşesiyle doldurur ve insan Allah Teâlâ'ya kulluk için çaba göstermeye başlar. O kulun salih ameli, zikri ve Kur'an tilaveti "nur"a dönüşür. En-Nur isminin tecellisi ile! İşte bu nurların zuhuru ile kulun imanı kuvvetlenir ve sırat-ı müstakim üzere devam etme imkanına kavuşur.

Müminin kalbindeki iman ve Kur'an bilgisi onun nurudur. Bu nur müminin her davranışında kendisini belli eder. Bu nedenle Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: *"Müminin ferasetinden sakının. Çünkü o Allah'ın nuru ile bakar."* Mümin nurlar içinde yüzer. Kamil bir müminin özü nurdur, işi nurdur, gideceği yer nurdur, çıkacağı yer nurdur ve kıyamet gününde gideceği yer de nurdur.

Hazreti Muhammed (sav)'in Nur Duası

İbn Abbas (ra)'dan rivayet edildiğine göre, Resulullah (sav) bir gece namazını bitirdikten sonra şöyle dua etmiştir:

"Allah'ım bana bir nur kıl, kalbimi nurlandır, kabrimi nurlandır, önümü nurlandır, arkamı nurlandır, sağımı nurlandır, solumu nurlandır, üstümü nurlandır, altını nurlandır, kulağımı (işitmemi) nurlandır, gözümü (görmemi) nurlandır, saçımı nurlandır, tenimi nurlandır, etimi nurlandır, kanımı nurlandır, kemiklerimi nurlandır."

Allah'ım nurumu çoğaltarak benim için bir nur kıl. İzzete bürünüp izzetli olmayı emreden, yüceliğe bürünüp de kullarına bolca ikram eden Yüce Allah'ı tesbih ederim. Tesbihe sadece kendisi lâayık olanı tesbih ederim. Lütufların ve nimetlerin sahibini tesbih ederim. Yücelik ve ikramların sahibini tesbih ederim. Celal ve ikram sahibini her türlü eksiklikten tenzih ederim."

Bu duaya göre insanlar her zaman ve her yerde nura muhtaçtırlar. Yaşarken de, öldükten sonra da, kabirde, mahşerde ve sırat köprüsünü geçerken daima nura ihtiyacımız vardır. Dolayısıyla nurumuzu arttırmak için ihlasla ibadete devam ederek Allah Teâlâ'dan nur istemeliyiz: *"Allah'ım bizleri karanlıktan nura/aydınlığa çıkar."*

Varoluş Tecellileri

Her şeyi kuşatan feleğe Heba (toz bulutu) adı verilir. Bu felek varoluşun aslıdır. Allah Teâlâ'nın En-Nur ismi varoluş hazretlerinden ona tecelli edince "Zuhur" oldu, yani ortaya çıktı. Heba'nın hakikati özde Bir ile beraberdir.

Mümkün varlıklar varoluş sıfatıyla mevcut olunca nur isminin tecellileriyle boyanmış oldular. Burada hasıl olan ilk tecelli ruhlar için olan tecellilerdir. Ruhlar nurlu olarak yaratılmışlardır. Onların karanlık vücut şekilleri yoktur. Yalnız imkan dahilinde olmalarının gölgesi vardır. Bu gölgelerin onlar üzerinde bir zuhuru yoktur. Allah Resulü (sav) dua ettiği zaman, bu mertebelerin en yüksek noktasını istiyordu: *"Ey Allah'ım, beni bir nur kıl!"*

Sonra örneksiz ve yepyeni yaratılış (ibdâî) tecellisi oldu. Bu tecellilerle nurlar ve karanlıklar, latif ve kesif, basit ve mürekkep şeyler, cevherler ve arazlar, zamanlar ve mekanlar, izafetler, keyfiyetler ve kemiyetler yaratıldı. Kıyamet gününe kadar olacak bütün durumlar ve fiiller yaratıldı. Bu iş ilk ortaya çıkış işidir. Bu durumda fail olan nur zulmetten etkilenmiş, ayrıca meful olan zulmet nurdan etkilenmiştir. Bütün bunlar "küllü nefsin" en-Nur'dan çıkışını ifade eder.

Nurun zulmetten etkilenmesi, zulmetin nurdan etkilenmesi tabiatı ifade eder. Tabiatı etkileyen ruhani bir varlıktır; etkilenen ise tabii bir varlıktır. Buna göre alemde tabii bir surete sahip olan hiçbir şey yoktur ki, onun kudsi bir ruhu olmasın. Bu varlık hiçbir zaman bir perde ile örtülmez. Alemde her an değişme olmaktadır. Bu değişim bazen yumuşak bazen de serttir. Bunun sonucunda da fayda ve zarar oluşur. İşte bu tecelli ilmidir.

Allah'ın en-Nur isminden ilahi bir tecellinin kalbe gelmesi ile insan bu hakikatleri anlayabilir. İnsan ancak iç dünyası (batını) bu nurla boyandığı zaman onları tasdik eder. Buna iman nuru denir. Bunu bile bile inkâr edenler de kalplerdeki zulüm ve kibir dolayısıyladır.

“Vicdanları bunların doğruluğuna tam bir kanaat getirdiği halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları bile bile inkar ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!” (Neml, 27/14)

“Heva ve hevesini kendine ilah edinen, Allah'ın kendi ilmi dahilinde saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürleyip gözüne perde çektiği kimseyi görüyor musun? Şimdi onu Allah'tan başka kim hidayete erdirebilir? Hala düşünmez misiniz?” (Casiye, 45/23)

İnkâr edenler kendilerini hakka götüren ayetlere ve Resule rağmen kendi akıllarına itimat edip güvenen kimselerdir. Bunlar için kendisi ile aydınlanılan iman nurundan bir ışık hasil olmamıştır.

Nur Tecellilerinin Kalpteki Zuhuru

Gönül aynası tedrici bir şekilde Allah'ı zikrederek cilalandığında, ondan tabiatın pası ve beşeri sıfatların karanlığı giderilir. Böylece kalb gayb nurlarını kabul edecek hale gelir. Bu insan bu nurları müşahade eder. Başlangıçta bu nurlar daha çok berkler, lem'alar ve lâhikalar şeklinde ortaya çıkar.

Bu kavramlar tasavvufta önemlidir. Berk kavramı tasavvuf yoluna giren için ilk olarak görünen ve onu Allah'da seyir etmesi için Mevlaya yakınlık makamına davet eden parlak ışıltılardır. Levâmi, ışıltı parıltı şimşek gibi anlamları bulunan lâmi'a kelimesinin çoğuludur. Nefsi temiz bidayet (yeni başlayan) ehline, mana aleminde görülen parlak ve göz kamaştıran ışıklardır. Bunlar hayalden müşterek hisse yayılarak duyu organları ile müşahade edilirler. Bunlar güneş, ay ve yıldız ışıkları gibi görünür ve çevreyi aydınlatırlar. Bu ışıklar ya kahır ve tehdit nurlarının ya da lütuf ve vaat nurlarının nefse galip gelmesinden kaynaklanır. Levâih; parıltı ve kıvılcım anlamına gelen lâyiha kelimesinin çoğuludur. Bunun anlamı ışıldaklar, keşif ve marifet ışıkları gibi anlamları taşırlar. Bunlar tasavvufta parlar parlamaz kaybolan nur tecellileridir.

Kalpteki parlaklık ne kadar fazla olursa nurlar da o kadar fazla ve parlak olur. Daha sonra bu nur tecellileri çerağ, mum, meşale ve yanan ateş şeklinde müşahade edilir. Daha sonra ulvî nurlar meydana gelir. Bunlar önce yıldızlar suretinde daha sonra ay suretinde müşahade edilirler. Bundan sonra da güneş şeklinde ortaya çıkarlar. En sonunda ise mücerret (yalın) nurlar olarak oluşurlar.

Bu nurların kaynakları çeşitlidir. Kişinin ruhaniyeti, şeyhin velâyeti, Peygamberin nübüvveti, peygamberler, evliya ve meşâyih'in ruhları, “Lâ ilâhe illâllah” ve diğer zikirler, iman, ibadet ve tâatların her birinin kendine göre bir nuru vardır. Bu nurlar renkli ve zevkleri farklıdır.

Berkler ve lem'alar şeklinde ortaya çıkan nurların kaynağı genellikle zikir, abdest ve namazdır. Bazen ruhun nurlarının galip gelmesi ile ortaya çıkabilir. Bu durumda beşeri sıfat perdesi bir bulut gibi parçalanır. Rûhaniyetten neşet eden bir parıltı berk suretinde müşahade edilir.

Çerağ, mum gibi surette görülen nur ya şeyhin velâyeti ya “*Nur saçan bir kandil*” (Ahzab, 33/46) olan Hazreti Peygamber (sav)’den, ya ilimlerden istifade ederek ya da Kur'an veya iman nurundan kaynaklanır. Eğer kandil ve lamba suretinde görülürse, bunun anlamı Allah'ın kalp hakkında verdiği şu örnekte ortaya çıkar: “*O'nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir*” (Nur, 24/35).

Bu konuda Necmeddîn-i Dâye (ks) Hazretleri, Tasavvuf Yolu adlı kitabında şunları söylemektedir:

“Lâhiyalar (levâih) namaz, İslam ve iman nurundan neşet eder. Berkler, lem'alar ve lâhiyalar arasında farklılıklar vardır. Bunlar arasındaki fark şudur: Berkler yıldırım gibi görünüp hemen kaybolurlar. Lem'alar ise peş peşe parıldalamalar halinde ortaya çıkar ve kısa bir müddet kaybolmadan dururlar. Lâhiyalar ise ayna üzerine akseden güneş ışığı gibi daha uzun bir müddet kalır ve yeniden perde ardına gizlenir. Evet namazdan, Kur'an'dan, İslam ya da imandan kaynaklanan nur gönül aynası üzerine düşer ve lâhiyalar meydana gelir. Gönül aynasının berraklığı ve niyetin samimiliği nispetinde bu lâhiyaların nuraniyetinin zevki artar ya da eksilir.

Nasıl ki güneş büyük alemin nuru ile aydınlatmaktadır ve bu nurun tesiri bütün cihana yayılmaktadır; küçük alem olan insan bedeni de ruh nuru ile aydınlanmakta, tesiri bütün organlara ulaşmakta, his ve hareket meydana gelmektedir.”

Hakk'ın nurlarından kalbin müşahade ettiği her bir nur kalbin marifetini gerçekleştirir. Buna göre, kalp kendi bilgisini kendisinden alır. Kalbin tattığı ve bildiği zevk başkasından değil Allah'tandır. Bu ifadelerin manaları zevkîdir ve ifade edilmeleri de zordur.

Kalbin duyduğu bu zevklerde de farklılıklar vardır. Eğer Hakk'ın bilinmesi (marifet) işitme yoluyla olursa, Musa (as)'da olduğu gibi “*Benim, Ben Allah...*” şeklinde ifade bulur. Eğer bilinmesi perde arkasından ve vasıta ile olursa “*Ey Musa, haberin olsun, Benim, Ben Allah...*” (Kasas, 28/30) şeklinde ortaya çıkar. Perdenin ortadan kalkması ve Musa'nın vasıtasız olarak işitmesi de “*Allah Musa ile gerçekten konuştu*” (Nisa, 4/164) şeklinde tahakkuk eder.

Allah Teâlâ marifetini görme yoluyla bildirebilir. Hz. İbrahim (as)'ın “*Güneşi doğarken görünce Rabbim budur, dedi*” (Enam, 6/78) ayeti bununla ilgilidir. Peygamberimiz (sav)'de olduğu gibi gözdeki perdelerin tamamen kalkıp görme vasıtasız olarak gerçekleşirse “*Gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı*” (Necm, 53/11) ile ifade edilmiştir. Bu zevki Hazreti Ömer (ra) kısmen tatmıştır. Bu nedenle “*Kalbim Rabbimi gördü*” demiştir. Peygamberimiz ihsanın ne olduğunu tanımlarken, bu zevkin meydana getirdiği özelliğe işaret eder: “*İhsan, Allah'ı görüyor gibi ibadet etmendir.*”

Gönül aynasının temizlenmesinden sonra, bu müşahedeler kalp âleminden hayal vasıtasıyla alınmak suretiyle gayb âleminde görülebilir. Bazen de görünen alemdeki hisler vasıtası ile şehadette de görülür. “*Allah göklerin ve yerin nurudur*” (Nur, 24/35) ayetinin sırrı ile Hakk'ın nurlarının ortaya çıkış yeri olan güneş, ay ve yıldızlar da Hakk'ın güneşinin nurlarını aksettirirler. Aslında onları gören kalptir, gösteren ise Allah Teâlâ'dır. “*Hâzâ Rabbi/Rabbim budur*” zevki marifet olarak Hakk'tan gelirse gayb, şehadet, zahir ve batın farkı ortadan kaybolur.

Kalbin parlaklığı kemale ulaşınca, perdeler şeffaf hale gelir. Kişiye “*Biz onlara hem ufuklarda ve hem de kendi nefislerinde delillerimizi göstereceğiz*” (Fussilet, 41/53) ayetinin sırrınca hakikat gösterilir. Kişi burada kendisini görmezse tamamı ile Hakkı görür. Bu nedenle

“Kendisinde Allah'ı görmediğim hiçbir şeye nazar etmedim” denir. Perdeler tamamen kalkıp şuhud makamına ulaşıldığında “Daha önce Allah'ı görmediğim hiçbir şeye nazar etmedim” denir. Eğer kişi şuhud alemine tamamen gark olur ve varlığını burada görmezse, sadece Allah Teâlâ'nın varlığı kalır. Bu nedenle Cüneyd-i Bağdadî (ks) şöyle demiştir: “Allah'tan başka varlık yoktur.” Bu makamda Allah'ın cemalinin müşahedesi insan aynasında yine Allah'ın nazarıyla olur.

Nur Tecellilerinin Renkleri

Nur tecellilerinin renkleri hakkında Necmeddîn-i Dâye (ks) Hazretleri, Tasavvuf Yolu adlı kitabında şu bilgileri vermektedir:

“Nurların renkleri müşahede edildikleri makamın durumuna göre farklı olurlar. Mesela levvâme nefis makamında mavi nur ortaya çıkar. Bu nur, ruh nurunun ya da zikir nurunun nefsin zulmeti ile karışmasından oluşur. Ruhun ışığı ile nefsin karanlığından mavi nur doğar. Nefsin karanlığı daha az olup ruhun nuru fazla olursa kırmızı nur müşahede edilir. Eğer ruhun nuru tamamen üstün geliyorsa sarı nur ortaya çıkar. Nefsin karanlığından bir şey kalmadığında beyaz nur ortaya çıkar. Ruhun nuru kalbin safiyeti ile uyumlu hale geldiğinde (imtizaç) yeşil nur belirir. Eğer kalp tamamen saflaştığında nur artık güneş ışığının nurları gibi ortaya çıkar. Hakk'ın nuru ruhun nuru üzerine aks ettiğinde ve müşahede şuhud zevki ile karıştığında, Hakk'ın nuru renksiz, keyfiyetsiz, sınırsız, benzersiz, karşılıksız olarak aşîkar olur ve perdesiz olarak kalp ve ruh tarafından müşahede edilir.”

Cemal ve Celal Sıfatlarının Nurları

Başlangıçta şuhud makamında Hakk'ın lütuf aleminden olan Cemal sıfatının nurları müşahede edilir. Bu nurlar fena makamını meydana getirirler. Ancak Hakk'ın kahır aleminden olan Celâl sıfatlarının nurları ise fenâü'l - fenâ makamını ortaya çıkarır ki, bu makamın açıklanmasında sözler yetersiz ve aciz kalır. Bu halde yakıcılık özelliği bulunan nur meydana gelir. Bu nurun hakikati şu ayette ifade edilir: “*O, ne geri bırakır, ne de azaptan vazgeçer*” (Müddessir, 74/28). Yedi cehennem bu nurun ışığındandır.

Cemâl sıfatının nurları aydınlatıcı olup yakıcı değildir. Celâl sıfatının nurları ise aydınlatıcı değil, yakıcıdır. Bunun anlamlarını her akıl idrak edemez.

Peygamberimiz (sav) bir hadiste şöyle buyurmuştur: “*Cehennemi binlerce sene yaktılar kızıl oldu, binlerce sene yaktılar beyaz oldu, binlerce sene daha yaktılar da siyah oldu. Bu nedenle onun şimdiki hali siyahtır.*” Bu hadiste Celâl sıfatının nurunun zulmanî/karanlık olarak meydana gelişi anlatılmaktadır. Ancak insan aklının siyah ateşi kavraması mümkün değildir.

Her iki alemde de, dünya ve ahirette, lütuf ve kahır sıfatının nurlarının şuaları nur ve zulmet olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun için “*Allah göklerin ve yerin nurudur*” (Nur, 24/35) buyurulmuştur. Ayetlerde nur ve zulmet ifadeleri halkiyet (yarattı) kelimesi ile değil cailliyet (var etti) kelimeleri ile ifade edilmektedir: “*Allah gökleri ve yeri halk etti, karanlıkları ve aydınlığı var etti*” (Enam, 6/1). Bu işaretin altında birçok hikmetin var oldu muhakkaktır.

Celâl sıfatı fenaü'l-fenâ makamında uluhiyetin heybetinin ve azametinin sürekliliğini aşık eder. Siyah nur zengin eden, bekâ veren, öldüren ve yaşatan olarak müşahede edilir. Bu siyah nuru Ahmet Gazali (ks) şu beyitle açıklamaktadır:

Dünya içyüzünü ve alemin aslını gördük.

Ayıp ve ârdan kolayca geçtik.

Bil ki siyah nur lâ noktasından daha yücedir,

Oradan da geçtik, artık ne o kaldı ne de bu.

Peygamberimiz (sav) bir duasında *“Bana eşyanın hakikatini göster”* demişti. Buradaki amacı lütuf ve kahr sıfatının zuhurunu talep etmektir. Çünkü varlık aleminde bulunan her şey ya lütuf ya da kahr sıfatının nurlarının ışığından etkilenmiştir. Allah'tan başka hiçbir varlıkta, kendisi ile kaim hakiki vücûd (varlık) bulunmaz. Bu nedenle de: *“O hem evveldir, hem ahirdir, hem zahirdir, hem batındır.”* (Hadid, 57/3) buyurulmuştur.

Bu konuda Necmeddîn-i Dâye (ks) Hazretleri şu şiirini ifade edebiliriz:

Gönül hakikatin özü, ten ise kabuğudur gör!

Ruh giysisinde Hakk'ın suretini gör!

Varlıktan bir iz bulunan her şey,

Ya O'nun nurunun gölgesi, ya da bizzat O'dur, gör!

Yayınlama Tarihi : 14.09.2021

İnsanın Halife Olmasının Hikmeti

İnsanın Allah Teâlâ'nın halifesi olduğu bazı ayetlerle ifade edilmiştir. Bu ayetlerden bazıları şunlardır:

“Bir zamanlar Rabbin meleklerine “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Melekler “Biz Seni överek tespih ederken, bozgunculuk yapacak ve kan dökcek birisini mi yaratacaksın?” dediler. Allah meleklerle “Ben sizin bilmediklerinizi bilirim” dedi.” (Bakara, 2/30)

“Gerçekten Biz seni yeryüzünde bir halife yaptık. Artık insanlar arasında hak ile hüküm ver. Keyfe, arzuya uyuma ki, seni Allah yolundan saptırmasın. Çünkü Allah yolundan sapanlar hesap gününü unuttukları için kendilerine çok şiddetli bir azap vardır.” (Sad, 38/26)

“Sizi yeryüzünün halifeleri yapan, size verdiği şeylerde, sizi denemek için, kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O’dur. Şüphesiz Rabbinin cezası çabuk olandır ve O bağışlayan, esirgeyendir.” (Enam, 6/165)

Halife kelimesi “ön” kelimesinin anlamının zıttı olan arka anlamdaki “half” kökünden türetilmiştir. Kur'an'da çoğul olarak “halâif” ve “hulefâ” şeklinde de geçmektedir.

Halife sözcüğü Arapça dilinde hem ism-i fail hem de ism-i mef’ul olarak kullanılmıştır. İsm-i fail olarak anlamı “yerine geçen”, ism-i mef’ul olarak “yerine geçilen” anlamlarını taşır.

H. Adem (as)'a hilafet mülkü verildiğinde içinde ilim ve peygamberlik de vardı. Allah Teâlâ yukarıdaki ayetlere göre “Ben yeryüzünde bir halife tayin edeceğim, dünya memleketine bir vekil atayacağım” buyurmaktadır. Fakat bir peygamber, bir alim ya da bir kul yaratacağım buyurulmamıştır. Allah Teâlâ aynı ifadeyi H. Davut (as) için de kullanarak “Ey Davut! Seni gerçekten yeryüzüne halife kıldık” buyurdu. Nebi, resul ya da alim kelimelerini kullanmadı. Çünkü bunların hepsi zaten hilafetin içinde bulunmaktadır.

Halifelik kavramı İslam alimleri tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Biz burada tasavvuf ehlinin yorumladığı şekilde, İbn Arabî (ks), Necmeddîn-i Dâye (ks) gibi mutasavvıfların görüşlerine yer vererek halifelik olgusunu ele alacağız.

Varoluşun Mükemmelliği

Alemin varoluşu mükemmel bir yapıdır. Varoluş içinde gözlenen noksanlıklar aslında varoluşun mükemmelliğindendir. Eğer varoluştaki noksanlık olmasaydı onun mükemmelliği de noksan olurdu. Allah Teâlâ hiçbir şeyi kesinlikle eksik bırakmamıştır. Hatta noksanlığın bile yaratılışının hakkını vermiştir. İşte alemin mükemmelliği budur.

“Her şeye yaratılışını (hakkını) veren, sonra da doğru yola ileten Rabbinizdir.” (Taha, 20/50)

Allah için O’na layık bir mükemmellik söz konusudur. İnsan için ise ancak insanın kabul edebileceği bir mükemmellik söz konusudur. İnsanlar arasında kim bu mükemmellikten noksan kalırsa, işte alemdeki noksanlık onların noksanlığındandır. Çünkü insan da alemin kapsamına girmektedir.

Her insan mükemmelliği kabul edemez. Dolayısıyla mükemmelliği kabul edemeyenlerin dışında kalan insan kamildir. Buna göre kamil insan mükemmelliği kabul etmektedir. Her kamilin de kendine göre bir derecesi vardır. Kamil olan mükemmeldir. Onda hiçbir şey noksan değildir. Bu Kur'an'a göre doğrudur. Bu konuda Peygamberimiz (sav)’in şu hadisi vardır: *“Erkekler arasında mükemmel olan çoktur. Kadınlar arasında da Meryem ve Asiye vardır. Ayşe'nin öteki kadınlara olan üstünlüğü ise tiridin öteki yemekleri olan üstünlüğü gibidir.”*

Uluhiyetin mükemmelliği şeriatlarda tezahür etmiştir. Akli deliller ile bu mükemmellik gösterilemez. Allah Teâlâ'ya layık olan kemali, mükemmelliği görmek için, şari hem tenzih ve hem de teşbih delilleri getirmiştir. Böylece akıllar hayrete düşmüştür. İşte ilahî kemal, mükemmellik budur.

Allah Teâlâ akılların, duyuların ve hayalin idrak edemeyeceği kadar yücedir. Mükemmellik konusunda tektir. Bunu O’ndan başkası bilemez. O’nun eserleri ancak müşahade edilir. Fakat Kendisi ilmen ihata edilemez ve O’nu kimse aynen göremez. Cenab-ı Allah ancak maksud olur. O’na Yüce Rütbesi için hamd edilir. Hem münezzeh hem müşebbeh bir ilah olarak ona ibadet edilir. İşte ilahî kemal budur.

Bu konuda Necmeddîn-i Dâye (ks) Hazretleri, Tasavvuf Yolu adlı kitabında şunları söylemektedir:

“Basiret sahibi talihli kimse Hakk’ın, “Biz onlara hem ufuklarda hem de kendi nefislerinde delillerimizi göstereceğiz” (Fussilet, 41/53) nurunun göstermesi ile, Hakk’ın ayetlerini - ki onun fiillerinin neticesidir - kendi nefis aynasında müşahade eder. Daha önceden yokken daha sonra var edilen küçük alem mesabesindeki bu bedeni, Hakk’ın yapıp yaratmış olduğunu bilir. Ruhun kendisinde Hakk’ın yerine iş gören halife olduğunu anlar. Kendinden ruhun tasarrufu kesildiği an bedeninin yerinde kalmayacağı düşüp harap olacağını görür. Büyük alem olan cihanın bir yaratıcı ve yapıcısının olması gerektiğini, bir işte olması hasebi ile fiillerinin neticesi olarak pek çok haller ve eserler meydana geldiğini yakinen bilir. Bu kadar ince sanat, mükemmel bir kudret sahibi ve hakim olan bir varlığın tasarrufu olmadan mevcudatının var olamayacağını ve varlıklarını sürdüremeyeceğini göstermektedir. Kudret sahibinin onlardan tasarrufunu kestiğinde harap olurlar ve kendilerinden hiçbir eser kalmaz. Burası, *“Kendini bilen Rabbin bilir”* hakikatinin ortaya çıktığı makamdır. Burada ayrıca *“Nefislerinizde de! Hâlâ görmeyecek misiniz?”* (Zariyat, 51/21) sırrı keşfolunur.”

Necmeddîn-i Dâye Hazretleri'ne göre dünya bir dergahtır ve bu dergahta insanlar iki çeşittir. Bunlardan bir kısmı yüzlerini ahiret alemine ve Hakk'ın hizmetine çevirmiş olup, kendilerine hizmet edilen kimselerdir. Bu dergahın şeyhi Allah Teâlâ'dır. Dünyaya bu kimseler için en iyi şekilde hizmet etmesini emretmiştir, *“Ey dünya! Bana hizmet edene hizmetkar ol! Sana hizmet edeni kendine hizmetkar kıl!”* Diğer kimseler ise hizmetkar mesabesinde olan dünya talipleridir. Padişahlardan tutun pazarcılara kadar bütün bu insanlar, yaratılışın hülâsası olan bu taifenin has ubûdiyet ile meşgul olabilmesi için dünya dergahında bir hizmetle görevlendirilmiştir. Allah Teâlâ, *“Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım”* (Zariyat, 51/56) buyurmuştur. Bu ayetin manası şudur: İnsan ve cin, her bir varlığın bir işte görevlendirilip çalıştırılmasının sebebi, dünya muhabbeti, nefsini hevası ve şeytanın aldatmasından kurtulan muhlis kulların boş kalmak suretiyle dini terbiye ve Hakk'ın ibadeti ile meşgul olmaları içindir. Bunun için şöyle buyurulmuştur: *“Halbuki onlar, dini sadece Allah'a tahsis ederek, Allah'ı birliyerek, ancak Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır”* (Beyyine, 98/5). Dergahtaki görevlilerin bu has kulların işlerini yapmaları onların da Hakk'a yakınlaşmalarına vesile olur. Allah Teâlâ'dan has kullara ulaşan ilahi lütuflardan bu hizmetkarlar da nasibini alırlar.

İnsanın Halifeliği

İnsan alemin kemalidir, alem ancak insan ile mükemmel olur. İnsan alemle mükemmel olmaz. İnsanlar iki kısma ayrılırlar. İnsanların bir kısmı mükemmelliği, kemali kabul etmez. Ancak onlar da alemin mecmuudur, toplamıdır. Onlar da büyük alemde muhtasar olmuş, küçülmüş bir toplamdır. Diğer kısım insanlar mükemmelliği kabul ederler. Bu insanın istidadına göre Allah Teâlâ, mükemmelliği ve bütün isimleri ile o insanda zuhur eder. İşte bu kısım insanları Allah kendisine halife yapmış ve onlara hayret hullesini (elbisesini) giydirmiştir.

Bunun üzerine melekler onun vücudunun meydana gelmesine baktılar ve işte o zaman insan hakkında söylediklerini ifade ettiler. Çünkü Allah'ın onun vücuduna koyduğu hakikatler birbirleriyle çalışmaktadır. Daha sonra Hakk Teâlâ onu nasıl ve niçin yarattığını ve ona ne gibi özellikler verdiğini meleklerle bildirince, melekler hayret içinde kaldılar ve işte o zaman şöyle dediler:

“Melekler dediler ki: “Ya Rabbi, Sen Yücesin, bizim Senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz Sen bilensin, hakimsin.” (Bakara, 2/32)

Melekler halife adını duydukları zaman, ona baktıklarında nefis karanlığını görüp bu karanlıktan kaçtılar. Marifet ab-ı hayatının bu karanlıkta gizlendiğini bilemediler. Aşk ateşinin kıvılcımları gönül taşı ve kelime-i tevhid demiri ile ortaya çıkar. Ruhaniyet ipeği her ne kadar daha ince ve pahalıysa da, bu kıvılcımlara karşı koyması imkânsızdır. Burada bu yanmış kara yüzlü insan nefsi durmaksızın gönlü ve canı ile bu kıvılcımları yakalamaya çalışmalıdır. *“Onu insan yükledi, doğrusu o çok zalim, çok cahildir”* (Ahzab, 33/72). Bu garip ateşinin ev sahipliğini üstlenip şehadet aleminde oturmasını sağlamalıdır. *“Artık Beni zikredin ki, Ben de sizi zikredeyim”* (Bakara, 2/152) ayeti gereğince bunu beşeri sıfatlardan başka hiçbir şey sağlayamaz. Bir anlık dahi olsa bu gıda gelmeyecek olsa, *“Allah'ı unuttular da Allah da onları unuttu”* (Tevbe, 9/67) sırrı ile bu gaybi misafir burada kalamaz.

Başlangıçta ruhaniyet alemin külli olarak vardı, cüzlere ayrılmamıştı. Gayb alemin vardı, fakat şehadet alemin yoktu. Nefs bu aleme katıldığında, layıkı ile bakılıp terbiye edildiğinde, külli ve

cüzi alemde geçip gayb ve şehadet aleminde Hakk'ın halifesi oldu. Ruhlar aleminde Hakk'ın rububiyetine layık ile halife olmak için gerekli kuvvet ve alet yoktu. Bu alet ve kuvvete bu dünyada sahip oldu ve halifelik mertebesinin kemaline ulaştı.

İbn Arabî (ks) Hazretleri bu konuda Fütûhâtı Mekkiyye adlı kitabında şunları söylemektedir:

“Allah Teâlâ insana, meleklerin Allah'ı tespih ve takdis edemeyecekleri ilahi isimlerin ilmini vermişti. Bu nedenle Allah, Adem'in neşetini ve onun torunlarından ona benzeyenlere bu alemde halifelik ehliyeti vermiştir. Onlardan başkasına bu özellik verilmemiştir. Dolayısıyla insanın kemali bu özel tecelli ile olan istidadı ile olmaktadır. İnsan Hakk Teâlâ'nın isimleriyle ve o isimlerin karşılıklarıyla zuhur etmiştir. Hakk Teâlâ insana, o isimleri nasıl tasarruf edeceği konusunda da bilgi vermiştir. Böylece Allah Teâlâ kendisine halife yapmak istediği insanın zuhuru ile zahir olmaktadır.

Bu durum halifelik konusunda hak ve adalet olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle Allah Teâlâ Hz. Davud (as)'a şöyle buyurmuştur: *“Gerçekten Biz seni yeryüzünde bir halife yaptık. Artık insanlar arasında hak ile hüküm ver. Keyfe, arzuya uyuma ki, seni Allah yolundan saptırmayalım. Çünkü Allah yolundan sapanlar hesap gününü unuttukları için kendilerine çok şiddetli bir azap vardır.”* (Sad, 38/26)

İnsan hevaya, tutkuya tabi olmakla bu halifelik makamından uzaklaştırılmaktadır. Oysa insan bu halifelik makamı için biçilmiş bir kaftandır. Halifelik onun için uygundur.”

Halifelik insana bu alemde Allah tarafından verilen hükmetme (tahakküm) gücüdür. İnsan isterse hükmünü icra eder, isterse bu gücünü Allah'a teslim eder ve kullar arasındaki tasarrufu Allah'a bırakır. Ancak ilahi bir emir gelmesi durumunda gerekeni yapar. Örneğin Hz. Davut da olduğu gibi, bu durumda Allah'ın emrini geri çevirme yolu yoktur.

Burada tâbi olunması neyholunan, yani yasaklanan şey “heva” dır. Örneğin Hz. Osman (ra) durumu da böyledir. Hz. Osman öldürüleceği ana kadar üzerinden halifelik elbisesini çıkarmamıştır. Çünkü onda Hakk Teâlâ'ya ait olan şeyin ne olduğunu biliyordu. Allah Resulü (sav) halifelik elbisesini çıkarmasını ona yasaklamıştı. Hükmetme ile ilgili olarak kendisine ilahi bir emir gelen kimsenin onunla zuhur etmesi gerekir. O kimse Hakk Teâlâ tarafından daima desteklenir. Kendisine böyle bir ilahi emir gelmeyen kimse ise muhayyerdir. İsterse onunla zuhur eder isterse etmez ve Hakk Teâlâ ile gizli kalır. Bu şekilde zuhuru terk etmek daha evlâdır.

Veliler, peygamberlere özellikle halifelikle iltihak ederler. Onlara nebilik ve resullükle iltihak etmezler. Çünkü nebilik ve resullük yani peygamberlik kapısı artık kapanmıştır. Resul için hükmetme söz konusudur. Eğer yerine birini halef etmek isterse onun için de hükmetme söz konusu olur. Eğer bu halef bir peygamber ise o zaman onun hükmetme şekli halefi olduğu peygamberin şeriatı ile olur. Eğer bu halef bir peygamber değilse, o zaman onun hükmetme şekli Allah'ın emri ile çağının hükmüne göre olur ki, onun çağının şeriatı da odur. Çünkü ancak hükmetme ile adalet ve zulme nispet olunur.

İnsanın halife olmasının sırrı, onun hem kendisinin hem de Allah'ın zat ve sıfatlarının mazharı olmasıdır. Aslında insan Hakk'ın zat ve sıfatlarının aynası durumundadır. Ayna temizlendiğinde Allah'tan tecelli eden her sıfatla tecelli edilmiş olur. Bu tecelli esnasında aynada zahir olan her sıfat aynanın değil tecelli sahibinin tasarrufu ile gerçekleşir. Ayna saf olduğundan kendisinde zahir olan aksi kabul etmekten başka bir şey yapamaz.

Halifelik İnsan İçin Bir İmtihandır

Aleme hükmetme özelliği insana sırf insan olması nedeniyle verilmemiştir. Bu özellik insana ilahî ve Rabbani bir güçle verilmiştir. Çünkü alemde ancak Hakk'ın sıfatı hükmeder, başkası hükmedemez. Bu nedenle bu güç insanda bir çeşit imtihandır. Bu güç insan için bir şeref ölçüsü değildir. Eğer bu güç ona bir şeref ölçüsü olarak verilseydi, o zaman bu güç ahirette de onunla birlikte tahakkuk ederdi. Bu hususu şu ayette ki uyarıdan anlıyoruz: "...sakın heva ve hevesine tabi olma..." (Sad, 38/26).

İnsan heva ve hevesini tabii olmaktan sakındırılmıştır. Bu onun için bir çeşit imtihandır. Allah Teâlâ halifelik vasfını bu alemde sadece Allah ehline vermiştir. Buna mukabil hükmetme gücü ise hem mutlular (said) hem de mutsuzlara (şaki) vermiştir. Bununla beraber Hakk Teâlâ bizim onları dinlememizi ve itaat etmemizi emretmiştir. Hakk Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Eğer onlar zulmederlerse, bu sizin lehinize onların ise aleyhinedir."* Bu bir imtihan edilme durumudur.

İbn Arabî (ks) Hazretlerinin dediği gibi, Allah ehli alemde Allah Teâlâ'nın hükümlerine bakınca, kendi hakikatini sadece bir imtihan, bir imkan, bir yoksulluk, bir zillet, bir aşağılık, bir ihtiyaç ve bir miskinlik olduğunu görür. Alemin ebediyen Allah Teâlâ'ya secde etmekle vasıflanmış olduğunu görür. Ancak insanların tümü değil sadece bir kısmı Allah'a secde etmektedir. Bu durum karşısında insan, üzerlerine Allah'ın azabının hak olduğu kimselerden olmaktan korkar.

Allah ehli şunu görmektedir ki, alem Allah'a ibadet etme fitratı üzerinde yaratılmıştır. Bu nedenle Allah ehli de Allah'a muhtaç olduğunu görerek ona ibadet eder. İnsan Rabbinin emir ve yasaklarını bilip kulluk görevini yerine getirince, kendi nefsinin tanıdığı olur. Kendi nefsinin tanıyınca da Rabbinin tanıdığı olur. Rabbinin tanıyınca da O'nun emrettiği şekilde Rabbine kulluk yapar.

Allah'ın emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak yalnız insanlar ve cinler için söz konusudur. Bu iki türlü ortaya çıkan kulluk görevi melekler için söz konusu değildir. Çünkü onlar yalnız kendilerine emredilenleri yaparlar. Meleklerin yaratılış hakikatleri onlara bu niteliği vermektedir. Bu husus aşağıdaki ayetlerde belirtilmektedir:

"Eğer onlar büyüklük taslayanlarsa, bilsinler ki Rabbinin yanındaki melekler gece gündüz O'nu tesbih ederler ve hiç usanmazlar." (Fussilet, 41/38)

"Göklerde ve yerde olan bütün varlıklar O'nundur. O'nun katında olanlar O'na kulluk etmekten ne çekinirler ne de yorulurlar. Gece gündüz hep Allah'ı tesbih ederler, usanmazlar." (Enbiya, 21/19,20)

İnsan alemdeki bütün hakikatlerin özetidir. Bu özellikleri taşıyan insan tek başına bütün alemin yaptığı ibadeti kendisinde toplaması gerekir. Eğer bunu yapmazsa içermiş olduğu hakikatler bakımından kendisini tanımamış olur. Bu hakikatler zatî birer kulluktur. İnsanın kendisinin nefsinin tanınması ise içermiş olduğu bu hakikatlerin hepsini keşfen müşahade etmesidir. Bu durumda Rabbinin hiçbir emrine karşı gelmesi söz konusu olmaz. İnsan bütün varlığı ile "Subhanallah" dediği zaman bütün alemin söylediği şeyler ve yaptığı tesbihler o insanın benliğinin cevherine bir gergef gibi işlenir. Böylece bu kimse bütün alemin dili olur. Yani eğer alemde herhangi bir şey Rabbine ibadet etmeyi bırakırsa, o Arif kul bu özelliği ile o şeyin yerine geçer ve boş bıraktığı yeri doldurur. Eğer insanlardan başka bütün alemin göz açıp kapayıncaya kadar da olsa bir an için Allah'a ibadet etmekten gafil olduklarını farz etsek, yukarıda tanımladığımız Arif kişi o an için alemin yerine geçer ve onun görevini yerine getirir. Böylece alemin naipliğini yapar. Bununla beraber alemin bir an için bile olsa Allah'a ibadetten gafil

olacağı tasavvur edilemez. Çünkü gaflet ehli sadece cinler ve insanlar âlemidir. Ne zaman ki cinlerin ve insanların aleminde gaflet her yeri sarar ve hiçbirisi Allah'ı anmaz olur, o zaman kıyamet kopacak demektir. Çünkü alem insanla ayakta durmaktadır. İşte insanın kendi nefsini bilmesinin hakikati bunlardır.

İlim ve nübüvvet, saltanat ve mülkün kuvveti ile beraber bulunursa bunların her birinin gücü ve tesiri birleşerek etki gücü artar. Fakat bu saltanat ve mülk sahipleri için bir imtihandır. Saltanat ve güç Allah'a yakınlaşmak ve O'nun Sultanlığına halife olmak için büyük bir vesiledir. Bu nedenle padişahlar Allah'ın gölgesi olmuşlardır. Bir şeyin gölgesi o şeyin halifesi olur. Fakat gerçekte halife ve gölge olma ancak halifelik sıfatlarını kendisinde bulundurdıkları süreçte gerçekleşir. Bu nedenle Allah'ın gölgesi olma şöyle açıklanmıştır: “Mazlumlar ona sığınır” yani o bütün mazlumların sığınma yeri olur. Böylece hiçbir zalimin zulüm ve eziyeti onlara ulaşamaz. Fakat zulüm ve eziyeti kendisi yapan bir sultan nasıl Allah'ın gölgesi olur? Böyle birisine halifelik verilir mi?

Buna göre sultanın Hakk'ın halifesi olmaya hak kazanabilmesi için Hakk'ın emirlerine uyması, heva ve hevesinin isteklerine uyumaktan kaçınması, halkını saltanatının himaye ve sığınağına alarak muhafaza etmesi ve padişahlığı esnasında kulluk görevini yerine getirmesi gereklidir. Bu kimse bu takdirde mevcudatın hülâsası olur. *“Ben yeryüzünde muhakkak bir halife kılacağım”* (Bakara, 2/30) sırrı ile yaratılıştan maksat halifelik sırrıdır. Fakat eğer padişah zulüm ve eziyete başvurup hevasına tabi olarak Hakk'ın emirlerine muhalefet ederse, Allah'ın gazap ve kahrını üstüne çeker. Zamanının iblisi haline gelip ebedi lanet ona vacip olur ki, *“Allah Teâlâ'nın laneti zalimlerin üzerinedir”* (Araf, 7/44) buyurulmuştur.

Yayınlanma Tarihi : 26.10.2021

Arif Kimdir?

Arif kelimesi Arapça olup “arefe” (bilmek, tanımak) kökünden gelmektedir. Buna göre anlamı “taniyan, bilen” dir. Tasavvufta kullanılan bir terim olup manevi tecrübesi ile marifet ve hakikat mertebesine ulaşan sufiler için kullanılır. Arif'in bilgisine marifet denir. Marifet tasavvufta, Allah'a dair olan bilgiyi, varlık ve olayların mahiyeti hakkındaki bilgiyi gösterir. Tasavvufta arif ile alim arasında açık bir fark yapılmıştır. Arif, ahlâki ve manevi arınma sayesinde sezgi gücü ve derûni tecrübe ile öğrenen, anlayan kişidir. Alim ise zihni ve düşünsel faaliyetle bilen kişidir. Alimin zıttı cahil, arifin zıttı münkirdir. Alim örnek alınır, arifle hidayete edilir. Arif Allah'ı Allah'la tanır, alim ise Allah'ı delille bilir.

Sufiler bilgiye güvenme bakımından arifin alime üstün olduğunu düşünürler. Alim, ilmi faaliyetleri ilerledikçe, bilgisinin de ilerlediğini düşünür. Oysa arifin marifeti arttıkça hayreti artar ve hayreti bilgiyi açar. Sonunda marifetten aciz olduğunu idrak eder. Bu kendisinin ulaştığı son marifet seviyesidir. Bu seviyede hiçbir şey bilmediklerini veya bildiklerinin eksik veya kusurlu olduğunu düşünürler. Bu nedenle Beyazid-i Bistâmî'ye göre “kul cahil olduğu nispette ariftir”.

Arife hiçbir şey gizli kalmaz. Çünkü onda bilen kendisi değil Allah'tır. Bu bakımdan arif müminden farklıdır. Mümin Allah'ın nuru ile, arif ise Allah'la bakar. Çünkü mümin Allah'ın zikri ile, arif ise yalnız Allah'la meşguldür. Bu bakımdan arif, Allah'ın konuşan dili, gören gözüdür. Nitekim Cüneyd-i Bağdâdî arifi, “kendisi sustuğu halde içinden Hakk'ın konuştuğu” diye tarif etmiştir. Beyazid-i Bestâmî'ye göre arif ile Maruf (Allah) arasında perde yoktur. Bu nedenle ilâhi alem arife ayan beyandır. Şiblî, arifin Allah'ı temaşa makamına “meşhedü'l-hak” demiştir. Arif bu meşhedde gördüklerini istese de anlatamaz. Ancak çok büyük edip-arifler bunları edebiyat dilinin sembolizmden faydalananarak şiirlerle anlatabilirler.

Türkiye Diyanet Vakfı'nın İslam Ansiklopedisi'nde, arif hakkında şunlar yazılıdır:

“İrfan makamı çileli bir hayatla kazanılır. Arif hayır ve nimeti Cemâl sıfatının, şer ve musibeti Celâl sıfatının tecellisi bildiğinden, Allah'ın lütfunu da kahrını da hoş karşılar. O sükun ile hareketi, huzur ile tasayı en yüksek seviyede kendisinde birleştirmiştir. Bundan dolayı Şiblî

“Arif bahar gibidir. Bir taraftan gök gürler, şimşekler çakar, öbür taraftan çiçekler açar kuşlar ötüşür” demiştir. Arif benliği yok olduğu ve Allah'la beka bulduğu için kendisini muhavvilü'l-âhvâl (Allah) ın tasarrufuna bırakmıştır. Bu bakımdan o ibnü'l-vakttir. Her vakitte yapılması gerekeni yapar, geçmişe hayıflanmayı, gelecekte tasalanmayı bir tarafa bırakarak, anı yaşar. Saf suyun içinde bulunduğu kabın şeklini ve rengini alması gibi arif de, zaman ve mekana göre değişse de özü ve mahiyeti bakımından aynı kalır. Bu bakımdan da ebü'l-vakttir. Zamana mahkum değildir. Onun değişen tarafı halkla olmasından, değişmeyen tarafı Hakk'la olmasından ileri gelir. Arifin insanlarla olan münasebeti, Allah'ın yaratıkları ile olan münasebetine benzediğinden onu görenler Allah'ı hatırlar.

İbn Sînâ, el-İşârât adlı eserinde, arifi abid ve zahidden üstün tutar. Ona göre arif Cebrut aleminin kutsiyetine yönelmiş, içine daima Hakk'ın nuru doğan kimsedir. Arifin öyle gizli ve açık halleri vardır ki, bu hallerden anlayanlar onları tebcil (ululama), anlamayanlar da takbih (beğenmeme) ederler.

İslam kültür tarihinde tasavvufa dair tabakat (biyografi kitapları) yanında, ariflerin özellikle söz, hal ve hareketlerini (kerametlerini) ihtiva eden birçok menakıbnameler (menkıbe kitapları) yazılmıştır. Bunlardan en meşhurları Eflâki'nin “Menâkıbü'l-ârifin”, Tüsterî'nin “Mevâizü'l-ârifin”, Muhammed Gaznevî'nin “Ravzatü'l-ârifin” gibi eserlerdir.

Marifet Nedir?

Marifet ilahi bir niteliktir. Tasavvuf ehline göre marifet geniş büyük bir yoldur. Marifet ilmi hakikat ehlinin (muakkik) keşfi ile elde edilir. Bu ilmi elde etmek için amel ve takva ile o yola girmek gerekir. Fikir ve düşüncelerle elde edilen ilimler hiçbir zaman kuşkudan, şüpheden salim değildir. Düşünce ve deney ile elde edilen ilimde, hayret ve şaşkınlık olabilir. Ancak ona ulaştıran yolların kusur, eksiklik ve noksanlıktan yoksun olduğu garanti edilemez. Fakat marifet bunun tam zıddıdır. Onda asla şüphe ve kuşku bulunmaz.

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de kendisi hakkında birçok şeyi haber vermiştir. Bu konularda akli deliller ve sahih fikirler bile bazen tereddüt etmektedirler. Ancak onları tasdik eden ve o şeylere iman etmenin gerekli olduğunu gösteren deliller de vardır. Bu durumda bize yakışan Rabbimizi taklit etmektir. Kendi aklımızla o hususları tevil etmek bize yakışmaz. Allah Teâlâ'nın bildirdiği hususlar hakkında aklını taklit etmek yerine, onları Allah'a, o sözleri asıl söyleyene havale et. Sonra da gerektiği gibi amel et. Böylece Allah'ın ilmine erişebilirsin. İşte istenilen marifet ve gerçek ilim budur. Ancak bu şekilde arif olabilirsin.

“Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemes. O hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir.” (Fussilet, 41/42)

Marifet ilmi şu dört şeyle ilgilidir: Allah, nefis, dünya ve şeytan. Peygamberimiz (sav) de Allah'ı tanımak için insanın kendisini tanımamasından başka bir yol olmadığını söylemiştir *“Kim kendini tanırsa Rabbini de tanır”*. Allah Teâlâ senin kendini tanımanı, senin O'nu tanıman üzerine bir delil yapmıştır. Yani Allah kendi Zat ve sıfatlarıyla, nasıl Kendini sıfatlandırmışsa, aynı şekilde seni de aynı sıfatlarla sıfatlandırmış ve seni Kendisinin yeryüzünde bir halifesi yapmıştır. Ayrıca senin içinde bulunduğun her an ve her durumda var olman için daima O'na muhtaç olmanın gerçeğini de bir delil kılmıştır. Bu nedenle arif olan kişinin bu özellikle kendisini tanımakla, O'nu da tanımasını mümkün kılmıştır.

Allah Teâlâ marifet ilmi konusunda şunları söylemektedir:

“Biz onlara hem ufuklarda ve hem de kendi nefislerinde ayetlerimizi göstereceğiz ki, Kurân’ın hak olduğu onlar için iyice belli olsun.” (Fussilet, 41/53)

Bu ayete göre, Hakk Teâlâ bizi öncelikle bizim dışımızda olan ufuklara, sonra da bizim birlikte olduğumuz nefislerimize gönderip onları incelememiz gerektiğine işaret etmektedir. Bu iki husus bir arada olmazsa, Allah’ı tanımak ve marifet ilmine sahip olmak mümkün olmaz. Müspet bilimciler bunun sadece bir tarafıyla ilgilenmektedirler. Sadece dış alemin incelemek ile meşgul olurlar. Ancak insanın iç aleminin de bilinmesi gereklidir. İnsanın iç aleminin yapısı ve nefsin özellikleri bilinmezse, gerçeği bilmek tam olarak gerçekleşmez. Bu nedenle müspet bilimin verileri daima eksik kalmaktadır.

Peygamberimiz (sav) nefsin, alemin bütün hakikatlerini kendisinde topladığını biliyordu. Bu nedenle, senin nefsini incelemeni istedi. Böylece Allah’ı tanıma ilmine (marifet) daha kısa yoldan varmanı ve onunla mutlu olmanı istedi. Çünkü Peygamberimiz gerçekte, müminlere karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir (Tevbe, 9/128). Oysa Hakk Teâlâ seni önce ufuklara, sonra nefsine yöneltti. Çünkü nefsini anlamak ufukları incelemekten sonra çok daha kolay olacaktı. Zira ufuklardan elde edeceğimiz delillerin, nefse bakmakla elde edeceğimiz delillerle aynı olduğunu göreceksin, böylece her türlü şüpheden kurtulmak mümkün olacaktır.

Allah Teâlâ insanlara ufuklara nasıl bakacağını çeşitli ayetlerle duyurmuştur:

“Rabbinin gölgeyi nasıl uzatmakta olduğunu görmedin mi? Dileseydi onu elbet hareketsiz de kılardı. Sonra Biz güneşi ona (gölgeye) delil kılmışızdır.” (Furkan, 25/45)

“O develerin nasıl yaratıldığına bakmıyorlar mı? Göğün nasıl yükseltildiğine bakmıyorlar mı? Bakmıyorlar mı dağlar nasıl dikilmiş? Yere bakmıyorlar mı nasıl yayılmış?” (Gaşiye, 88/17-20)

“Allah’ın göklerdeki ve yerdeki mülkiyet ve tasarrufuna, Allah’ın yaratmış olduğu herhangi bir şeye ve ecellerinin gerçekten yaklaşmış olması ihtimaline hiç bakmadılar mı? Artık bu Kur’an’dan başka hangi söze inanacaklar?” (Araf, 7/185)

Bu ayetlerin hepsi insandan Allah’ın delillerine bakmasını istemektedir. Çünkü bu delillerde düşünme, işitme ve anlayan insanlar için, yani alimler, inananlar, akıl ve gönül sahipleri için deliller, işaretler ve ibretler vardır.

“Yerin yüzünde birbirine komşu kıtalar vardır. Üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardı ki, hepsi bir tek su ile sulanır. Halbuki meyvelerden birini öbürüne üstün kılıyoruz. Akli eren bir kavim için bunda muhakkak ibretler vardır.” (Rad, 13/4)

Allah Teâlâ yarattıklarını çok çeşitli tarz ve şekilde yarattığını bildirmektedir. Bu da marifet ilmine ulaşılacak yolların sayısının artması demektir. İnsan nefsine yönelince Allah onun duyuları olacak; her şeyi sadece O’nunla bileceksin ve O’nunla zafere ulaşacaksın. Aslında bu durumda O’nu bilen ve O’nunla zafere ulaşan yine sadece O olacaktır. Çünkü sen O’nun bir halifesisin. Gerçekte Allah Teâlâ ile ilgili ilmin kapısı kapalıdır. Bu kapı ancak Kendisine açıktır. Bu nedenle akıl onu tenzih eder ve yaratılışla yaratıcı arasındaki ilişki her bakımdan ortadan kalkar. Allah bize bu konuda şu delili bildirmektedir: *“O’nun gibi hiçbir şey yoktur”* (Şura, 42/11). Bu durumu akıl ancak iman ederek kabul eder, ya da bu hükümleri kendi idrak çerçevesinde ele alarak tevil yoluna gider ve böylece kabul eder. Ancak bu hususta tevil yoluna girmemek ve hakkında bilgisinin olmadığı konuları Allah’a bırakmak, O’nun ilmine havale etmek gerekir. Bu tek kurtuluş yoludur.

Allah ehli arasında kamil olanlar, her varlığa, her işe öyle bir keskin bakışla bakarlar ki Allah Teâlâ'nın o varlığa vermiş olduğu yaratılışı hemen görürler. Böylece bu konuda Allah'ın kullarına bildirdiği hususları düşünerek her şeyi kendi aslıyla idrak ederler. Sonra, “O doğru yola iletti” ifadesinin gerçekleştiğine şahit olurlar. İşte bu kimseler, temel konularda ve yan konularda mutlak olarak hata etmezler. Böylece içtihatlarında tam isabet ederek doğruyu elde ederler.

İbn Arabî (ks) Hazretleri, “Marifet ve Hikmet” adlı kitabında, marifet ilmini elde etmek için hangi şeylerin bilinmesi gerektiği konusunda şunları söylemektedir:

“Bize göre bizim yolumuzda marifet, bu konuda düşünüp baktığımızda marifetin yedi şey bilmekten ibaret olduğunu görürüz. Bu yol Allah'ın kulları arasında has, seçkin kimselerin seyri süluk ettiği, izlediği yoldur.

Bu yedi şeylerden birincisi, hakikatler ilmidir. İkincisi, eşyada Hakk'ın tecellisi ile ilgili olan ilimdir. Üçüncüsü, Hakk Teâlâ'nın (mükellef) kullarına şeriatların lisanları ile hitap etmesi ile ilgili olan ilimdir. Dördüncüsü, varoluş içindeki mükemmellik ve noksanlık ile ilgili olan ilimdir. Beşincisi, içerdiği hakikatler bakımından insanın kendini tanıması ile ilgili olan ilimdir. Altıncısı, hayal ve hayalin bitişik veya ayrı alemi. Yedincisi, ilaçlar ve hastalıklarla ilgili olan ilimdir.

İşte, bu yedi meseleyi tam olarak bilen kimse, “marifet” diye adlandırılan şeyi elde etmiş olur. Muhâsibî ve diğerlerinin marifet konusunda söyledikleri şeyler bunları kapsar.”

İbn Arabî'ye göre “Marifet makamı Rabbânîdir; ilim makamı ise ilâhidir”. Ona göre “Marifet makamı ilâhidir, ilim makamı daha aşağıdadır”. Bunu söylerken dayandığı ayetleri açıklayarak şunları söylemektedir:

“Onlar Resule indirileni duydukları zaman, tanıdıkları hakikaten dolayı onların gözlerinin yaşla dolup taşıdığını görürsün” (Maide, 5/83). Görüldüğü gibi, Allah bu ayette onları “arifler” olarak isimlendirdi, “alimler” diye isimlendirmedir. Ayetin devamında da onların zikirlerini zikretti: *“Ve Rabbimiz! “İman ettik, öyleyse bizi Hakka şahit olanlarla beraber yaz” dediler”* (Maide, 5/83). Burada da “Rabbimiz” dediler, “ilâhımız” demediler. “İman ettik” dediler, “bildik ve müşahede ettik” demediler. Resule ittiba etmekte, ona tabi olmakta karar kıldılar. *“Öyleyse bizi Hakka şahit olanlarla beraber yaz”* dediler. “Biz şahit olanlardanız” demediler. Ayrıca, *“Bize ne oluyor ki, Allah'a ve Hakk'tan bize gelen şeylere iman etmeyelim? Oysaki Rabbimizin bizi iyi insanlar arasına dahil etmesini umuyoruz”* (Maide, 5/84) dediler. “İlâhımızın bizi iyi insanlar arasına dahil edeceğini kesin olarak biliyoruz” demediler. Ayrıca, Peygamberlerin dediği gibi, “Senin salih, iyi kulların arasına...” da demediler. Allah Teâlâ sıfatları bu olan, böyle insanlar için şöyle buyurmaktadır: *“Söyledikleri bu sözden dolayı Allah onlara içinde devamlı kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetleri mükafat olarak verdi. Güzel hareket edenlerin mükafatı işte budur”* (Maide, 5/85). Cennetler nefislerin, ruhların şehevî arzularının yerine getirildiği yerlerdir. Dolayısıyla Allah onları nereye koyduysa, biz de onları oraya koyduk.”

Ariflerin Sıfatları

Arif'in sıfatları hakkında, meşhur mutasavvıfların kitaplarında belirttikleri bazı bilgileri derleyerek aşağıda ifade ediyoruz.

- Arif, iç huzurunu ve kendisi ile olan tüm ilgiyi koparıp ilgi yokluğunu kendi nefsine şiar eden kimsedir.

• Arif, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmış olan kimsedir. Öyleki sanki o O'dur. Oysa o, O değildir. Ancak O, O'dur.

• Arif, kalbine hakkı da, bâtılı da, doğruyu da, yanlışını da sokmayandır. Kendisini Hakk'ın zikri kaplasın diye, Allah'tan başkasını müşahede etmeyen ve O'ndan başkasına müracaat etmeyendir. Dolayısıyla, arif her an Rabbi ile birlikte yaşayandır.

• Arif kendi kimliğini fani kıldığı ve varlığını kaybettiği için, onun belli bir hâli yoktur. O yaptığı iyilikleri övgüden acizdir. O daima Allah'tan korkandır.

• Allah'a kavuşma ancak ölümlüdür. Bu nedenle dünya hayatı arif için bu kavuşmayı engelleyen bir şeydir. Bu nedenle arif dünya hayatında uzak durur. Onun yaşamı saftır ve sadedir. Hayat güzel gözükse de, aslında bir kederdir. Fakat arifin nefsinde bu keder gözükmez. Çünkü her yaratılmış olan varlık ondan uzaktır. O daima Allah'la ünsiyet halindedir. Arifin Allah ile beraber olmasında bir ayrılma ve kavuşma söz konusu değildir. Onun Allah ile beraber olması canlıdır. Kalbinde Allah için bir tâzim vardır. Kalbi Allah için bir aynadır. Halim selimdir. Dünya ve ahiret onu meşgul etmez. Dehşet ve hayret sahibidir. İşlerini ve amellerini Allah'tan alır ve onları almak için Allah'a başvurur. Karnı aç, bedeni çıplak da olsa hiçbir şeye üzülmez. Çünkü gözü Allah'tan başkasını görmez.

• Arifin gözü daima yaşla doludur. Gözü ağlasa da kalbi güler, gönlü sevinçle kaplıdır. İhtiyaçları hiçbir zaman giderilmez. Kendi nefesine ağlar. Buna mukabil Rabbinin üzerine hamd ve senası boldur.

• Bir an için bile olsa O'ndan başkasıyla meşgul olmak istemez. Rabbini yine Rabbi ile tanır. Allah'ın kelamından başka bir şey konuşmaz. Halktan ve insanlardan kaçıp ıssızlığı sevendir. Fakr ve zillet sahibidir. Onun marifeti sırlar üzerine hakikatin doğmasıdır ve nurların ulaşmasıdır. Namaz kılarken manevi kapılar ona açıldığı gibi, yatarken de manevi kapılar ona açılır.

• Arif, parıltılar sahibidir (levâmi). Hiçbir şey onun kalbini, gönlünü bulandıramaz. Hiçbir şey onu kederlendirmez. İlimler onun için ışıklar saçar ve o ışıklarla gayb âleminin acayip durumlarını müşahede eder. Arif eşyayı kendine sığdırır, fakat eşya onu kendisine sığdıramaz. O eşyayı kaplar, fakat eşya onu kaplayamaz. Acıma duygusu kuvvetlidir. Çok merhametlidir, yumuşak huyludur. Allah Teâlâ'nın Celâl ve Cemâl sıfatlarını müşahede eder. Kendisi talep etmediği halde işleri kendiliğinden yoluna koyulur. Onun varoluşu yok olan bir varlıktadır. Lütüfta kahr sahibidir, kahr da ise lütuf sahibidir. Her şeyde Allah'ın kaim olduğunu müşahede eder.

• Arif, Allah aşkı ile kendinden geçip sarhoş olur. Allah'tan Allah ile fanidir. O'nunla beraber, O'nunla bakidir. Gönlü rahat, içi huzurludur. kalbi izlenebilecek geniş bir yoldur. Delil, keşif ve şühûd sahibidir. İkrâm etmeyi sever ve insanlara karşı çok edeplidir. Anlayışı emin, kavrayışı keskindir. Perdeleri kaldırmadan onun arkasında olan şeyleri bilir. Bir nur sahibidir. Nuru her şeyi kaplar, her şeyi siler, nurunun şuaları, ışınları yakıcıdır. Varidatının ansızın geliş coşkudur, heyecan vericidir.

• Arif masivadan (Allah'tan gayri her şey) bütünüyle kendisini soyutlamıştır. Kendi vatanında daima Hakk'la birliktedir. O'ndan ne istenirse onu ister. Kendisini cezbeden ilahi bir inayet sahibidir. Sükun içinde salıktır. Sefer halinde mukimdir. Herhangi bir vasıta olmaksızın, Allah'tan öğrendiği kelimelerin ifade edemediği nice anlayışları kendinde bulur. Ruhu,

nefislerin bönluğünden soyutlamıştır, mübarek ve mukaddestir. Bâtınında olan şeylerden dolayı müşfiktir. Şiddetli hüznü kendisine hiç etki etmez.

- Arif, kainatta olan şeyleri meşveret yoluyla mütalaa eder. Bu konuda keşif yoluyla hareket eder, onu bulur. Bütün hayırların, bütün iyiliklerin toplamı onun içindir. İsimle değil, meşietle, dilemeyle hükmünü icra eder. Onun iki tarafı da birbirine eşittir. Onun ezeli tıpkı ebedi gibidir. Onun iki eli vardır. Gayb ve şehadet aleminde, Hakk'ın emrinden iki eli ile "kabz" eder, alır ve "bast" eder, dağıtır. Bunu, Allah'ın bir velisi ve halifesi olarak yapar. Memleketin bütün yükünü omuzunda taşır.

- Arifin sıfatı, ariflerin kendi varoluşlarında Hakk'tan müşahade ettikleri ilahi vatandan (mevtın) kaynaklanır. Bu çok kıymetli bir "şühûd" dur. Bu, arif için marifet hasıl olduğu zaman, kendi cemiyetinde arifin Hakk ile kâim olmasıdır. Arifin himmeti çok nüfuzludur. Varoluş içinde herhangi bir kayıt altına girmeksizin etkilidir. Özellikleri başkası nezdinde bilinmez. Alemdeki tüm varlıklar, insanlar, cinler, melekler ve hayvanlar tarafından bilinmez. Normal hayatlarda herkesten ayırt edilebilecek bir farklılığı görülmez. Zikrin hamili, Kur'an'ın taşıyıcısıdır. Hali örtülüdür. Hakk'ın kullarındaki iradesini, sonuçlanmadan önce bilir. Kendi iradesini Hakk'ın iradesi ile kullanır.

- Arif masumdur. Ahlâkın en güzelini de, en çirkinini de bilir. Kendisine minnet edildiğinde kendisi minnet etmez. Cahili cahilliğinden dolayı kınamaz. Bir şey verdiği zaman kendinden verdiğini o kimseye hissettirmez. Onun Allah katından gönderildiğini o kimseye bildirir. Sadece ona verilmek üzere bir emanet olduğunu söyler.

- Arif bütün meselelerin özünü bilir. İştittiği her şeyi O'ndan ıştır, gördüğü her şeyi O'ndan görür. Bütün işlerin zevkle ilgili olduğunu bilir. Bu işler ilim ve haberle ilgili değildir. Kimseyi suçla, günahla kınamaz. Arifin büyüklüğü, onun zelil oluşundan ve küçüklüğündendir. Eğer ilmi ile amel etmek gerekirse amel eder, eğer amel etmemek gerekirse o zaman amel etmez.

- Bütün işlerin hazineleri arifin nezdindedir. Bütün işlerin anahtarı da arifin elindedir. Dilediği kadar indirir, dilediği kadar çıkarır. Karşısına çıkan en zor ibarelerin en ince ayrıntılarını anlamada üstündür. Kemal, mükemmellik sıfatları onundur.

- Arif "kevn" aleminde meydana gelen emirlerin, işlerin düzenleyicisidir. O, sarsıntı, zelzele anında sabit durur. Hadiseler onu sarsmaz. İlahi Hazrette hiçbir sıfat yoktur ki arif onu kendi nefsinde görmesin. Dilediği her surette hayat sıfatı ile tezahür edebilir.

- Arifin ilâhî bir gücü ve iktidarı vardır. Fakat üstün gelmek de istemez. İnsanların himmetleri ona nüfus edemez, onu etkilemez. İşlerini kendi nefsi ile üstlenir, Rabbi ile değil. Çünkü arif, kendi nefsinin Rabbinin kendi üzerinde galebe çalması için görmez. "Tenzih" sıfatları onun üzerine döner. Bununla birlikte "teşbih" varlığı da onda söz konusudur. Kendi nefeslerini, o nefeslerin suretlerini müşahadesiyle sayar. Her günde ve her gecede neyin eksildiğini bilir. Mebde ve meade, başlangıç ve sona bakar ve dairenin iki ucunun birleştğini görür.

- Arif kelimeleri en uygun yerlerinde kullanır. Herhangi bir mekana ayak bassa o mekan canlılık kazanır, hayat bulur. Çünkü o mekana ruhî bir hayatla ayağını basmıştır. Herhangi bir konuda hatırına bir düşünce gelse, hemen oluverir. Kim ona sığınırsa hüsrana uğramaz. Kötülük yapana da, iyilik yapana da iyilik yapar. Her işte Allah'a başvurur.

- Ne kendi nefsi için intikam alır ne Rabbi için. Ancak O'ndan özel bir emir alırsa, O'nun emri ile hareket eder. Eğer O, ona emretmezse Hakk ile affeder. Hüküm verirken adaletli davranır.

Zulümde nitelenmiş duruma düşmez. Şer'î ilimlerin tümünü kaynağından toplar. Yarar sağlayacak şeyleri verir, zarar verecek şeyleri vermez.

- Eğer arif ceza verecek olsa, bu bir temizlemedir. Onun adaletinin nuru yanında hiçbir zulüm karanlığı baki kalmaz. Onun ilminin nuru yanında da hiçbir cehaletin karanlığı barınamaz. Bütün işleri ilâhi bir lisanla beyan eder. Bütün meselelerin kapalı yönlerini açığa çıkarır. Kendisine eziyet edilir, fakat takdir böyledir diye halim ve selim davranır. Birisini muaheze ettiğinde yakalaması çok şiddetlidir. Çünkü arif halistir, saftır, karışık değildir.

Bazı Meşhur Mutasavvıfların Arifler Hakkındaki Yorumları

- Cüneyd-i Bağdâdî'ye marifetin ne olduğu, arifin kim olduğu sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Suyun rengi kabinin rengidir", "Arif billâh kimseler amellerini Yüce Allah'tan alır, O'nun emri ile yapar ve ömürlerini bu amellerle tamamlayarak O'na dönerler. Bin yıl yaşasa, amel etmesine engel olacak bir özrü olmadıkça, bu amelleri işlemeye devam eder".

Cüneyd-i Bağdâdî'ye seçkin ariflerin tevhidi sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:

"Ariflerin tevhidi, ilahi huzurda bütün iradedden soyutlayıp cansız bir varlık gibi olmaktır. Bu durumda olan kulun üzerinde ilahi takdir olduğu gibi tecelli eder. Arif kul, tevhid halinde, hem kendi nefsinden fenâ bulmuş, hem de insanların kendi hakkındaki iddia ve isteklerinden uzaklaşmış bir şekilde tevhid denizinin dalgaları içinde yüzer."

"Arif kendisi sustuğu halde, Hakk'ın onun sırrından konuştuğu kimsedir."

Cüneyd-i Bağdâdî, arif ve veli kulların zina gibi kötü fiilleri yapıp yapmayacakları sorulduğu zaman başını önüne eğip uzun süre beklemiş, düşünmüş, sonra başını kaldırıp, "Allah'ın her işi takdir edilip hükme bağlanmıştır" (Ahzab, 33/38) ayetini okumuştur.

- Ebû'l-Hüseyin en-Nûrî şunları söylemiştir:

"Tasavvuf nefsin her türlü isteğini terk etmektir. Zamanımızda şu iki şey çok zor bulunur: İlmi ile amel eden alim ve hakikati konuşan arif."

- Zünnûn-i Mısırî'ye arif billâh hakkında soru sorulmuş, o da:

"Şimdi burada idi, fakat hâli değişti ve yükselip gitti" diye cevap vermiştir.

"Arif'in alameti üçtür: Marifetinin nuru ve verâ'sının nurunu söndürmez. Dini ahkâmı reddetmeyi gerektiren bâtını bir ilme sahip olduğunu düşünmez. Çok sayıda ilâhi izzet ve ikrama (keramete) nail olması nedeniyle, Allah'ın haram kıldığı şeyleri ihlal etmeyi cüret etmez."

"Arif ile muaşerette bulunmak Allah ile muaşerette bulunmaya benzer. Zira arif de Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmış olduğu için, sana tahammül eder, hilm ile muamele eder."

"Marifetullah bakımından en üstün mertebede olan kimse, O'ndan en çok hayret eden kimsedir."

- Ebû Ali ed-Dekkâk şöyle demiştir:

"Arif kimseye nefes hâli verilmez, çünkü onun amellerinde müsamaha söz konusu değildir. Aşığa ise nefes gerekir, çünkü o, nefes almadan aşkın yükünü taşıyamaz."

- Yahya b. Muaz şöyle demiştir:

“Zâhid sana sirke ve hardal koklatılır (sözleriyle seni hep tenkid eder, iğneler); arif ise misk ü amber koklatır (seni daima teşvik eder).”

“Arif, ma’rûfu olan Allah karşısında edebi terk ederse, helâke maruz kalanlarla birlikte helâk olur.”

“Arif dünyadan göç ederken dahi nefesine ağlamaya ve Rabbine hamd etmeye doyamamış olur.”

- Ahmet b. Hanbel şöyle demiştir:

“Zühd üç türlüdür: Birincisi, haramı terk etmektir. Bu avamın zühdüdür. İkincisi, helalin ihtiyaç fazlasını terk etmektir. Bu havâssın zühdüdür. Üçüncüsü ise insanı Allah'tan alıkoyan her şeyi terk etmektir. Bu da ariflerin zühdüdür.

- Nasrabâdi şöyle demiştir:

“ Zühd, zâhidlerin kanlarının muhafazası, ariflerin ise kanlarının dökülmesidir (Yani arif fenâ mertebesinde olup nefsinin yok etmiştir, zâhidin ise nefsi bakidir).

- İbn Atâ şöyle demiştir:

“Arifi zatlar takvadan elde ettikleri fazilet miktarınca yakîn elde etmişlerdir. Takvânın aslı haramlardan uzak durmaktır; bu ise nefisten uzaklaşma ile olur. Demek ki insan nefsinden uzaklaştığı ölçüde yakîne ulaşır.”

- Sehl b. Abdullah et-Tüsterî şöyle demiştir:

“Arif insanlar Allah'ın kendilerine mükellef kıldığı vazifeleri yerine getirmek için O'ndan yardım dileme ve ilâhi edebe riayet etme hususunda çok yüksek sabır gösterenlerdir.”

- Abdullah b. Mübarek şöyle demiştir:

“Arif için edeb, tasavvuf yoluna yeni girmiş olan mübtedi için tevbe gibidir.”

- Hallâc şöyle demiştir:

“Arifin alameti, dünya ile de ahiret ile de meşgul olmamasıdır.”

- Beyazid-i Bestâmî şöyle demiştir:

“Arifler marifete, dünyada kendileri için mubah kılınan şeyleri terk ederek ve ilahi emirleri hakkı ile yerine getirerek ulaşmışlardır.”

“Arif Allah'a giden yolda kuş gibi uçar, zâhid ise yürüyerek gider.”

- Yusuf b. Ali şöyle demiştir:

“Bir arifin hakkıyla arif olabilmesi için, kendisine Hz. Süleyman'ın ki kadar mülk verilse dahi, bu mülkü onu bir an bile Allah'tan uzaklaştırıp başka şeyle meşgul etmemesi gerekir.”

- Şiblî şöyle demiştir:

“Arif sadece O'nu mülâhaza eder, sadece O'nun kelamını telaffuz eder ve kendisi için sadece O'nu muhafız olarak görür.”

- Ebû Süleyman et-Dârânî şöyle demiştir:

“Allah başka kullarına namaz esnasında bile l  tfetmediği Şeyleri, arif kuluna yatakta iken ihsan eder.”

- Beyzade RüŐtü kendisine arif hakkında soru sorulunca Şöyle demiştir:

“Arif uyurken de, uyanıkken de Allah'tan başkasını görmez, Allah'tan başkasının emrine muvafakat etmez, Allah'tan başkasını mülahaza etmez.”

- Eb   Tur  b en-Nahşebî Şöyle demiştir:

“Hiçbir Şey arifin saflığını bozmaz, aksine her Şey onunla saflaŐır.”

- Ebû Osman el-Mağribi:

“Arif ilim nurları ile aydınlanır ve gayba dair acayip halleri görür.”

Yayınlanma Tarihi: 28.11.2021

İnsanın Kendini Bilmesi

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen

Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen

Şeyh Galip

(Ey insan evladı! Kendine saygıyla/hürmetle yaklaş;

Çünkü sen kâinatta yaratılmışların özü/göz bebeği olan insansın.)

İnsanın kendini bilmesi istenmiştir. Bu nedenle insan olması nedeniyle sahip olduğu gerçeklerin ilmine sahip olması gerekir. Bu ilim kendisi ile alem arasında bir fark olmadığını söyler; insanların ve cinlerin dışında kalan bütün varlıkların hepsinin yaratıcıları olan Allah Teâlâ'ya ibadet halinde olduğunu öğretir. Bu ilimle insan kendi hakikatini sadece bir imkan, bir yoksulluk, bir zillet, bir aşağılık, bir ihtiyaç ve bir miskinlik olduğunu anlar. Çünkü mutlak olan, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, aciz olmayan, her istediğini yapabilen ancak ve ancak Rabbimiz olan Allah Teâlâ'dır. O'nun dışında kalan her şey yoksulluk, zillet, ihtiyaç, acizlik halindedir.

İnsan kendini bilerek Allah Teâlâ'nın bütün âlemi neyle sıfatlandığını görür. Allah'ın bütün âlemi kendisine ebediyen secde etmesi ile vasıflandığını anlar. Ancak bütün âlemin Allah'a secde halinde olduğunu görürken, insanların bir kısmının Allah'a secde etmediğine şahit olur. Bu durumda insan, üzerlerine azabın hak olduğu kimselerden olmaktan korkar.

İnsanın kendini bilmesi ile bütün âlemin Allah'a ibadet etme fitratı (yaratılışı) üzerinde yaratılmış olduğunu görür. Ancak bu fitratı değerlendirmek için insan, kendisini Allah'a yaklaştıracak bir mürşide (yol göstericiye) ihtiyacı olduğunu anlar. Çünkü insan, "Ben cinleri ve insanları ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım" (Zariyat, 51/56) ayetini işitir. Âlemin diğer varlıkları gibi Allah'a muhtaç olduğunu anlayarak, O'na ibadet ve secde eder.

İnsan Allah Teâlâ'nın kendisi için bazı sınırlar çizdiğini görür. Bu sınırlar içinde kalması gerektiğini anlar. Bunun için Allah'ın emir ve yasaklarına tabi olunması gerektiğine inanır. Bu emir ve yasakları uygulayabilmek için şer'i ilimleri öğrenmesi gerektiğini anlar. İnsanın ibadeti iki türdür: Aslî ibadetler, Ferî ibadetler. Aslî ibadetler, bütün yaratılmış varlıkların zatlarının mümkün varlıklar olmaları nedeni ile yerine getirilir. Bunlar farz olan ibadetlerdir. Ferî ibadetler ise, bunlar fazladan Rabbin rızasını kazanmak için yaptığı ibadetlerdir. Bu ibadetleri

insan kendi kendine tayin edemez. Bunlar ancak Rabbinden gelen haberlerle öğrenilir. Bu haberler de Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimizin (sav) sünnetinde mevcuttur.

İşte insan, kendini bilmesinin ne olduğunu, Rabbinin emir ve yasaklarını öğrenince, O'nun hakkını yerine getirince ve kulluk görevini yapınca anlamış olur. Böylece insan nefsinin tanıdığı olur. Nefsinin tanıyan bir insan böylece Rabbinin de tanıdığı olur. Rabbinin tanıyan insan da, onun emrettiği ve bildirdiği şekilde O'na kulluk görevlerini yerine getirir.

Nefs Nedir?

İnsanda ruh ve beden birleşmesinden kalp ve nefis ortaya çıkar. Övülmüş bütün rûhânî ve ulvî sıfatlar kalpte bulunurken, yerilmiş bütün sıfatlar da nefsdedir. Bununla beraber nefis, ruh ve beden ailesinin ferdi olduğundan kendisinde beka sıfatı ve ruhaniyet ile ilgili bazı övülmüş sıfatlar da bulunur.

Nefs, ruh ve beden izdivacının neticesinde meydana gelmiş bir varlık olmakla ruh ile ilişkilidir. Fakat ondan bağımsız bir varlıktır. Nefsin aydınlık tarafı ruhtan, karanlık tarafı da bedenden kaynaklanmaktadır. Allah Celle Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

“Nefse ve onu biçimlendirene, sonra da ona kötülük ve takva kabiliyetini verene yemin olsun ki, elbette nefsinin temizleyip parlatan kurtulmuştur. Onu isyanla, günahla bozup kirleten ziyan etmiştir.” (Şems, 91/7-10)

Peygamberimiz (sav) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *“Senin en büyük düşmanın iki tarafın arasında bulunan nefstir.”* Dolayısıyla, dost yüzlü gözüken nefis düşmanını mağlup etmek ve onun şerrinden kurtulmak için mücadele etmek gerekir.

İnsan nefsinin anlaşılan ruh, kalp ve nefsin toplamı olan insanın zatıdır. İnsanın zatına nefsi dememiz, Allah Teâlâ'nın şu hitabında nefis sözcüğünü kullanmasındandır: *“Ey, Rabbinin itaat edip huzura eren nefis!”* (Fecr, 89/27). Burada hitap edilen, bütün toplamıyla insandır. Allah bedene indirdiğinde, onu ruh olarak isimlendirdi. Bu, *“Ona ruhumdan üflediğim zaman...”* (Hicr, 15/29) ayetinde bahsedilen husustur. Çünkü ruhun aslı O idi. Kalp ve nefis, daha sonra beden ve ruhun birleşmesiyle olacaktı. Allah Teâlâ, dönüş zamanında da nefis kelimesini kullandı. Burada nefis ile nefsin zatı kastedilmektedir. Çünkü bir şeyin nefsi, onun zatıdır. Allah kendi zatını da nefis olarak isimlendirmiştir: *“Sen benim nefsimde olanı bilirsin, ben ise Senin nefsinde olanı bilmem”* (Maide, 5/116) ayetinde bu anlamdadır.

Tasavvuf ehline göre nefis, latif bir buhar olup kaynağı kalbin suretidir. Bu nefse hayvanî ruh ta denir. O, yerilmiş bütün sıfatların kaynağıdır. Bu nedenle, Allah Teâlâ: *“Çünkü nefis şiddetle kötülüğü emreder”* (Yusuf, 12/53) buyurmuştur.

Tasavvufta İnsanın Kendini Bilmesi

Tasavvufta insanın kendini bilmesi, insanın Allah Teâlâ'nın bilgisine ulaşma çabasının başlangıcı olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle insanın kendini tanıması tasavvufi düşüncede temel bir ilkedir. İnsanın Hakk'a dair bilgisi nefsinin dair bilgisi ölçüsünde olduğundan, Hakk'ı daha iyi bilmesi için nefsinin/kendini daha iyi bilmesi gerekir. Tasavvufta Hakk'a dair bilgiye “marifet-i Hak” (marifetullah), sâlikin kendisine ait bilgisine de “marifet-i nefis” nedir.

İnsanın nefsini/kendini tanımasının bir amacı salih amellere kaynaklık edecek bir ahlâkı kazanmaktır. Bunu elde etmesinin yolu da, nefsinin ne olduğunu, nasıl bir şey olduğunu, niçin var edildiğini, nefsin güçlerinin ve yeteneklerinin neler olduğunu bilmekle olur.

Tasavvufta, insanın kendini bilmesinin önemine, bazı ayetlerde işaret edildiğine dikkat çekilir:

“Biz onlara hem ufuklarda ve hem de kendi nefislerinde delillerimizi göstereceğiz ki Kur'an'ın hak olduğu kendilerine açıkça belli olsun. Senin Rabbinin her şeye şahit olması kafi değil mi?” (Fussilet, 41/53)

“İnancı tam olanlar için nefislerinde de ayetler vardır. Yine de görmüyor musunuz?” (Zariyat, 51/21)

Bu ayetlere göre Hakk Teâlâ âfâkta ve enfüste, yani dış ve iç alemde tecelli etmektedir. İç alemdeki ayet ve tecelliler daha açık ve daha kesindir. Bunlar sayesinde insan, kendisinin ne olduğu üzerinde düşünerek kendi varlığı, yaşamının anlamı ve gayesi hakkında bilgi sahibi olur. Bu bilgiler onu Allah'a götürür. Tasavvuf ehli, Allah'ın insanın iç alemine daha belirgin olarak tecelli ettiğinden Hakk'ı tanımanın önemli bir adımının, insanın özünü tanımasında olduğunu düşünürler. Bu yola “seyr-i enfüsi” denir. Dış alemde Allah'a ulaşmaya da “seyr-i âfâki” denir. Mutasavvıflara göre Allah'ı tanımak ve ona ulaşmak için “seyr-i enfüsi” daha etken bir yoldur.

Burada manevi ilimler ile maddi ilimlerin ayrımı yapılmaktadır. Müspet bilimciler, Allah'ın ufuklarda yani dış âlemdeki tecellileri olan maddi varlıkların ve onların arasındaki ilişkileri inceler. Buradan elde ettikleri bilgiler, bugün fizik, kimya, biyoloji gibi temel bilimlerdeki konularda teorik olarak anlatılmaktadır. Bu bilimlerdeki bulgular insanlara, maddi alemde mükemmel bir tasarımın ve bilgi kaynağının mevcut olduğunu göstermiştir. Bu tespitler, her yazılımın bir yazıcısı olduğuna göre, evrendeki tasarımın da bir yazıcısı olduğu sonucuna götürür. Bu yazıcı da Allah Teâlâ'dır. Bu sonuç 21. yüzyılın müspet bilim anlayışını değiştirmiştir. Böylece bilim Allah'ı bulmuştur.

Tasavvuf ehline göre, insanın iç alemindeki bilim daha kesin olup, insanın Allah'ı tanımasında daha etkilidir. İnsanın iç dünyasındaki Allah'ın tecellileri, sufiler tarafından tespit edilerek büyük bir ilim hazinesi oluşturulmuştur. Bu hazinedeki ilimler maddi alemdeki ilimlerden kat be kat daha fazla ve kesindir. Bu nedenle manevi ilimlerin maddi ilimleri kapsadığı ve onlardan daha da ileri bir seviyede gerçek bilgi ifade ettiği görülmüştür. Manevi ilimlerin özüne vakıf olan sufiler, anlattıkları keşif bilgileri ile maddi ilimlerdeki birçok paradoksun açıklanmasına yardımcı olmuşlardır. Bugün batı dünyasındaki insanların İbn Arabî'ye önem vermeleri, onun bugünkü maddi bilimin birçok paradoksunu açıklayan bilgileri açıklamış olmasındandır. İbn Arabî, manevi ilimleri bilen maddi ilimleri de bileceğini söyler. Fakat bunun tersi doğru değildir. Maddi bilimleri bilenler manevi bilimleri bilemezler. Bu bize, (Fussilet, 41/53) ayetinde geçen, Hakk Teâlâ'nın insanın hem içinde hem de dışında tecelli etmesinde, insanın içindeki tecellileri daha önce zikretmesi onun daha önemli olduğunu gösterir. Bu da sufilerin ifade ettiği şeydir.

Sufilere göre insanlardaki güzel ahlâkın kaynağı Allah'tır. Çünkü bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

“Ey insanoğlu! Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana ne kötülük dokunduysa kendindendir.” (Nisa, 4/79)

Bu nedenle insandaki olumlu sıfatlar Allah'a, olumsuzlar ise nefse nispet edilir. Nefs fâni, zelil, zalim, cahil ve cimri olarak bilinirken, Allah bâki, aziz, adil, alim ve cömert olarak tanınır. Allah

Rab iken nefs kuldur. Adalet, ilim, merhamet ve cömertlik gibi sıfatlar Allah Teâlâ'da tam ve mükemmel iken, insanda ise eksiktir. İnsandaki güzel huyların kaynağını bilmek, insanı Allah'ı tanımaya götürür.

İnsan Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğundan, O'nun sıfatı insanın da sıfatıdır. Allah Teâlâ mutlak olarak ihtiyaç sahibi olmayan bir varlık iken, insan her an O'na muhtaçtır. Bu gerçeği bilen insan Allah'ı da bilir ve tanımış olur. Sufiler insan ile alem arasında ortak yönlerin ve benzerliklerin olduğunu söylerler. Bu nedenle insanı küçük alem, alemi de büyük insan olarak nitelerler. Buna göre insanın kendini bilmesi, aynı zamanda evreni de tanınması anlamına gelir.

Sufilere göre insanın kendisi bir aynadır. Bu aynada Hakk tecelli eder. O'nun tecellileri bu aynadan yansır. Ona bakan Hakk'ı görür. Bunun için aynanın temiz tutulması şarttır. Dünyanın masıvası ve kiri, bu aynanın pas tutmasına ve kararmasına neden olur. Hakk'ın tecellilerini görebilmek için aynanın bu paslardan ve kirlerden temizlenmesi gerekir. Bunu temin etmek için, insanın Allah'ın emirlerini uygulaması ve yasaklarından da uzak durması gerekir. Ayna temiz ise, insan bu aynada Hakk'ı görecektir. Bu da *“nefsini bilen Allah'ı bilir”* ile aynı anlama gelir.

İnsan kendi aslının bir nutfe olduğunu anlayınca, kendisinin acizliğini ve muhtaç olduğunu bilir. Çünkü bir nutfeden bugünkü şeklini alması, kendisinin bir tasarrufu değil Allah'ın o insana bahsetmiş olduğu bir lütuftur. Bu durumda insan kendini besleyen, giydiren ve yaşatanın Allah olduğunu anlar. Eğer insan kibirli ve her şeye gücünün yettiğini düşünürse Allah'ı tanıyamaz. Bu durumda nefis, kötü huy ve düşüncelerle kaplanmış demektir. Bu da insanın vücudundaki her molekülünün kararması ve Allah'ın rahmet tecellilerini fark etmemesi demektir.

İnsan kendinde yaratılan ve bahşedilen özellikleri, organların işleyişini ve yapılanmasındaki mükemmel işleyişleri bilirse, Allah Teâlâ'nın gücünü ve kudretini daha iyi anlar. Böylece gönlünde O'na giden bir yol bulur. İnsan her parçasında Allah'ın yarattığı faydaları ve hikmetleri ne kadar çok bilirse, Allah Teâlâ'nın büyüklüğünü ve O'nun ilminin ve kudretinin nasıl sınırsız olduğunu hayretle görmüş olur.

İnsanın kendi vücudundaki mükemmel yaratılıştan, gözlerini ufuklara çevirip evreni de Allah'ın nasıl bir mükemmellekle yarattığını ve düzene soktuğunu görür. Böylece bütün varlığı bir tevhid anlayışı ile idrak eder ve Allah'a teslim olur. Dolayısıyla insan kendi zatının zuhurundan Allah Teâlâ'nın Zatını görür. O'nun kudretini ve kemalini görür. Çevresindeki birçok hikmetler onu şaşkına çevirir. Bu da onun Hakk'ın ilminin mükemmel oluşunu idrak etmesidir. Tüm varlıktaki ilahi rahmeti fark eder. Bu rahmet bütün mahluklara (yaratılmışlara) lütuf, rahmet ve inayettir. *“Rahmetim gazabımı aşmıştır”* kutsi hadisinde buyurulduğu gibi, Allah Teâlâ'nın bütün mahlukata olan rahmetinin büyüklüğü Peygamberimizin (sav) şu hadisinde de ifade edilmektedir: *“Allah Teâlâ'nın kullarına şefkati, bir annenin süt emzirdiği çocuğuna şefkatinden daha çoktur.”*

Felsefede İnsanın Kendini Bilmesi

Felsefede insanın kendini bilmesi, zihnin, varlığı kavrama sürecinin başlangıcı olarak düşünülür. Bazı filozoflar, insanın maddi ve dış alemden çok kendisini tanınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Felsefede insanın kendini bilme çabası eski Yunan döneminde başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Batı felsefe tarihinde, insanın kendini bilme çabasının Thales ve Yedi Bilginler döneminde başlamış olduğu düşünülmektedir.

İnsanın kendini bilmesi, felsefede haddini bilmek anlamında da kullanılmıştır. Ancak çoğunlukla, kişinin kendisini daha iyi olana dönüştürmesinin yollarının belirlenmesini gösterir. Bunun için kişinin özünü bilmesi önemlidir. Ancak bu şekilde kişi kendini iyiye ve doğruya yönlendirebilecektir.

Sokrates ve Platon'un birçok diyalogunda "Kendini bil ve ölçülü ol" deyişi kullanılmaktadır. Özünü bilmekle insan ne olduğunu da bilmiş olacaktır. Ancak ne kadar çalışsa da, ruhun sınırlarına ulaşamayacağı düşünülür. Her ne kadar her insanda kendini tanıma ve ölçülü olma imkanı bulunsa da, bunun sonunda insanlar şu sonuca varırlar: "İnsanın karakteri kaderidir."

İnsanın kendini bilmesi bir çok edebi eserlerde işlenmiştir. Bu eserlerde, kişinin kim olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini, içinde gizli olan hakikatin ne olduğunu belirlemesi olguları işlenmiştir. Bu eserlerin çoğunda insanların dünyada çektikleri acılardan Tanrıyı sorumlu tutarak, ondan uzaklaştırılmıştır.

Nietzsche, insanın kendini bilmesini insanın kendi belâsını aramasına benzetir. Bu arayışlarla aslında insan umduğunun aksine, kendisi ile ilgili çözümsüzlüklere düşmektedir. Kişi sonuçta kendini bulur, ama bu arzu edilmeyen bir belâdır, yani onun bir sınavıdır. Bu sınavın sonunda onun hakikatinin iç yüzü ortaya çıkacaktır. Bu da bir yaşam güçsüzlüğünün göstergesidir.

Varoluşçu edebiyatçı ve filozoflara göre, insanın kendisini bilmesi üstesinden gelinemeyecek bir durumdur. Bu nedenle de A. Camus, insanın kendini bilmesinin imkansız olduğunu ileri sürer. Hatta o verimsiz bir çabadır. Camus bu çabaları "kısır oyunlar" olarak niteler. Ancak felsefe yapmak öñü alınamayan bir süreçtir. Bu süreç insanın kendini arayış sürecidir ve durma yoktur. Bu sürecin bitmesi felsefenin bitmesi demektir.

J.J. Rousseau, insanın kendini tanımasını ayrı bir ilim dalı olarak niteler ve bunun önemini şöyle ifade eder: "İnsanların sahip oldukları bilgiler arasında en yararlı olmasına rağmen, en az sahip olunan bilgi insanın kendi hakkındaki bilgisidir. Delphes tapınağındaki "Kendini Tanı" yazıtının tek başına ahlâkçıların hacimli kitaplarından çok daha önemli ve güçlü bir temel bir kural içerdiğini söylemeye cesaret ediyorum."

Sartre göre, düşünme sürecinin öñü alınamaz, uzayıp gider, bitmez tükenmezdir. Bu sürecin kendi içinde bir dinamizmi vardır ki insanın buna etkilemesi mümkün değildir. Varoluşun bir sonucu olarak, insan düşüncelerini kendisi sürdürür ve geliştirir. Düşünmek istemese de elinden bir şey gelmez ve düşünmeye devam eder. Felsefede insan düşünerek kainatın içinde kendisini konumlandırır. İnsanı kainatın dışında algılamak mümkün değildir. İnsanın kainat içindeki arayışları mutlak olana doğru bir yöneliştir. Bu yeniden değerlendirilmeye ve oluşturulmaya açık bir süreçtir. Açık ve dinamik bir süreçtir. İnsan ancak bu süreçte kendinin insan olduğunu bilir.

Felsefede insanın kendini bilmesi süreci tamamen insan aklına ve insanın düşünmesine dayanılarak yürütülür. Bu süreçte manevi değerler işin içine girmez. Hatta insan manevi tarafının varlığını inkar edebilir. İnsanın yaşam sürecinde Tanrının yeri görmezlikten gelinir. Hatta Tanrı tamamen reddedilebilir. Ancak bu mutlak gerçeklerle bağdaşmaz. Çünkü felsefeciler istese de istemese de insanın maddi hayatının yanında bir de manevi hayatı vardır. İnsanın bu iki tarafı ile bir bütün oluşur. Bu nedenle insanı tek taraflı incelemek hem yetersiz hem de yanlış yollara götürür.

Bu nedenle filozoflar, sırf akıl yürütme ile insanın özünü incelediklerinden yetersiz kalmışlardır. Birbirlerinden farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerin çoğu birbirleriyle çelişirler. İnsanlık, filozofların bu çelişkili yorumlarıyla hiçbir zaman mutlu ve sağlıklı bir yaşam sürecine kavuşmamıştır. Özellikle batı toplumlarında bu olumsuzluklar belirgin olarak ortadadır. Batı tarihi incelendiğinde bu gerçekler kolaylıkla tespit edilir.

Buna mukabil İslam tasavvufu, insanın kendini bilmesini hem maddi hem de manevi taraftan ele aldığından, filozofların aksine, insanları ebedi mutluluğa götürecek reçeteler sunabilmişlerdir. İslam tasavvufunun görkemli olduğu yıllarda, İslam toplumlarının ne kadar rahat ve mutlu yaşadığına tarih şahitlik etmektedir.

İslam Mutasavvıfların Görüşleri

Yunus Emre (ks)

Yunus Emre'nin insanın kendini bilmesini en iyi anlatan şiiri şudur:

İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir,

Sen kendini bilmezsin, bu nice okumaktır.

Yunus'a göre insanın kendini bilmesinin en etkili yolu ilim sahibi olmaktır. İlim sahibi Allah Teâlâ'nın varlıklara ve olgulara koyduğu kanunları keşfeder. Bu kanunlar vasıtasıyla Allah Teâlâ'yı bilmek mümkün olur. O'nun kudret ve azameti idrak edilir.

“Kendi nefsinı bilen, Rabbini bilir” (Hadis)

Ancak zahiri ve maddi bilgiler insan için yeterli değildir. Maddi bilgilerle manevi bilgilerin birlikte değerlendirilmesi gerekir. Çünkü olguların iki cephesi vardır. Bunlar zahiri cephe ile batını cephedir. Olguların zahiri cephesi, insanın maddi alemde gözlemlediği şeylerdir. Manevi cephesi ise insanın bu olgularla ilgili iç dünyasında gözlemlediği şeylerdir. Bu iki cephenin birleştirilmesi ile varlıklar ve olgular tam olarak algılanabilirler. Bu nedenle insan kendi iç dünyasını tanımazsa, tam bir ilim sahibi olması gerçekleşmez. Bu da Allah Teâlâ'nın tam olarak bilinmesini imkansız kılar.

Okumaktan mânâ ne, kişi Hakk'ı bilmektir,

Çün okudun bilmezsin, ha bir kuru emektir.

Burada Yunus, okumanın, ilim sahibi olmanın amacının Hakk Teâlâ'yı bilmek olduğunu ifade ediyor. Eğer o sahip olduğu ilimle, okuduğu kitaplarla eğer Hakk'ı bilemezse, yaptığı boşa gitmiştir.

Yunus bu beyti ile yaşamın özünün ne olduğunu anlatıyor. İnsanın yaşamının amacı Hakk'ı bilip O'nun istediği şekilde yaşamaktır. Buna yönelik olmayan her şey kuru bir emekten ibarettir. Yani insana hiçbir faydası olmayan bir çabadır.

İşte insanları ebedi mutluluğa götürecek formülü Yunus, bu iki beyti ile ifade etmiştir. İlim, insanın hem gönlünü hem de dünya ve ahiret hayatını aydınlatmalıdır. Bu ise, insanın bildikleri ile amel etmesi ile mümkün olur. Bildikleri ile amel etmeyen kişi Kur'an'da *“kitap yüklü merkebe”* benzetilmiştir (Cuma, 62/5). Çünkü bildiklerine sadece hamallık yapmaktadır. İlim insanı Hakk'a, hakikate, takvaya, adalete, salih amellere sevk ediyorsa işe yarıyor demektir.

Unutmayalım ki şeytan da ilim sahibiydi. Ancak onun ilmi kendisini takvaya, itaate sevk etmediği için hiç bir faydası olmadı ve lanetlendi.

“Allah'ım! Fayda vermeyen ilimden, huşû duymayan kalpten, doymak bilmeyen nefisten ve kabul edilmeyen duadan Sana sığınırım.” (Hadis)

İmam Gazali (ks) bu konuda şunları söylüyor:

“Ömrünün sonuna bir hafta kaldığını öğrensen, bu kısacık zamanda mutlaka sana faydalı olacak bir ilimle uğraşsın. Hemen kalbini yoklar, dünyevi ihtiras ve menfaatlerle alâkanı kesersin. Güzel huylarla bezenmeye çalışsın. Halbuki insanın kavuştuğu her gün ve gecede ölmesi mümkün ve muhtemeldir. Öyle ise seni Allah'ın azameti karşısında duygulandırıp maneviyatını düzeltecek ilimlerle meşgul ol.”

Mevlânâ (ks)

Sufi düşünce geleneğinde insan, kendisinden önceki tüm varlık mertebelerini zatında toplayan bir varlık olarak kabul edilmiş ve bundan dolayı insana “mertebe-i câmiâ” (toplayıcı varlık mertebesi) denilmiştir. Mevlânâ'ya göre insan varlık aleminin meyvesi ve en kâmil üyesidir. Dolayısıyla Mevlânâ insanı, tüm varlığın bilgisini, ilahi isim ve sıfatların tamamını kendinde barındıran bir potansiyele sahip varlık olarak görüyor. Bu nedenle, böyle önemli bir makamda yaratılmış olan insanın kendini bilmesi önemlidir. İnsanın sahip olabileceği en değerli bilgi, kendi varlığının ve benliğinin hakikatini bilme irfanıdır. Dolayısıyla insanın kendi özünün bilgisine sahip olması en büyük bahtiyarlık, bilmemesi ise en büyük bahtsızlıktır.

Mevlânâ'ya göre, insanın kendini bilmesi varlık dünyasında nasıl hareket edeceğinin bilgisidir. Bu bilgi hangi sosyal seviyede olursa olsun, her insan için zorunlu ve temel bir bilgedir. Kendi varlığının hakikatini ve özünü bilmeyi ihmal eden ve bu ihmalleri başka konulardaki araştırmalarını mazeret göstererek örtmeye çalışmak, bir kuşun uçmak yerine tutsak içinde bağlı kalması ve kanatlarını birer birer yolması gibidir.

Mevlânâ'ya göre, kendini bilmeyen insanlar diğer birçok şeyin alimi olsalar da kendilerini ahmaklıktan kurtaramayacaklardır. Bu konuda Mevlânâ Hazretleri Mesnevi'sinde şöyle demektedir:

“Düğümneri açmakla uğraşa uğraşa kocaldın. Başka birkaç düğümü de çözülmemiş sayıver. Boğazımızdaki asıl çözülmeyen düğüm şudur: Sen kendini bil bakalım, aşağılık bir adam mısın yoksa bir bahtiyar mısın? Adamsan bu müşkülü çöz. İnsan nefsine sahipsen, nefsini bu yolda sarf et. Tut ki a'yan ve arâzı bildin, ne çıkar. Asıl kendi haddini bil ki, bundan kaçıp kurtulmaya imkan yok.”

Mevlânâ başka alanlardaki ilim ve hünerleri ile övünen, ancak kendi bilgisine aşına olmayan bilginleri şöyle kınamaktadır:

“Zamanımızdaki bilginler kılı kırk yarıp, kendileri ile ilgili olmayan şeylere bütün teferruatı ile pek iyi vakıftırlar. Fakat kendilerine her şeyden daha yakın olanı, yani kendilerini bilmezler. Onlara her şeyden yakın olan bir şey vardır ki bu da onların benliğidir.”

Mevlânâ'ya göre insanın kendini bilmesi, benliğini örten perdelerin arkasını gözlemlemesidir. Bunun için tüm bağlılıklarını terk ettiği zaman “kim ve ne olurum” sorusunun cevabını bulmasıdır. Böylece hakikaten kendini perdeleyen örtüleri kaldırarak, kendisinin ne olduğunu

görebilmesidir. İnsanın bunu yapmasında birçok engel vardır. Sahip olduğu sosyal statü, zenginlik, kariyer ve sanat gibi. Bu durumu Mevlânâ Hazretleri Mesnevi'sinde şöyle dile getirir:

“Nice bilgi, nice zekâ, nice anlayış vardır ki, kişiye bir gulyabani ve eşkıya kesilir.”

Mevlânâ'ya göre kendini bilmenin amacı, insanı maddi varlığının kısıcından kurtarıp kendi öz benliğini keşfetmesidir. Çünkü bu öz, değişime tabii değildir. Bu durumu Mevlânâ şöyle ifade ediyor:

“Ne mutlu o kişiye ki, kendi zatını tanıdı. Böylece ebedi emniyet sahasında bir köşk kurdu.”

“Ey görünüşte zerre olan, Zuhâl yıldızını gör. Sen bir total karıncasın, yürü (kendi içindeki) Süleyman'a bak. Sen bu cisimden ibaret değilsin, gözden, görüşten ibaretsin. Canı görsen cisimden vazgeçersin.”

Mevlânâ'ya göre insanın kendini bilmesi, insandaki her kötülüğü yapabilme potansiyeline sahip olan bir nefsinin olduğunu anlamasıdır. Bunu anlayan insan, toplumu düzeltmenin öncelikli adımı olarak, önce kendi nefsini ve ahlâkını düzeltmeye çalışır. Başkalarının kusurlarıyla meşgul olmak yerine, kendi kusurlarını düzeltmeye gayret eder.

“Ey başkalarına ağlayan göz! Gel kısa bir müddet otur da kendin için ağla!”

“Herkes önce kendi kusurunu görseydi, hâlini ıslah etmekten gaflet eder miydi? Halk kendinden gafildir. Bu yüzden birbirlerinin ayıbını söylerler. Ben kendi yüzümü göremem ey putperest! Ben senin yüzünü görürüm. Sen de benim yüzümü görürsün. Kendi yüzünü görmeye muktedir olanın nuru, cümle halkın nurundan fazladır.”

Sorunlarının çözümünü, kendi nefsinin istek ve arzularında aramalıdır. Bunların sebebini dışarıda zannetmek ve gidermeye çalışmak boşuna bir zahmettir.

“O adam Firavun'a benzer, teni de Musa'ya. Böyle olduğu halde o, “Nerede düşman?” diye dışarıya koştaktadır. Onun nefsi, ten evinde nazlı ve nâzeni bir şekilde nimetlerle beslenmektedir, kendisi de başkalarına kin güdüp elini ısırılmaktadır.”

“Nefsinin zehirleriyle hastalanmış, hastalığa tutulmuşsan eline ne alır, elini nereye atar, neye sahip olursan hastalığa alet olur, onu da berbat edersin! Eline mücevher alsan, taş olur, birini gönülden sevsen, düşmanlık ve savaş çıkar.”

Kendini bilen insanın varlığının aslını yani Allah Teâlâ'yı bilmesi, “Bir” den zuhur eden çokluğun tekrar o “Bir” e dönmesi demektir. İnsan bu süreçte, her varlık gibi kendi aslında doğru yol alır.

“Ey insan! Muhakkak sen, Rabbine doğru çabalayıp durmaktasın, nihayet O'na varacaksın.” (İnşikak, 84/6)

“Bizler, Allah içiniz ve yine bizler O'na dönenleriz.” (Bakara, 2/156)

“Muhakkak ki dönüş mutlaka Rabbinedir.” (Alak, 96/8)

İnsanın kendini bilmesi bir yokluk bilgisidir. Zamandan ve mekandan münezzeh olan yokluk boyutunda kendi yaratılmış hakikatini (ayan-ı sabite) müşahade edince, Allah'ı da müşahade etmiş olur.

“Allah insanı kendi sureti üzerine yaratmıştır.” (Hadis)

Tüm varlık aleminde “mertebe-i câmiâ” konumunda olan insan, varoluşun gayesi olduğundan tıpkı bir tohumun, ağacın tüm bilgisini taşıması gibi varlık alemindeki her şeyin bilgisini ve nereye gideceğinin bilgisine sahiptir. Allah Teâlâ, çoklukta “Bir” liği, insan aracılığıyla seyrederek.

“Sende, senden başka bir “sen” gizli; (kendi varlığının hakikatte) ne olduğunu anlayan, gerçek varlığını görebilen kişiye kul olayım.”

İşte kendini bilme, insanın kendi iç alemini keşfetmesidir. Yani insanın kendi varlığının derinliklerindeki ilahi varlığı temaşa etmesidir. Kemale ulaşan arif, ilahi varlığın kendi ruhunun en derin ve en merkezi yerinde mevcut olduğunu bilir ve hisseder.

İnsan farkında olmasa da daima bu arayış içindedir. Ancak Rabbini bildiğinde huzura kavuşur. Bunun için insan kendi varlık sınırlarını aşarak bu irfana erişmelidir. Aksi halde kendinin sınırlı benliği içinde kalan insan bozulur ve tefessüh eder. Bu tıpkı şöyledir:

“Meni, (kendi) benliğinde kaldıkça kokuşur, pis olur. Fakat cana ulaştımı aydınlık bir alem bulur.”

İnsan içinde gizli bir hazine saklıdır. Bu gizli hazine insanın kendini bilmesi ile ortaya çıkar. Bu gizli hazine ilahi isimlerdir.

“Allah Adem'e isimlerin hepsini öğretti.” (Bakara, 2/31)

“Ben gizli bir hazineydim, bilinmek için tüm mahlukatı yarattım.” (Kutsi hadis)

“Ben yere göre sığmam, mümin kulumun kalbine sığarım.” (Kutsi hadis)

Mevlânâ, insanların kendi içine yönelmesini ve bu hazineyi görmesini teşvik eder.

“Ey aşk mezhebine giren, yüzünü kendine çevir. Sana meftun olan, senden başkası değildir.”

“Lezzet dışarıdan gelmez, içten gelir. Bunu böyle bil.”

“Ey oğul, canıma, başıma yemin ederim ki, senin benzerin yoktur. Aynaya bak kendini seyret. Senin görünen varlığının ötesinde bulunan kimdir? Oğul, sen, kendi yüzünü öp, kendi kulağına sır söyle. Kendi güzelliğini gör de kendi kendini öv, methet.”

İşte bu insanın gönlüdür. İnsan kendini bilerek sonsuz bir gönlü olduğunu fark eder. Kişi, insanın kendi içinde yolculuk yaparak bu gönül mektebinde okur. Burada yazılanlara göre davranır. Böylece gönül aynası parladıkça, varlıktaki bütün güzellikler onda görünür. Böylece varlığın derinliklerindeki ilahi yüzü keşfeden insan Allah'ı gönlünde bulmuş olur.

Gönül, “arş-ı ekber” dir. Arş bile o nuru ve azameti ile beraber Adem'i (yani kâmil insanı) görünce yerinden oynamıştı. Gönül öyle bir varlıktır ki, yedi gök gibi yedi yüz tanesini oraya koysan kaybolur gider.

“Her bir güzel olan şeyin güzelliği gönülden gelir. Şu halde, gönül (güzelliği kendine ait olan) cevherdir, âlem ise (güzelliği kendine ait olmayıp gönül cevheri ile güzellik bulan) bir arazdır. Gönülün gölgesi (olan bu alem) nasıl olur da gönülün gayesi ve hedefe olur?”

Gönül dış alemdeki varlıkların tümünü ihata edebilecek, içine alabilecek kadar geniştir. Bu nedenle kendini bilen her şeyi gönlünde bulur. Gönlündeki bilgi pınarına erişen kişinin gönlü, onun okulu, defteri ve kitabı olur.

Osman Nuri Küçük, “Mevlânâ'ya Göre İnsanın Kendini Bilmesi” adlı makalesinde şunları ifade etmektedir:

“Sonuç olarak şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Mevlânâ'ya göre insanın kendi varlığına dair bilgisi zorunlu ve evrensel bir insani bilgidir. Hangi meslek ve statüde olursa olsun, bu bilme, insan şahsiyetinin yüzeysel düzeylerinin ötesindeki değişmez realitenin bilgisidir. Her insan, kişisel tecrübe ve iç arkeoloji yoluyla, zamansal ve mekansal değişime maruz kalmayan kendi “öz benlik” bilgisini inşa kapasitesine sahiptir. Kendini bilen, varlığındaki nefis potansiyelini farkına varır. Yaşamını içten gelen bir motivasyon ve enerji ile sürdürür. Varlığındaki gizli ilahi hazineyi farkına vararak, kendindeki meknûz ilahi esmayı adım adım keşfederek faal hale getirir. Böylece ilahi varlığın, kendi imkanî varlığının en derin ve en merkezi boyutunu teşkil ettiğini hisseder. Kendini bilen insan, aslından ayrı olduğunu farkına varır. Aslı ile bütünleşmek için cehd ve gayret gösterir. Vuslat ile yaşanan bütünleşme sayesinde itminan ve huzura erer. Tüm bu sürecin gerçekleştiği nazargâh-ı ilahînin kendi gönül kabesi olduğunu anlar ve gönlünü iyice imar etmeye ve arındırmaya koyulur.”

İbn Arabi (ks)

İbn Arabi Hazretleri, Fütûhâtı Mekkiyye adlı kitabında, insanın kendini bilmesi ile ilgili olarak aşağıdaki görüşlerini ifade etmektedir.

Ey dostum! Sen de, kendini bilmenin sana neler kazandıracağını iyi düşün! Kâinatın hakikatlerinden hangileri üzerinde bulunduğuna iyi bak!

İnsan Hakk Teâlâ'nın isimleriyle ve o isimlerin karşılıklarıyla zuhur etmiştir. Hakk Teâlâ insana o isimleri nasıl tasarruf edeceği konusunda da bilgi vermiştir. Bu nedenle, Allah Teâlâ, Kendisine halife yapmak istediği insanın zuhuru ile zahir olmaktadır. Bu durum, halifelik konusunda hak ve adaletle adlandırılmıştır. Nitekim, Allah Teâlâ bununla ilgili olarak Davud aleyhisselâm'a şöyle buyurmuştur: *“Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. Öyleyse insanlar arasında hak ve adaletle hükmet, hevaya (heves ve tutkuya) uyma; yoksa, bu, seni Allah yolundan saptırır”* (Sâd, 38/26). Demek ki, hevaya tutkuya tabi olmakla bu halifelik makamından uzaklaştırılmaktadır. Oysaki sen bu halifelik makamı için biçilmiş bir kaftansın, halifelik de senin için tam uygundur ve bu hususta senin bir başka benzerin de yoktur.

İnsanın âleme hükmetme özelliği vardır. Bu özellik insana Allah Teâlâ tarafından verilmiştir. Ancak bu hükmetme gücü insana sırf insan olduğu için verilmemiştir. Bu güç insanda bir imtihan vesilesidir. Âlemde ancak Hakk'ın sıfatı hükmeder. Dolayısıyla insana verilen bu hükmetme gücü onun bir şerefi değildir. Sadece bir sınamadır. Eğer bu güç ona bir şerefli olma özelliği olarak verilseydi, bu güç yarın ahirette kendisi ile birlikte kalırdı. Oysa ahirette insanın bir hükmetme gücü yoktur.

İnsanı Allah Teâlâ, nefsinin arzularına uymaması konusunda uyarmaktadır. *“...sakın heva ve hevesine tabi olma, tutkunun peşinden gitme; yoksa bu, seni Allah yolundan saptırır”* (Sad, 38/26). Bu ayette insan heva ve hevesine tabi olmaktan sakındırılmıştır. İnsanın bir şeyden alıkonulması, onun için bir sınamadır. Şereflendirmek ise bir serbestliktir. Ayrıca insanın hükmetmesinde adaletle davranması ve zulümden uzak durması istenmektedir.

Allah Teâlâ'nın kendisine halife olarak seçtikleri insanlar Allah ehlidir. Buna mukabil, hükmetme gücünü ise müminler arasında hem saîd'lere (mutlulara) hem de şakî'lere (mutsuzlara) vermiştir. İnsanların bu her iki sınıfına da itaat etmesi gerekir. Bir hadis-i kutsi de şöyle buyurulmuştur: *“Eğer onlar zulmederlerse bu sizin lehinize, onların ise aleyhinedir.”* Bu şekilde insanlar bir imtihana tabi tutulmaktadırlar. Halife konumunda bulunan insan da,

hareketlerinde daima bir sakınma halinde olmalıdır, gurura kapılmamalıdır. Bu gibi yanlışlar, insanı Kıyamet Günü pişman edebilir.

Allah'ın emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak kulluk görevidir. Bu kulluk görevi sadece insanlar ve cinler için söz konusudur. Çünkü melekler için yasaklardan sakınma diye bir şey söz konusu değildir. Onlar sadece kendilerine emredilen şeyleri yaparlar. Bu durum şu ayette belirtilmektedir: *“Allah'a, kendilerine emrettiği şeylere karşı gelmezler ve emredildikleri şeyleri yaparlar”* (Tahrim, 66/6). Melekler için “nehy edilme” gibi bir durum söz konusu değildir. Onların zati ibadetler için Kur'an'da şöyle buyurulmuştur: *“Senin Rabbin yanındaki melekler gece ve gündüz Allah'ı tesbih ederler, onlar bu işten hiç usanmazlar”* (Fussilet, 41/38). *“Onlar gece ve gündüz Allah'ı tespih ederler ve bundan hiç bıkmazlar, hiç usanmazlar”* (Enbiya, 21/20). Bu meleklerin zâti kulluğudur. Onların yaratılmalarındaki hakikat onlara bu özelliği vermiştir. Allah dışındaki bütün varlıklarda bu zâti kulluk devamlıdır.

İnsan âlemin bütün hakikatlerinin bir özetidir. Bu nedenle bütün âlemin ibadetini kendi içinde toplamış olması gerekir. Bunu yapmış olması kendini bilmesi demektir. Eğer bunu yapmazsa kendini bilmemiş olur. Çünkü bu hakikatler zâti bir kulluktur. İnsan bu hakikatleri keşfen müşahade etmelidir. Bu keşfen müşahade insanın kendi içindeki hakikatleri bilmesi ile aynıdır. Ne zaman insan içindeki hakikatleri keşfen müşahade ederse, artık onun için Rabbinin kendisine emrettiği işlere karşı gelmesi mümkün değildir. O zaman bütün ibadetleri hakkıyla yerine getirir. Bütün davranış ve sözlerini Hakk'ın çizdiği sınırlar içinde gerçekleştirir. Bu onun için tam bir kulluktur. Böyle bir kul arif bir kuldur.

Arif bütün benliği ile “Sübhanallah! diye zikrettiği zaman, bu tespihle bütün âlemin yaptığı şeyler ve yaptığı tespihler onun benliğinin cevherine bir gergef gibi işlenir. İşte böyle bir insan “arı duru bir kimse” ve “bütün âlemin dili” diye isimlendirilir. Bunun anlamı, eğer âlemde herhangi bir varlık Allah'a ibadet etmeyi bir an için bile bıraksa, o arif kul bu özelliği ile o varlığın yerine geçer, onun açık bıraktığı yeri doldurur. Bu arif olan kişinin âlemin naipliğini yapmasıdır.

Arif bunun karşılığında, bütün âlemin kullukla aldığı ödüllerin hepsini alarak ödüllendirilir. Ancak âlemin bir an için bile olsa Allah'a ibadetten gafil olması düşünülemez. Çünkü gaflet ehli olmak sadece cinler ve insanlar için söz konusudur. Bütün bunlar insanın kendini bilmesinin ona neler kazandırdığını göstermektedir. Kainattaki hakikatlerin ne olduğunu, nasıl işlediğini insan ancak kendini bilmesi ile vakıf olabilmektedir.

Erzurumlu İbrahim Hakkı (ks)

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri, Marifetname adlı kitabında, insanın kendini bilmesi ile ilgili olarak şunları yazmaktadır.

Nefsini bilen muhakkak Allah'ı da bilir. Nefsini bilenler ilim ve marifete vakıf olur. Nefsini bilen Allah'a yakın, mutlu; bilmeyen ise O'ndan uzak olur. Nefsini bilen Hakk'ı bilir, bilmeyen sapıklık içinde helâk olur. Nefsini bilen âlemin güzelliklerini de bilir. Bu fâni âleme önem vermez ve sonsuz kurtuluşa nail olur. Nefsini bilen fâzıldır, bilmeyen Hakk'tan gafildir. Cenab-ı Hakk Davud aleyhisselâma “Nefsini bil ki Beni bilesin” diye buyurmuş. Davud da, *“Ya Rabbi! nefsimi nasıl bileyim ve Seni nice tanıyayım?”* diye sormuş. Allah da ona, *“Nefsinin aciz, zayıf ve fâni olduğunu bil ki, benim kuvvetli, kudretli ve bakî olduğumu bilesin ve ondan beni, benimle bulasın”* diye cevap vermiş.

Arif her şeyi hatta kendini terkedip, varlığının yükünden kurtulduğu zaman muhakkak gönül alemine girer. Bu kulun cismi dünyada, kalbi ahirete bağlıdır. Fakir ve zayıf olan nefis için orada büyük mülk ve sonsuz nimetler vardır. O, Allah'ın rahmet ve şefkatini, selâmını ve anlatılması imkansız ikram ve lütuflarını görür.

“Dünyada muhakkak bir cennet vardır. Onu bulan kimsede cennet arzusu kalmaz. O cennet te “marifetullah” dır.” (Hadis)

Hız. Ali (ra) buyurmuştur ki: “Ahirette cennet bulan kimseye şaşılmaz. Asıl, bu dünyada cenneti bulan kişiye şaşmalı ve yine bir kimsenin cennete girmekle övünmesine şaşmamalı, belki bu dünyada o kimsenin cennete girmesinden dolayı övünmesine şaşmalıdır.”

Ahirete göçüp cennete giren kimse ölüm, hastalık derdinden, fakirlik ve zilletin acı ve kederinden kurtulduğu gibi, arifin kalbine giren kimse de korku ve elemnden, dünyanın bütün mihnet ve güçlüklerinden kurtulur. Çünkü arifbillah, cennetin nimet ve lezzetlerine gömülmüş, sevinç ve izzet içindedir.

Bugünkü Cenneti irfana dahil olsalar uşşak (aşıklar),

Yarınki va'd olan huri veya gılmanı neylerler.

Yayınlama Tarihi : 04.01.2022

Marifetullah ve Muhabbetullah

Allah Teâlâ'nın kullarına en büyük iki ihsanı vardır. Bunlar “Marifetullah” (Allah bilgisi) ve “Muhabbetullah” (Allah sevgisi) dir. Marifetullah gönülde nur ve ışıktır. Muhabbetullah Allah'tan gayrı sevgileri yakan bir ateştir.

Alimlerin dilinde marifet ilimden ibarettir. Her ilim marifet ve her marifet ilimdir. Tasavvufta ise marifet, ilahi isim ve sıfatları bilip Allah'a karşı sadık olarak bütün kötü ahlakı ve kötü neticelerini yok edip hepsinden nefsini temizledikten sonra ihlas kapısından hiç ayrılmamak ve devamlı kalple itikafta bulunmak ve bütün hallerde de Allah'a sadakat ve doğruluğu vazife edinmektir. Marifete ermek ile nefsin bütün hatıraları, vesvese ve vehimleri kesilmiş olur. Marifet dış dünya muhabbetine davet eden his ve düşünceleri duymayan kişilerin sıfatıdır. Marifetin alametlerinden birisi, marifet sahibinde ilahi bir heybetin meydana gelmesidir. Kimin marifeti artarsa o nispette heybeti de artar.

Muhabbet bir üstün haldir ki, Allah kuluna muhabbetle bakmış ve muhabbetle müjdelemiş ve bir ayette mealen “Allah yakında bir kavim getirecek ki Allah onları, onlar da Allah'ı sever” buyurmuştur. Tasavvufta ise muhabbet üzerine pek çok söz söylenmiştir. Bazı sufiler muhabbeti, kalbin hayret ve devamlı bir arzu içinde olması; bazıları bütün sevilesi şeylerin üzerinde bir sevgiliyi tercih etmek; bazıları da görünür görünmez daima sevgiliye muvafakat şeklinde tarif ve ifade etmişlerdir. Böylece muhabbet, nefsinde senden çok olanı azaltmak ve sevgiliden az olanı çoğaltmaktır.

Marifetullah ve Muhabbetullah ile ilgili Ayet ve Hadisler

Birçok ayet ve hadislerde Allah'ı bilmenin ve O'nu sevmenin ne kadar önemli olduğu anlatılmıştır.

“Allah, kimin bağrını İslam’a açmış ise işte o, Rabbinden bir nur üzerinde değil midir? Artık Allah’ın zikri hususunda kalpleri katılaşmış olanların vay haline! İşte bunlar, apaçık bir sapıklık içindedirler.” (Zümer, 39/22)

“Allah iyilik edenleri sever.” (Maide, 5/13,93)

“Allah adil davrananları sever.” (Maide, 5/42)

“De ki Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz. O zaman Allah da sizi sever ve günahlarınızı affeder.” (Ali İmran, 3/31)

“Yine O’nun ayetlerindendir ki, sizin için nefislerinizden kendilerine ısınırsınız diye eşler yaratmış, aranızda bir sevgi ve merhamet koymuştur. Şüphesiz ki bunda düşünecek bir kavim için nice ibretler vardır.” (Rum, 30/21)

“Ey Ademoğlu! Nefsini bilen gerçekten Beni bilir, Beni bilen de mutlaka Beni ister, Beni isteyen de bulur ve dileklerine erer. O zaman gönlünde benden başkası yaşamaz.” (Kudsi Hadis)

“Ey Ademoğlu! Kalbinden marifetimi uzaklaştıranın kalbi kör olur. Beni bilen kalbinde ne hüznün ne de korku kalır.” (Kudsi hadis)

“Allah'ı en iyi bileniniz nefsinizi iyi bilendir.” (Hadis)

“Ben Allah'ı ziyadesi ile bilirim. Çünkü bu bilgi kalp işidir.” (Hadis)

“Allah'ı gerçekten tanır ve bilerseniz, dualarınızla dağlar yok olur.” (Hadis)

“Ey Ademoğlu! Beni seviyorsan, gönlünden dünya sevgisini at. Çünkü benim sevgim ve dünya sevgisi aynı kalpte birleşemez.” (Kudsi hadis)

“Ey Ademoğlu! kalbini ibadetimle boşalt ki, sevgimle doldurayım. Bana dön ki sana yardımcı olayım.” (Kudsi hadis)

“Beni fazla zikreden, anan kuluma aşık olurum. O zaman, o da Bana aşık olur ve Beni bulur.” (Kudsi hadis)

“Allah'ın yüz rahmeti vardır. Biri halkın birbirine merhamet etmeleri, 99'u kıyamet gününde Cenab-ı Hakk'ın kullarına merhamet etmesidir.” (Hadis)

“Allah cemildir, güzeldir, güzeli sever.” (Hadis)

“Allah bir kulunu severse, yer ve gökteki bütün yaratıklar da onu sever.” (Hadis)

“Allah'a olan aşk ve sevgisini kimseye açılmadan ölen şehit sevabı kazanır.” (Hadis)

Marifetullahın Özellikleri

İnsanın en yüksek dileği marifetullah (Allah'ı bilgisi) sahibi olmak olmalıdır. Allah'ı gerçekten bilen ve tanıyanlar üstün makamlara çıkmış yüksek zatlardır. Bunlar Allah'ın huzuruna varmış, ilahi aşk ve sevgi denizine dalmış arifler, ermiş kimselerdir.

Mutasavvıflara şöyle söylerler: Nefsini bilen muhakkak Allah'ını da bilir. Nefsini bilenler ilim ve marifete vakıf olurlar. Nefsini bilen Allah'a yakın ve mutlu, bilmeyen ise O'ndan uzak olur. Nefsini bilen bu fani aleme önem vermez ve sonsuz kurtuluşa nail olur. Nefsini bilen fâzıldır, bilmeyen Hakk'tan gafildir.

Marifetullah gönülde bir nurdur. Allah sevgisi ruhun zaferi ve sevinç kaynağıdır. Allah'ın birliğine inanış, O'na bağlanma ve huzur içinde yaşama anahtarıdır. Marifetullah büyük bir hazinedir. O'nun sevgisi sonsuz bir zaferdir. Allah'ı bilen uyanık ve halktan özür dileyici olur. İlmin meyvesi marifetullah, marifetin meyvesi Allah'ın buyruklarını yerine getirmektir.

Arif odur ki, hiçbir iş ve faaliyet onu Allah ile meşgul olmaktan alıkoymaz ve bir an bile Allah'ın huzurundan ayrılmaya gafil olmaz. Arif odur ki, kendisi susar ve Hakk onun sırlarından söyler. Arif odur ki, masıvayı (Allah'ın dışındaki her şey) bırakıp yalnız bildiği ile Allah'la meşguldür. Arif

odur ki, kendi tedbirini bırakır Hakk'ın tedbirine sarılır. O'nu bekler ve O'na önem verir. Arif odur ki hiçbir şeyle üzülmaz, her ne olsa sevinir, üzüntüsü kalmaz. Arif odur ki, bu geniş dünya onun başına dar gelir, halktan kaçıp Allah'a varır ve O'nunla huzur ve ünsiyet içinde rahatı bulur. Arif odur ki, derin ve devamlı düşüncesiyle melekler alemini aşar. Arif odur ki, Allah'tan gayrısına ısınmaz ve başkasını hatırından bile geçirmez. Kulu yaşatan su ve ekmek ise arifi yaşatan da irfan nurudur.

Arif her şeyi, hatta kendini terk edip varlığının yükünden kurtulduğu zaman muhakkak gönül alemine girer, sonra hayal atına binip nice günler giderek tevekkül dağlarını aşar. En sonunda rıza bahçesine gelir, oradan da irfan bostanlarına ulaşır. Sonra sevgi meclisine girip huzura kavuşur, sonra en güzel ahlak ve sıfatlarla ilahi isimlerden elbiselerini giyiniş, bu keramet ve izzetle ve bu makamların lezzetleriyle ömrü boyunca bu hallerin nimetleri içinde yaşar. Sonsuz manevi saadetlere kavuşur.

Mevlasını bilen belası kalmaz. Çünkü onun için bela bal olur, üzülmaz. Allah'la arası iyi olduğu için halk ile de arası iyidir. Arif cismini ve canını Mevlasına adanmış, her şeyini ona verip aradan çıkmıştır. Bu suretle Allah'a yakınlık mertebesine ermiş ve rahata kavuşmuştur.

Cenab-ı Hakk Kendini bilir, O'ndan başka hiç kimse O'nu bilemez. Arifler Hakk'ı yine Hakk ile bilirler ve her şeyde Hakk'ı görürler. Arifin gözü ibretle kainata bakar, kalbi derinlere dalarak aldığı manevi zevk içinde yaşar. Arifin iki marifet hali vardır: biri dehşet biri de hayrettir.

İbn Arabi (ks) marifetullah konusunda Fütûhât-ı Mekkiyye adlı kitabında şunları ifade etmektedir:

“Marifet ilahi bir niteliktir. İlahi isimler arasında onunla lafız olarak bir varlığı (aynı) yoktur. Fakat onun yeri biricik yerdur. O sadece biri ister ve biri kabul eder. Tasavvuf ehline göre marifet geniş büyük bir yoldur. Ancak amel ile, takva ile o yola sülûk etmekle elde edilen her ilim bir marifettir. Çünkü o ilim hakikat ehlinin keşfinden ileri gelir ki, fikri nazardan düşünme yoluyla hasıl olan ilmin tam zıttına, o ilmin içine asla şüphe ve kuşku girmaz.

Akıllı bir insan için Allah'ı tanımak, bilmek istediği zaman, peygamberlerin diliyle Allah'ın kitaplarında Kendi hakkında haber verdiği şeylerde Allah'ı taklit etmesi gerekir. Eşyayı tanımak bilmek istediğin zaman ise kuvvetlerinin yani duygularının ve aklının sana verdiği şeylerle eşyayı tanıyamayacaksın ve Hakk Teâlâ onun işitmesi görmesi ve diğer duyuları oluncaya kadar Allah'a itaat etsin, O'na ibadet etsin ki, böylece bütün işleri Allah'la bilsin. Allah'ı da yine Allah'la bilsin. Çünkü O'nu taklit etmek gerekir. Allah dışında başka birini taklit eden kimse yanlışlığa hataya düşebilen birine taklit etmiş olur ve o kimsenin düşüncesinde, ilminde isabet etmesi tesadüfi olur.

Dolayısıyla sen Allah'ı Allah'la, ayrıca bütün eşyayı, bütün işleri de Allah'la tanıdığın, bildiğin zaman, artık bu bilme işinde sana bir bilgisizlik, bir şüphe, bir kuşku, bir tereddüt gelmez.”

Allah Teâlâ, marifet diye adlandırılan Allah'ı bilme ile ilgili bu ilim konusunda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

“Dışarıda ve kendilerinde onlara ayetlerimizi göstereceğiz ki, O'nun hak olduğu onlar için iyice belli olsun.” (Fussilet, 41/53)

Demek ki Hakk Teâlâ bizi öncelikle bizim dışımızda olan afaka, sonra da bizim birlikte ve üzerinde olduğumuz nefislerimize yöneltmektedir. İşte biz bu her iki hususa vakıf olduğumuz zaman, O'nu tanımış oluruz. Böylece O'nun hak olduğu bizim için açıkça belli olur.

Muhabbetullahın Özellikleri

Muhabbetullah (Allah sevgisi) Allah'tan gayrısını unutmaktır. Vücudun bütün cüzlerinin O'nun olduğunu bilmektir. Sevgi ve hayranlık duyan kalpte, Allah sevgisi ne ihsanla artar ne de eziyetle eksilir. Muhabbet Allah'ı bulmaktır ve O'ndan gayri her şeyi kalpten atmaktır. Sevgi Allah'ın sıfatlarında kendi sıfatlarını, rızasında hayatını yok etmektir.

Allah sevgisi bir sırdır ki anlatılamaz. Manevi bir emirdir ki görünmez. Her kamil insan kendine göre Allah sevgisine ait sözler söylemiştir ve onun özellik ve faydalarını türlü şekillerde belirtmişlerdir, ta ki kulların kalplerine özleyiş ve şevkin nurlu ateşi dolsun ve içten Allah sevgisini istesinler.

Muhabbetullah (Allah sevgisi) bir devlet kuşudur ki, kimin başına konsa o kimse iki cihanda da taht ve taç sahibi bir sultan olur. Öyle bir saadet şerbetine erişir ki, bu şerbet kimin kalbine girerse o kimse manevi zenginliğe erer ve iki alemde de mutlu olur. Bu mutlu insan Allah'a olan sevgisini dışarı vurmaz. Canından habersiz bir ölüye benzer. Gerçi her akıllı insan, ben Allah'ı seviyorum, O'nun uğruna başımı, malımı veririm der. Ancak Allah sevgisinin hakikatının bazı alametleri vardır.

Muhabbetullah'ın alametleri konusunda Erzurumlu İbrahim Hakkı (ks), Marifetname adlı kitabında şunları söylemektedir:

- 1) Allah'ı seven, ölümden korkmaz ve tiksizmez. Daima ölüme hazırdır, bekler. Çünkü ölümlle isteyen istenene, sevilen sevilene, garip öz yurduna kavuşmuş olur.
- 2) Allah'ı seven, dünyada neyi seviyorsa Allah sevgisi ile sever ve O'nun yolunda O'nun için harcar ve tüketir. Eğer bütün işlerinde tam bir huzur bulamıyorsa bu sevginin yokluğunu ifade etmez. Çünkü Allah sevgisi her insanda tam değil, bazılarında eksik bulunabilir.
- 3) Allah'ı seven, gece gündüz O'nu zikreder ve düşünür. Çünkü seven sevdiğini, sevgisi nispetinde anar. Yani sevgilisinin vasıflarını söyleyerek onu över.
- 4) Allah'ı seven, O'nun kelamına (Kur'an'a) hürmet, peygamberlere, velilere ve onların dostlarına riayet eder. Bütün yaratıklara muhabbet ve şefkatle muamele eder. Onlara merhametli ve yumuşak bir dille hitap eder. Muhabbetullah mertebesine eren kimsede, kibir ve kıskançlık, nefret ve düşmanlık, kin ve keder ve acayip bir benlik fikri bulunmaz ve o bütün varlıklara ibret ve hikmet bakışı ile bakar.
- 5) Allah'ı seven, insanlardan uzak durur. Geceyi özleyişle bekler ki, dünyadan ilgisini kessin ve Allah'ın zikri ve senası ile meşgul olsun. Nitekim Cenab-ı Hakk, Hz. Davud (as)'a şöyle buyurmuştur: *“Ya Davut! Beni sevdiğini iddia eden ve geceleyin uyuyup benden gafil kalan kimsenin sözü gerçek değildir. Çünkü dost dostunun yüzünü görmek ve sohbetine nail olmak istemez mi? O halde Beni isteyen uykusundan fedakarlık yapıp, benim sohbetime nail olur.”*
- 6) Allah'ı sevene ibadet kolay gelir. Şevkle, zevkle ona sarılır ki, ibadet ruhun gıdası olsun ve ondan nice lezzetler alsın.
- 7) Muhabbetullah mertebesini bulan, Allah'ın dostlarını sırf Allah rızası için, hiçbir menfaat beklemeden sever ve onları dost edinir. Onun düşmanlarını da kendine düşman bilip, onlara bile hilm ve şefkatle muamele eder.

Cenab-ı Hakk sevgisini kendi hazinelerine anahtar yapmış ve bununla sonsuz hikmetlerin görünmeyen alemin hakikat kapılarını açarak sırlarını görmeye vesile kılmıştır. Muhabbet hakikat ehlinin ve marifet ehlinin maksadı ve gayesidir. Onların makamları sınırsızdır. Hikmetleri hadsiz ve hesapsızdır. Garip halleri sayısızdır. Çünkü muhabbet yaratıcı rütbenin başlangıcıdır. Beden ve ruhun kemalini sağlar ve onunla çalışarak her murada erişilir.

Muhabbet bir hakikattir ki, onu sahibinden başkası bilmez ve isteyenden başka bir kimsede bu vasfı kazanamaz. Bu sıfatı kazanandan sual sorulmaz. Çünkü vicdanı kaplayan derin manalar bilinmez, akılla bunların mahiyeti idrak edilmez. Çünkü muhabbet Cenab-ı Hakk'ın bir perdesidir ki velilerin kalbine çekilmiştir.

Muhabbet özelliği bir ebedi sıfattır. Kitap ve iman onunla bilinmiştir. Muhabbet öyle bir sevinçtir ki, onu idrak ettiren Allah'ın huzurunu tasavvur etmek ile gönülde hasıl olur. Muhabbet vicdani bir emirdir ki, onun hakikati bilinemez ve herhangi bir suretle tarif edilemez. Muhabbet gerçek zevk ve şevk verici bir nurdur ki, Cenab-ı Hakk'ın zatından fışkıran bir ışık, onunla güzellerin en güzeli olan Allah'ı sevmektir. Bu güzeli anlayanın idraki kuvvetli, sevgisi tatlı ve saftır. Saf ve tertemiz olan kalp Allah'ın sevgisi ile dolmuştur.

Muhabbetin kaynağı, doğuş yeri Allah'ın birliğidir. Düşmanlığın kaynağı çokluk ve zıddiyettir. Çünkü Bir olan Allah'ın nuru alemlere serpilmiş ve ondan muhabbet doğmuştur. Onun için Allah'a yakın olanlarda muhabbet çok ve kuvvetlidir. Uzak olanlar da az ve zayıftır.

Muhabbet tatlı bir haldir ki, onunla acılar bal olur. Muhabbet bir ilaçtır ki onunla her hastalık iyileşir; bir şerbettir ki onunla her illet sıhhat bulur; muhabbet bir cıladır ki, onunla her keder yok olur, her üzüntü silinir; muhabbet hayat kaynağıdır onunla vücut kuvvet bulur.

Marifet ile ilgili Sufilerin Sözleri ve Menkibeler

- Üstad Ebu Ali: “Nasıl ki ilim insanda sekinete sebep oluyorsa, marifet de kalpte sekinetin (Hakk’a teslimiyetin) hasıl olmasına sebep olur. Marifeti artan kişinin sekineti de artar.”
- Ebu Hafs: “Allah Teâlâ hakkında marifet sahibi olduğumdan beri kalbime hak veya batıl hiçbir şey girmedir.”
- Beyazîd-i Bistâmî: “İnsanların türlü halleri vardır. Arifin ise hali yoktur. Çünkü onun gözünde şekiller yok olmuş, halkın varlığı Hakk'ın varlığında yok olmuş, ilahi tecelliler içinde kaybolduğu için kendine ait bir fiil görmekten uzaklaşmıştır.”

Beyazîd-i Bistâmî'ye, marifetullahı nasıl ulaştın diye sorulunca şöyle demiştir: “Karnı aç, sırtı çıplak kalmak suretiyle.”

- Zünnûn-i Mısırî: “Peygamberlerin ruhları marifet meydanında yarıştılar ve bizim Peygamberimiz (sav)'in ruhu diğer peygamberlerin ruhlarını geçip vuslat bahçesine ulaştı.

Arif ile muaşerete bulunmak, Allah ile muaşerete bulunmaya benzer. Zira arif de Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmış olduğu için sana tahammül eder, hilm ile muamele eder.

Marifetullah bakımından en üstün mertebede olan kimse, O'ndan en çok hayret eden kimsedir.”

Zünnûn-i Mısırî arif'in özelliğini anlatırken, “Burada idi, şimdi gitti” demiştir. Bu sözün anlamı Cüneyd-i Bağdadi'ye sorulduğunda ise şöyle demiştir: “Arif belli bir hal içinde mahsur kalıp diğer hallerden uzak olmaz. Belli bir menzilde bulunması diğer menzillerde dolaşmasına mani değildir. O her makam ehli ile bulunur ve o esnada o makam ehlinin bulunduğu hali yaşar.

İnsanlar faydalansınlar diye o anda bulunduğu makamın alametlerini anlatır.”

- Hallâc-ı Mansûr: “Kul marifet makamına ulaştığı zaman, Allah onun kalbine sahih maksatları ilham eder, sırrını Hakk’tan gayrisini düşünmekten muhafaza eder.

Arifin alameti, dünya ile de ahiret ile de meşgul olmamasıdır.”

- Cüneyd-i Bağdadi: “İnsan, üzerine iyinin de kötünün de bastığı yeryüzü gibi herkesi gölgeleyen bulut gibi ve sevdiğine de sevmediğine de rahmet olan yağmur gibi olmadıkça arif olamaz.”

Cüneyd-i Bağdadi’ye, “Marifet ehli kimselerden bazıları takva sayılan (namaz, oruç gibi) bazı amellerin terk edilebileceğini söylüyorlar. Bu konuda ne dersiniz?” diye sorulunca şöyle demiştir: “Bu söz amellerin gereksizliğini savunanların sözüdür ve bana göre çok ağır ve yanlış bir sözdür. Hatta bu sözü söyleyen kimsenin durumu hırsızlık ve zina yapmanın durumundan daha kötüdür. Çünkü marifetullah sahibi (arif-i billah) olanlar amellerini Allah’tan almışlar ve o amelleri ifa etmek suretiyle Allah’a dönmüşlerdir. Doğrusu benim bin yıl ömrüm olsa, yine de amellerimden zerre kadar eksiltmezdim.”

- Ebu Said el-Harrâz’a, “Arif gözünün yaşının kuruduğu bir hale gelir mi?” diye sorulmuş, O da şöyle cevap vermiştir: “Evet gelir. Zira ağlamak onların Hakk’a doğru yol aldıkları seyri sülûk hallerine mahsustur. Allah’a yakınlığın hakikatine ulaşmış O’nun ikramından vuslat tadını tattıkları zaman ağlama durumu ortadan kalkar.”

Muhabbet ile ilgili Sufilerin Sözleri ve Menkibeler

Sufiler muhabbet hakkındaki görüşleri şöyledir:

- Muhabbet dertli gönlün daima Rabbine meyiletmesidir.
- Muhabbet sevenin sevdiğini, çevresindeki her şeye tercih etmesidir. •Muhabbet yanında veya uzağında, huzurunda veya gıyabında her zaman sevgilinin rızasına muvafakat etmektir.
- Muhabbet sevenin sevdiğinde fena bulması. Yani kendi özelliklerini yok edip sevdiğinin özelliklerini ikame etmesidir.
- Muhabbet kalbin Rabb’in muradına teslim olmasıdır.
- Muhabbet her türlü hizmeti yerine getirdikten sonra, acaba hürmeti terk mi ettim, bir kusurum oldu mu endişesi taşımaktır.
- Beyazîd-i Bestâmî: “Muhabbet, yaptığın çokça ibadeti azımsaman ve Rabbimden gelen en ufak bir nimeti bile çok büyük olarak belirlemendir.”
- Cüneyd-i Bağdâdî: “Muhabbet aşığın kendi vasıflarından uzaklaşıp mâşûkunun sıfatlarına bürünmesidir.

Muhabbet sıhhatli ve kâmil olunca, edebe riayet şartı ortadan kalkar.

Muhabbet hiçbir nimet ve ihsan karşılığı olmaksızın sevgiliye aşırı meyiletmektir.”

- Şiblî: “Muhabbet isminin verilmesinin sebebi, onun kalpte sevgiliden başka ne varsa hepsini silip mahvetmesidir.

Muhabbet, sevdiğim benim gibi bir zavallıyı seviyor diye onu kıskanmandır.”

- İbn Atâ: “Muhabbet kalplere dikilen ve akıl ölçüsünde meyve veren fidanlardır.

Muhabbet, devamlı olarak muhabbet konusunda nefsinin kusurlu görmendir.”

- Yahya bin Muaz: “Hakiki muhabbet ceza ile eksilmediği gibi, ihsan ile de artmaz.

Koyduğu hükümlere riayet etmeden O’nu sevdiğini söyleyen kimse samimi değildir.

Muhabbetsiz yetmiş yıl ibadettense bir hardal tanesi kadar muhabbeti tercih ederim.

Muhabbeti layık olmayanlara anlatan kişi muhabbet iddiasında yalancıdır.”

Yahya bin Muaz, Beyazid-i Bistâmî’ye bir mektup yazmış ve “muhabbet kadehinden o kadar içtim ki sarhoş oldum” demişti. Beyazîd’da cevaben şöyle yazmıştı: “Sen öyle diyorsun ama başka biri göğün ve yerin bütün okyanuslarını içtiği halde hala o kadehe kanmadı, ağzını açmış daha yok mu? diyor.”

- Hallâc-ı Mansûr: “Hakiki muhabbet kendi vasıflarını atarak sevgiliyle beraber bulunandır.”

- Ebu Yakub es- Sûsî: “Muhabbet ancak, muhabbeti görmekten uzaklaşıp sadece sevgiyi, sevgiliyi görmek ve muhabbete dair her şeyi yok etmek suretiyle sahil olur.”

- Bir sufi: “Hub (Sevgi) iki harften müteşekkildir: “ha” ve “ba”. Ha harfi ruha, ba harfi de bedene işaret eder ve bu kelime böylece şu anlamı ifade eder: Seven kişi ruhundan ve bedeninden sır olmalı, kendini sevdiğine adanmalıdır.”

- Şibli hapse atıldığında yanına bir grup insan gelmiştir. Onlara “Siz kimsiniz?” diye sordu. “Seni seven dostlarınız” dediler. Şibli bu cevabı alınca onları taşlamaya başladı ve şöyle dedi: “Madem beni seviyorsunuz o halde başıma gelene sabrediniz.” Sonra şu beyitleri okudu:

Kerem sahibi efendim sevgin kalbimin içindedir,

Ey gözlerimden uykuyu kaldıran, başıma neler geldi bilirsin.

- Anlatıldığına göre üstad Ebu Ali'nin Feyrûz adında bir cariyesi vardı ve onu çok severdi. Çünkü cariyenin ona çok hizmeti olmuştu. Üstad bir gün şöyle dedi: “Bir defasında Feyrûz beni üzümü, ileri geri konuşmuştu. O esnada yanımda bulunan Ebu'l Hasan da ona “neden şeyhe eziyet ediyorsun?” diye çıktı. Cariye ise “çünkü onu seviyorum” dedi.

- Delikanlının biri bir bayram günü herkesin önünde yüksek bir yerden insanlara baktı ve “aşktan ölmek isteyen işte böyle ölsün, sonunda ölüm olmayan aşka hayır yoktur” deyip kendini aşağıya attı ve canını verdi.

- Bir hac zamanı Mekke’de şeyhler bir araya gelmişlerdi ve muhabbet mevzusunu konuşuluyordu. İçlerinde en küçük olanı Cüneyd-i Bağdadiydi. Diğer şeyhler ona “Sen ne diyorsun ey Iraklı, bildiğini söyle” dediler. O da başını önüne eğdi, gözlerinden yaşlar boşaldı ve şöyle dedi: “Muhabbet ehli kul nefsinden geçip Rabbine vasıl olur, sürekli onun zikri ile haklarını eda etmekle meşgul olur. Kalbi hep O’na bakar. İlâhi zatın nurları kalbini yakar. İlâhi aşkın kadehinden saf bir şekilde kana kana içer, garip perdelerin ardından Cebbar ona tecelli eder. Artık konuşması Allah ile, söylemesi Allah’tan, hareketi Allah’ın emriyle, sükunu Allah ile beraber olur. O Allah ile Allah için ve Allah ile beraberdir.” Bu sözleri dinleyen şeyhler gözyaşlarına hakim olamadılar ve şöyle dediler: “Bu sözler üzerine söylenecek bir şey kalmadı. Allah seni kemale erdiren, ey ariflerin tacı!”

- Ebu Sait el Harrâz şöyle demiştir: “Rüyamda Hazreti Peygamber (sav)’i gördüm ve “Ey Allah’ın Peygamberi, beni mazur görünüz, çünkü Allah’ın muhabbeti beni sizin muhabbetinizden

alıkoymuştur” dedim. O da, “mübarek adam, bilmez misin ki Allah'ı seven beni sevmiş olur” buyurdu.

- Rabiätü'l- Adeviyye şöyle dua etmiştir: “İlahi Seni seven bir kalbi ateşte yakacak mısın?” Bu şekilde dua eden Rabia'ya bir ses şöyle demiştir: “Elbette bunu yapmayız. Hakkımızda suizanda bulunma.”

Yayınlanma Tarihi : 07.02.2022

Kaynaklar

- Abdülhakîm Arvâsi, *“Tasavvuf Bahçeleri”*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2018
- Abdülkerîm Kuşeyrî, *“Kuşeyrî Risalesi”*, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2013
- Abdülkadir Geylânî, *“Sırr-ül esrâr”*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1977
- Abdülkadir Geylânî, *“Mektubat-ı Geylânî”*, Rahmet Yayınları, İstanbul, 1971
- Abdülkadir Geylânî, *“Gunyetü’t-Tâlibîn”*, Berekât Yayınevi, İstanbul, 1977
- Ahmet Çağır, *“Yar ile Şimdi, Tasavvufi Sohbetler”*, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2009
- Ahmet el Rufâi, *“El-Hikmetü’l Rufâiye”*, Rahmet Yayınları, İstanbul, 1970
- Ahmet Özcan, *“Seyyid Nizam Hazretleri”*, Sabır Yayınları, İstanbul, 1994
- Ahmet Ziyaüddîn Gümüşhanevî, *“Ruhu’l Arifîn”*, Pamuk Yayınları, İstanbul, 1978
- Ahmet Ziyaüddîn Gümüşhanevî, *“Ehli Sünnet İtikadı”*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1975
- Ali Dünder, *“Muhittini Arabî’den Altın Öğütler”*, Kozmik Kitaplar, İstanbul, 2005
- Ataullah İskenderun, *“El-hikemül Atâiye”*, MEB Yayınları, İstanbul, 1950
- Ebû Bekir Râzî, *“Ruh Sağlığı”*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2019
- Ebu Hüseyin Müslümun, *“Sahihi Müslim”*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2003
- En-Nedvî, *“Gerçek Tasavvuf”*, İslami Neşriyat Yayınevi, Konya, 1974
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, *“Marifetname”*, Hasankale İbrahim Hakkı Cami ve Külliyesini Yaptırma ve Yaşatma Derneği, Erzurum, 1980
- Feridüddini Attar, *“Mantıku’t Tayr”*, Ezr Yayıncılık, İstanbul, 2019
- Filibeli Ahmed Hilmi, *“Allah’ı İnkâr Mümkün müdür?”*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2018
- Filibeli Ahmed Hilmi, *“A’mâk-ı Hayâl”*, Salon Yayınları, Konya, 2020
- Hayrani Altıntaş, *“İbni Sina Metafiziği”*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002
- Hoca Ahmet Yesevi, *“Divan-ı Hikmet”*, TDV Yayınları, Ankara, 2010
- Hülya Küçük, *“Tasavvuf ve Tıp, Selim Kalbin Fizyolojisi”*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2018
- Hüseyin Arif, *“Yunus Emre Divanı”*, Hicret Yayınları, İstanbul, 1977
- İbn Arabî, *“Fena Risalesi”*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011
- İbn Arabî, *“Varlık Ağacı, Şeceretül Kevn”*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1978

İbn Arabî, “*Hakikat Yolcularına Rehber*”, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013

İbn Arabî, “*Kitabi Tecelliler*”, Ehil Yayıncılık, İstanbul, 2017

İbn Arabî, “*Fusûsü'l-Hikem*”, Sufi Kitap, İstanbul, 2007

İbn Arabî, “*Marifet ve Hikmet*”, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011

İbn Arabî, “*Fütûhâtı Mekkiyye*”, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2012

İbn Arabî, “*Allah'ın İsimlerinin Sırları, Manalarının Keşfi*”, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2018

İmam Gazâlî, “*El-Munkizu min-ad-dalâl*”, MEB Yayınları, İstanbul, 1990

İmam Gazâlî, “*İhyâu Ulûmi'd-dîn*”, Bedir Yayınları, İstanbul, 1975

İmam Nesefî, “*Züpdetü'l-Hakaik*”, Demir Kitabevi, İstanbul, 1974

İmam Rabbânî, “*Manevi Yolculuk*”, Sufi Kitap, İstanbul, 2010

İmam Rabbânî, “*Rabbânî İlhamlar*”, Sufi Kitap, İstanbul, 2011

İmam Rabbânî, “*Ariflerin Halleri*”, Sufi Kitap, İstanbul, 2010

İmam Rabbânî, “*Mektûbât-ı Rabbânî*”, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2008

İsmail Hakkı Bursevî, “*Varlığın Dili*”, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010

İsmail Hakkı Bursevî, “*İlâhi İsimler*”, Sufi Kitap, İstanbul, 2008

İsmail Hakkı Bursevî, “*Kitâbu'l-Envâr*”, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002

İsmail Hakkı Bursevî, “*Ruhû'l-Beyân Tefsiri*”, Damla Yayınevi, İstanbul, 2010

Kâmil Yılmaz, “*Azîz Mahmûd Hüdâyî*”, Hüdâyî Vakfı, İstanbul, 1990

Mahmut Erol Kılıç, “*Şeyh-i Ekber*”, Sufi Kitap, İstanbul, 2010

Mahmut Erol Kılıç, “*Tasavvufa Giriş*”, Sufi Kitap, İstanbul, 2014

Mahmut Esat Erkaya, “*Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*”, Otto, Ankara, 2017

Mehmet Demirci, “*Hadislerle Tasavvuf Kültürü*”, Vefa Yayınları, İstanbul, 2009

Mehmet Necmettin Bardakçı, “*Tasavvuf ve Tarikatlar*”, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2015

Mevlânâ, “*Mesnevi*”, Kırk Ambar Kitapları, İstanbul, 2013

Mevlânâ, “*Fîhi Mâfih*”, MEB Devlet Kitapları, İstanbul, 1974

Muhammed Ali Aynî, “*Tasavvuf Tarihi*”, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2018

Maurice Blondel, “*Mistisizm*”, Dergah Yayınları, İstanbul, 2008

Muînüddîn Çişti, “*Sûfî Tıbbı*”, İnsan Yayınları, İstanbul, 2019

Necmeddîn-i Dâye, “*Sufi Dili İle Siyaset*”, Klasik, İstanbul, 2009

Necmeddîn-i Dâye, “*Tasavvuf Yolu*”, İFAV Yayınları, İstanbul, 2013

Necmüddîn Kübra, “*Tasavvufî Hayat*”, Dergah Yayınları, İstanbul, 1996

Nihat Sami Banarlı, “*Tarih ve Tasavvuf Sohbetleri*”, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2013

Ömer Hayyam, “*Rubailer*”, Ezr Yayıncılık, İstanbul, 2019

Raif Giresun, “*Hiz. Veysel Karanî*”, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2016

Ramazan Muşlu, “*Anadolu’da Tasavvuf Yolları*”, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017

Sadrettin Konevi, “*Fatiha Suresinin Tefsiri*”, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009

Sadrettin Konevi, “*Marifet Yolcusunun Kılavuzu*”, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010

Sadrettin Konevi, “*Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*”, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011

Sadrettin Konevi, “*Fusûsü’l-Hikem’in Sırları*”, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009

Sadrettin Konevi, “*Hadisi Erbain, Tasavvuf*”, Rahmet Yayınları, İstanbul, 1970

Sadrettin Konevi, “*İlahi Nefhalar*”, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004

Sadrettin Konevi, “*40 Hadis Şerhi*”, İz Yayıncılık, İstanbul, 2007

Selçuk Eraydın, “*Tasavvuf ve Tarikatlar*”, Marifet Yayınları, İstanbul, 1981

Sultan Veled, “*Maarif*”, Ataç Yayınları, İstanbul, 2011

Sultan Veled, “*Sufilerin Sırları*”, TEV Yayınları, İstanbul, 2016

Sultan Veled, “*İbtidâ-Nâme*”, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2017

Süleyman Kösmene, “*Risale-i Nur’da Esmâ-i Hüsnâ*”, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2004

Şeyh Sâdi-î Şirazî, “*Bostan Gülistan*”, Can Kitabevi, Konya, 1980

Şuayip Özdemir, “*Seyyid Ahmet Arvasî*”, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2006

Toshihiko İzutsu, “*İbn Arabî’nin Fusûs’undaki Anahtar Kavramlar*”, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005

Âşık kendiliğinden kıyar mı bu tatlı cana
Hele ben dost yoluna cana kıyarım kime ne
Can verir âşık olurum, aşk ile Dost bulurum
Mansur gibi Hak yoluna, berdar olurum
kime ne

Oruç, namaz, haccu zekât, zühd ü tâat kadru
berat

Ben bunların hepsini aşka veririm kime ne,

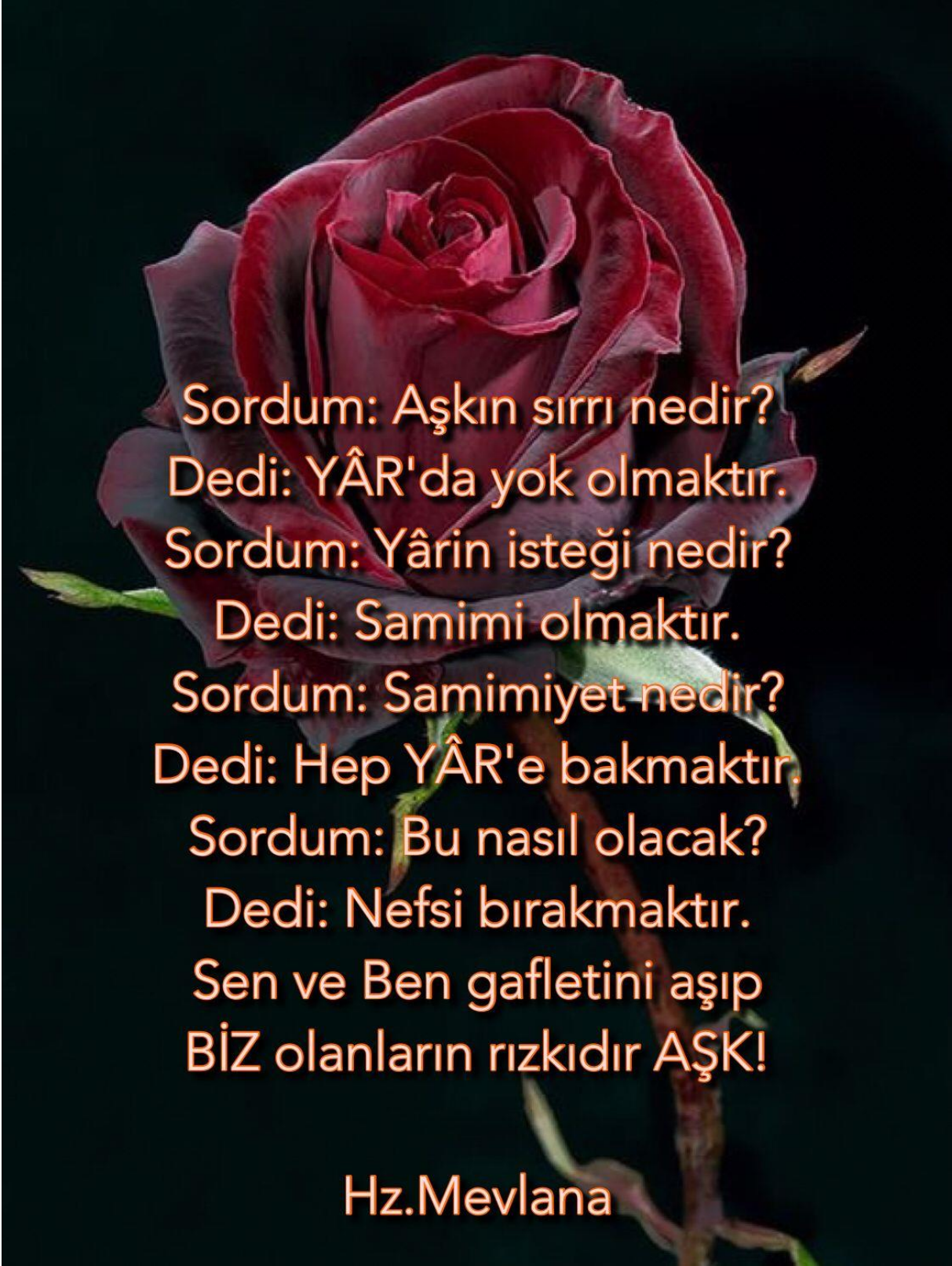
İsterim aşkta pişesin, fikrederim endişesin
Ben burda namus şişesin taşa çalarım
kime ne

Ar u namus verdim yele, melâmetlik aldım
ele

Aşk ile girdim ben yola, ben giderim
kime ne

Âşıkım diyen canların, nişanı vardır onların
Giyip melâmet hırkasın, âşık olurum
kime ne?

YUNUS EMRE

Sordum: Aşkın sırrı nedir?
Dedi: YÂR'da yok olmaktır.
Sordum: Yârin isteği nedir?
Dedi: Samimi olmaktır.
Sordum: Samimiyet nedir?
Dedi: Hep YÂR'e bakmaktır.
Sordum: Bu nasıl olacak?
Dedi: Nefsi bırakmaktır.
Sen ve Ben gafletini aşıp
BİZ olanların rızkıdır AŞK!

Hz.Mevlana

*Kim iradesini
dininin hizmetçisi
yaparsa her güç
ona boyun eğer.*

*Kim de dinini
isteklerine alet
ederse başı dertten
kurtulmaz.
[İbn Arabi]*